

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

На правах рукопису

КЕЛІЧАВИЙ АРСЕН ВІКТОРОВИЧ

УДК:339.137.2:330.341.1(043.3)

ЕВОЛЮЦІЯ КОНКУРЕНЦІЇ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Беляєв Олександр Олександрович
доктор економічних наук, професор

Київ - 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕВЛЮЦІЇ КОНКУРЕНЦІЇ	10
1.1. Теоретичні засади еволюції поняття «конкуренція»	10
1.2. Конкурентоспроможність як форма прояву конкуренції	29
1.3. Монополія в системі конкурентних відносин	46
Висновки до розділу 1	65
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ	66
2.1. Інновації та інноваційна діяльність в системі конкурентних відносин	66
2.2. Особливості розвитку конкуренції в інноваційній економіці	82
2.3. Вплив конкуренції на інноваційні процеси в Україні	98
Висновки до розділу 2	121
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ	123
3.1. Фактори конкурентоспроможності в інноваційній економіці	123
3.2. Модель взаємозв'язку факторів конкурентоспроможності	136
3.3. Напрямки підвищення ефективності конкуренції в інноваційній економіці	152
Висновки до розділу 3	161
ВИСНОВКИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	165

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку економіки найбільш ефективною є ринкова система господарювання, головним елементом якої виступає конкуренція, яка є невід’ємною властивістю ринку та індикатором ефективності його функціонування. Конкуренція сприяє ефективному використанню потенціалу суспільства, раціоналізації поведінки господарських суб’єктів. Динамічно розвиваючись, ринкова конкуренція знаходить широке практичне застосування. Для дієвої конкурентної боротьби необхідно мати переваги над конкурентами. Найефективніші – конкурентні переваги вищого порядку, серед яких визначальну роль відіграють інновації.

У зв’язку з цим вивчення конкуренції становить одну з найважливіших складових частин ринкових досліджень, яка створює засади для досягнення економічного зростання та формування інноваційної економіки.

В Україні відбувся перехід від командного до ринкового типу економіки, що зумовило формування конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках. Однак відсутність чіткого законодавства, нормативно-правового забезпечення, основних ринкових інститутів та інфраструктури зумовили становлення конкуренції на ринку непослідовно, з певними відхиленнями та проблемами. Тому в сучасних умовах економіки стає особливо необхідним реалізація економічної політики, що має забезпечити розвиток конкуренції, ринкової економіки та посилення конкурентоспроможності країни шляхом формування інноваційної моделі економіки.

Актуальність окреслених питань як для економічної науки, так і для господарської практики зумовила вибір теми дисертаційної роботи та її структуру.

Вивчення проблем конкуренції та конкурентних відносин відображено в численній кількості праць фундаторів економічної науки і сучасних вчених-економістів. Істотний внесок у дослідження питань сутності конкуренції та її інституційного регулювання зробили представники різних шкіл і напрямів

економічної теорії: Е. Бем-Баверк, С. Брю, П. Буагільбер, Л. Вальрас, Ф. Візер, Дж. Гелбрейт, У. Джевонс, Н. Калдор, Дж. Кейнс, Й. Кірцнер, Дж. Кларк, А. Курно, К. Макконелл, А. Маршалл, К. Менгер, Л. Мізерс, Дж. Мілль, Ф. Найт, В. Ойкен, У. Петті, А. Пігу, М. Портер, К. Прахалад, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, П. Самуельсон, Ж. Б. Сей, А. Сміт, А. Тюрго, Ф. Хайєк, Г. Хамел, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер та багато інших.

Творчий внесок у розробку проблем конкуренції зробили вітчизняні науковці: Л. Антонюк, Ю. Бажал, В. Базилевич, О. Беляєв, Н. Бунге, В. Геєць, Я. Жаліло, А. Ігнатюк, В. Кириленко, Е. Лібанова, А. Мазаракі, І. Малий, І. Назаркевич, Ю. Пахомов, Л. Піддубна, В. Пономаренко, С. Реверчук, М. Туган-Барановський, Г. Филюк, О. Швиданенко та інші. Належну увагу цьому питанню приділяли російські дослідники: Г. Азоєв, А. Архіпов, І. Горлов, М. Делієв, Р. Фатхудінов, А. Хасанова, А. Шторх, А. Юданов та інші.

Ці та інші праці підтверджують неабиякі досягнення у розвитку теорії конкуренції, однак багато фундаментальних проблем – взаємозв'язок монополії і конкуренції, особливості конкуренції в інноваційній економіці та визначення основних факторів, що формують конкурентоспроможність, вимагають уточнення і конкретизації стосовно сучасних економічних умов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» і є складовою теми «Соціалізація системної економічної трансформації в Україні» (номер державної реєстрації 0106U001803). У межах теми автором особисто підготовлено підрозділи 2.1 «Інновації та інноваційна діяльність в системі конкурентних відносин», та 2.3 «Вплив конкуренції на інноваційні процеси в Україні», в яких відображені особливості розвитку конкуренції у вітчизняних умовах, стан інноваційної системи країни та фактори конкурентоспроможності, які здійснюють визначальний вплив на розвиток інноваційної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є проведення комплексного наукового аналізу еволюції конкуренції та особливостей її розвитку в інноваційній економіці. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань:

- дослідити еволюцію поглядів вчених-економістів на особливості та генезис конкуренції і її антиподу – монополії;
- виявити зв'язок між конкуренцією, конкурентними перевагами, конкурентоспроможністю та факторами конкурентоспроможності;
- здійснити компаративний аналіз системи державного регулювання конкурентних відносин у зарубіжній практиці та в Україні;
- розкрити особливості конкуренції в інноваційній економіці та роль держави у цьому процесі;
- проаналізувати та здійснити економічну оцінку розвитку інноваційної економіки України;
- виявити та обґрунтувати напрями підвищення ефективності конкуренції через інноваційні процеси;
- визначити напрями удосконалення умов господарської діяльності для підвищення конкурентоспроможності економіки та переходу до інноваційного етапу розвитку.

Об'єктом дослідження є інноваційна економіка на сучасному етапі.

Предметом дослідження є еволюція конкуренції в умовах формування інноваційної економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження. Методи діалектики та наукової абстракції були використані при узагальненні наукових підходів трактування сутності поняття «конкуренція» та «інновація» (пп. 1.2, 2.1); метод єдності історичного та логічного аналізу – при визначенні місця та ролі конкуренції та монополії в системі конкурентних відносин (п. 1.3); метод порівняльного аналізу – для розкриття особливостей розвитку антимонопольної політики розвинутих країн світу та України (п. 1.3); на основі

статистичного та графічного методів проведено аналіз стану та динаміки конкуренції, розвитку інноваційного потенціалу економіки України (розділ 2 і 3); метод економіко-математичного моделювання – при виявленні прямо пропорційного взаємозв'язку між інноваціями, бізнес-середовищем та розвитком конкуренції (розділ 3); поєднання аналізу та синтезу, перехід від абстрактного до конкретного дозволили виявити стратегічні пріоритети вдосконалення конкуренції в умовах інноваційної економіки (розділ 3).

Інформаційною базою для дисертаційної роботи стали законодавчі акти з питань конкуренції та інноваційної діяльності, інформаційні ресурси мережі «Інтернет», статистичні дані Державного комітету статистики України, статистична інформація міжнародних організацій, провідних наукових та дослідних установ, монографії та статті вітчизняних і зарубіжних вчених у періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, а також результати емпіричних досліджень автора тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна проведеного дослідження полягає у наступному:

вперше:

— розкрито зміст еволюції конкуренції як процесу змін, які виражаються у переході від змагальності за обмежені ресурси до управління конкурентними перевагами на основі інновацій, що підтверджується розробленою економетричною моделлю взаємозв'язку факторів конкурентоспроможності в умовах підвищення інноваційності економіки, а саме: інновації, бізнес-середовище та розвиток конкуренції; модель доводить прямий взаємозв'язок між складовими та дає можливість здійснити прогноз інноваційного розвитку національної економіки виходячи з умов бізнес-середовища та конкуренції;

удосконалено:

— обґрунтування ієрархічного зв'язку економічних категорій у такій послідовності: фактори конкурентоспроможності → конкурентні переваги → конкурентоспроможність → конкуренція. Під фактором

конкурентоспроможності розуміємо безпосередню причину, наявність якої необхідна для формування конкурентної переваги. Своєчасне та ефективне застосування факторів конкурентоспроможності перетворює їх на конкурентні переваги, які є основними структурними елементами конкурентоспроможності, формування якої здійснюється в умовах конкуренції;

— розуміння особливостей формування та розвитку конкурентного середовища в Україні на основі визначення основних перешкод його становлення, а саме: зарегульоване владою бізнес-середовище, тінізація конкурентних відносин, нецінові інструменти боротьби на ринку, слабкість конкурентної стратегії вітчизняних виробників;

отримали подальший розвиток:

— характеристика домінуючих факторів формування інноваційної економіки, в умовах несформованих ринків, серед яких виділено та розкрито наступні: конкуренція в інноваційній сфері, інноваційна інфраструктура, розвинуте бізнес-середовище, наукоємний характер виробництва, високий рівень підготовки кадрів;

— методологічні підходи до аналізу конкуренції, що дає можливість виокремити основні напрями структуризації визначення цієї категорії у поведінковому, структурному, функціональному та стратегічному аспектах;

— характеристика факторів конкурентоспроможності, які впливають на становлення, формування та розвиток пріоритетних напрямів інноваційної складової вітчизняної економіки, зокрема: конкуренція (внутрішня та зовнішня), якість умов попиту, рівень розвитку бізнесу, державні інституції, макроекономічне середовище, вища освіта та професійна підготовка, технологічна готовність.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що основні теоретичні і практичні висновки, викладені у дисертаційній роботі, можуть слугувати основою для подальших наукових розробок теорії конкуренції та прикладних рекомендацій.

Наукові результати дисертації використовуються Науково-дослідним економічним інститутом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України в ході реалізації науково-дослідної теми «Визначення та наукове обґрунтування пріоритетів розвитку економіки України на середньо- і довгострокову перспективу» (довідка 2/559 від 12.10.2012 р.); ТОВ «СЕ Борднетце-Україна», зокрема у формуванні стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на національному та світовому рівні; здійсненні інноваційної діяльності (довідка №565 від 15.09.2012 р.); ТзОВ «Мрія Лізинг», а саме в здійсненні екологічної політики на підприємстві як однієї з умов підвищення конкурентоспроможності та адаптації до умов конкурентного ринку в Україні (довідка № 175 від 20.07.2012 р.).

Наукові результати дисертаційного дослідження використовуються ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при розробці та викладанні студентам лекцій з дисциплін «Політична економія» та «Основи економічної науки» (довідка від 20.09.2012р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, у якій викладено авторський підхід щодо еволюції поняття конкуренція, розкрито вплив інновацій на конкурентоспроможність економічних суб'єктів, який проявляється в отриманні ними стійких конкурентних переваг, проаналізовано і надано економічну оцінку особливостям конкуренції та розвитку інноваційної економіки в Україні. Визначено напрями підвищення ефективності конкуренції в Україні та її інноваційного потенціалу. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися на міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених: «Глобальна економіка в посткризовий період та Україна» (м. Тернопіль, 2011), II науково-теоретичній-конференції: «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному

інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Рубіжне-Луганськ-Житомир-Новочеркаськ-Ніш, 2011), ІХ науково-практичній конференції молодих вчених: «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2012).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 8 наукових публікаціях загальним обсягом 2,39 друк. арк., з них 5 – у наукових фахових виданнях, 3 – в інших виданнях (особисто автору належить 2,39 друк. арк.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕВОЛЮЦІЇ КОНКУРЕНЦІЇ

1.1. Теоретичні засади еволюції поняття «конкуренція»

Дослідження сутності конкуренції та її впливу на господарське життя почало активно розвиватись з XVIII століття. Протягом тривалого часу поняття «конкуренція» розглядалось лише як певний атрибут ринку. Пройшло не одне століття до того, як економічна думка визначила конкуренцію головним механізмом функціонування ринкової економіки, як складну систему товарного господарства.

Виникнення поняття «конкуренція» історично відноситься до простого товарного виробництва, намагання дрібного товаровиробника створити для себе найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів у порівнянні з іншими учасниками ринкового обміну.

Конкуренція виникла через зіткнення інтересів товаровиробників, які прагнули досягнути однієї і тієї ж мети – отримати дохід. Таке зіткнення неминуче, оскільки породжене об'єктивними умовами реальної економічної діяльності – наявністю великої кількості дрібних виробників, обмеженістю виробничих ресурсів і платоспроможного попиту. Крім того, не маючи можливості перемогти в конкурентній боротьбі шляхом зниження витрат виробництва (в умовах нерозвиненості системи технічних нововведень), змушувала використовувати інші методи впливу на конкуренцію (обмеження на професійну діяльність, заборона ввозу товарів і т.д.), що, відповідно, впливало на сутність поняття конкуренція.

Вперше конкуренцію досліджував фізіократ Анн Робер Жак Тюрго. Вчений, описуючи систему зародження нових економічних відносин, вказував на корисний вплив конкуренції як на покупців так і на товаровиробників [128, с. 141].

У «Похвальному листі Венсау де Гурне» Тюрго сформулював такі принципи конкуренції:

—сприяти збільшенню конкуренції в продажі, що зумовить досконаліше виготовлення та вигіднішу ціну для покупця;

—створити покупцю якомога більшу кількість конкурентів, надаючи продавцеві ринки для збуту товару [128, с. 142].

А. Тюрго вважав конкуренцію головною силою, яка встановлює ринкову ціну на певному «природному» рівні. Згодом, ця теорія була розвинута Адамом Смітом.

Адам Сміт сформулював принцип “невидимої руки”, у якому головна роль була відведена конкуренції. Кожен підприємець задовольняючи власні інтереси, одночасно реалізує й суспільні. Адже саме конкуренція “змушує” підприємця контролювати ціни, підвищувати якість товару, для того, щоб зберігати конкурентоспроможність. Втручання держави в економічні процеси Адам Сміт заперечував, ринок позиціонував як діяльність саморегульовану. Вчений виділив п’ять умов існування конкуренції:

— конкуренти повинні діяти незалежно, а не у змові;

— кількість конкурентів має бути достатньою, щоб виключити надприбутки;

— економічні одиниці повинні володіти знаннями про ринкові можливості;

— повинно бути бажання діяти відповідно до цих знань;

— потрібно достатньо часу, щоб напрям і обсяг потоку ресурсів відповідали бажанню власника [115, с. 175].

У працях А. Сміта конкуренція виступає як сила, що повертає ринок через механізм взаємодії попиту та пропозиції у певну рівновагу, до

формування природної ціни – ціни вільної конкуренції [115, с. 443]. Таким чином, вчений сформулював теоретичні основи моделі досконалої конкуренції, що повністю виключають ціленаправлений контроль ринкових процесів. Координуючим елементом в його теоретичних положеннях виступає цінова система в децентралізованій економіці. З еволюцією економіки частина висновків науковця втратила свою актуальність, однак його аргументи щодо ефективності вільної конкуренції залишаються дієвими, а економічним базисом для націй виступає ринкова система господарювання.

Основні елементи теоретичної концепції конкуренції та основні її умови визначив Давід Рікардо. Вчений, розвиваючи ідею цінового регулювання ринку за допомогою конкуренції зазначає наступне: говорячи про товари, їх мінову вартість і закони, що регулюють їх відносні ціни, ми завжди маємо на увазі тільки ті товари, кількість яких може бути збільшено людською працею і у виробництві яких діє конкуренція, яка не піддана ніяким обмеженням» [106, с. 406]. Ціни на ринку формуються тільки під дією попиту та пропозиції в результаті конкурентної боротьби. На думку науковця, після того, як всі учасники ринку отримують інформацію про ціни та об'єм виробництва, вони відсторонюються від активної діяльності. Фірми будують свою виробничу стратегію на основі якісно-цінових матриць, мінімізуючи витрати виробництва та реалізацію продукції. Вирішальну роль у встановленні балансу цін відіграє конкуренція. Д. Рікардо вніс суттєвий вклад в теорію конкуренції: розробив рівняння міжнародного попиту, теорію «порівняльних» переваг, виділив «неконкуруючі групи», та поняття економії на масштабах, альтернативних витратах.

А. Сміт і Д. Рікардо мають спільні погляди щодо конкуренції, яка розглядалась ними як процес розвитку ринкових відносин, що має хаотичну направленість та не потребує втручання держави. Основну увагу вони приділяли ціновій конкуренції. Відкритими залишились питання умов виникнення конкуренції, її роль та значення в розвитку господарського механізму та інші.

Наукові розробки А. Сміта та Д. Рікардо отримали свій розвиток у працях Антуана Огюстена Курно. Він вважав, що конкуренція базується на тому, що покупці встановлюють ціни, а продавці пристосовують об'єм випущеного товару до визначеного рівня цін. Використовуючи математичний аналіз вчений довів, що при монополії ціна товару значно вища за ту, яка при тих же умовах встановилася б на конкурентному ринку. Автор вважає, що перевищення ціни при монополії зумовлене скороченням пропозиції. Таким чином А. Курно виявив взаємозв'язок конкуренції і процесу ціноутворення на ринку, що дало потужний поштовх для еволюції поглядів у розвитку конкурентних процесів.

К. Маркс та Ф. Енгельс найбільшу увагу приділили пошуку причин появи конкуренції і визначенню етапів її розвитку. К. Маркс описував механізм конкуренції таким чином: «конкуренція встановлює однакову ринкову вартість і ринкові ціни із різних індивідуальних вартостей товару. Тільки конкуренція капіталів в різних галузях виробництва створює ціну виробництва, яка вирівнює норму прибутку [74]. К. Маркс заклав основи в розумінні конкуренції як закономірності, розкривши її зв'язок, насамперед, з основним законом товарного виробництва.

Вітчизняний вчений М. Туган-Барановський розумів під конкуренцією в галузі господарства суперництво декількох осіб в досягненні однієї і тієї ж цілі. Конкуренти, на думку вченого, намагаються витіснити один одного, захопити в своє володіння ті чи інші господарські блага і тому конкуренція завжди має характер боротьби» [127, с. 243].

Економіка кінця XIX ст. розглядалась вченими економістами як ринок досконалої конкуренції, тобто ринок однорідних товарів, продавці і покупці на якому діють раціонально, володіють всією економічною інформацією і мають свободу дій та пересування. Розвиток економіки цього періоду було ототожнено з економічною рівновагою з статикою.

В той час ідеї цінового регулювання привернули увагу багатьох економістів. А. Маршалл вперше в економічній науці почав критикувати

умовності моделі вільної конкуренції та вказав на важливість нецінових методів конкурентного змагання. Дослідження А. Маршаллом конкуренції напряду пов'язано з його теорією ринку. Вчений сформулював механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої конкуренції та дії законів граничної корисності й граничної продуктивності, науково обґрунтував суть конкуренції. На його думку, зміст конкуренції полягає у змаганні однієї людини з іншою, особливо під час продажу або купівлі чого-небудь [76, с. 60]. Досліджуючи розвиток конкуренції, вчений відкриває два підходи – статичний, з точки зору ринкової рівноваги, і динамічний, виходячи з можливостей ринкового розвитку. Із еволюцією економічної науки ці підходи перетворились в дві принципово протилежні теоретичні течії конкуренції. Перша пов'язана з розвитком теорії досконалої конкуренції, друга – з розвитком теорії монополістичної конкуренції, яка була розроблена на початку ХХ ст.

Американський економіст Дж. Б. Кларк розглядав статичний стан економіки, тобто ідеальний розподіл елементів суспільства під впливом конкуренції. Вчений вважав, що при цьому виконується умова абсолютної мобільності факторів виробництва. Дж. Б. Кларк стверджував, що тільки ті підприємства можуть витримувати конкуренцію, які ефективно використовують всі виробничі елементи. Конкуренція призводить до того, що підприємство яке має сучасне обладнання і ставить перед собою цілі отримання прибутку працює впродовж довгого часу, а неспроможні на це – гинуть. Дж. Б. Кларк заклав основи сучасної теорії ринкової економіки, дослідив дію економічних законів в статичних умовах, відкрив шлях для подальшого дослідження проблеми розподілу доходів на основі моделі досконалої конкуренції.

Таким чином, сутність досконалої конкуренції була визначена як теорія поведінки продавців в умовах, коли вони не можуть впливати на ринкову ціну. Теорія досконалої конкуренції збагатилась наявним їй інструментарієм: сформульовані умови функціонування досконалої конкуренції, визначені

об'єкти та суб'єкти конкуренції, виявлена роль і значення конкуренції в процесі ціноутворення та в функціонуванні економіки.

Однак, концентрація виробництва і централізація капіталу внесли суттєві корективи наукових поглядів провідних вчених-економістів. Вплив монополій та олігополій став посилюватись, що призвело до перегляду загальновизнаних економічних постулатів. Особливо значній критиці піддавались положення про автоматичну дію механізму цін та механізму ринкової рівноваги через незалежні конкурентні дії фірми. Тому, подальший розвиток теорії конкуренції був пов'язаний з проблемами, які раніше не розглядались в якості предмету дослідження. До таких можна віднести проблеми зміни сутності конкуренції в умовах створення великих монопольних компаній, використання інновацій, прискорення економічних процесів.

Американський економіст Е. Чемберлін у праці «Монополістична конкуренція. (Переорієнтація теорії вартості)» [144] запропонував ряд нових підходів до вирішення проблеми конкуренції на ринку. Замість поняття «досконала конкуренція» вчений вводить поняття «чиста конкуренція» і зазначає, що вона існує на ринку тоді, коли наявні велика кількість продавців і однорідний продукт. Він вважає «чисту» конкуренцію абстракцією. На думку вченого, навіть при великій кількості виробників і продавців певного виду товару, кожен із них пропонує покупцю особливий товар [144, с. 11]. Таку ситуацію на ринку вчений називає диференціацією продукту, що означає виділення товару фірми (за допомогою певних функціональних чи інших характеристик) із інших товарів даного класу. Таким чином, ринки окремих продавців не зливаються в один як у випадку чистої конкуренції, а утворюють мережу взаємопов'язаних ринків окремих продавців. При цьому, наявні риси як конкуренції (велика кількість продавців і покупців, вільний вхід і вихід фірм з галузі), так і монополії (у вигляді певного впливу на ціну товару). Вчений називає таку ринкову ситуацію «конкуруючих монополістів» монополістичною конкуренцією.

Вклад у розвиток теорії конкуренції Е. Чемберліна у введенні в економічну науку поняття «монополістична конкуренція». Це виявилось викликом традиціям, які склались, відповідно яким монополія і конкуренція – взаємовиключаючі поняття. Суттєвими є судження вченого про нецінові методи конкуренції (якість товару, обслуговування споживача, реклама), яким він надавав визначального значення при монополістичній конкуренції. Концепція диференціації продукту Е. Чемберліна поклала основу сучасній стратегії маркетингу.

Значний вклад у теорію недосконалої конкуренції зробила англійський економіст Дж Робінсон [107]. Вчена вказує, що в досконалій конкуренції окремий продавець є монополістом. При недосконалій конкуренції кількість товару на ринку зменшується, внаслідок чого зростають ціни, що веде до збільшення монопольного прибутку та порушує закони ринку. Монополіст має можливість поділити ринки свого товару на окремі сегменти і для кожного із них призначити таку ціну, щоб загальний прибуток виявився максимальним. Дж. Робінсон вважає, що продаж за різними цінами однієї і тієї ж продукції, виготовленої одним виробником різним покупцям – це цінова дискримінація. На думку Дж. Робінсон, маневрування цінами – характерна риса монополістичної політики, направленої з однієї сторони на гнучкі пристосування до диференційних ринкових сегментів і змінними умовами кон'юктури, з іншої – на розширення та створення нових ринків, за допомогою механізму цін. Вирішення даної проблеми Дж. Робінсон бачить у втручанні держави.

Вирішальною умовою монопольної влади товару Дж. Робінсон, так як і Е. Чемберлін, вважала диференціацію. Однак Е. Чемберлін відносив монополістичну конкуренцію до однієї з характеристик ринку в стані рівноваги, а для Дж. Робінсон, це означало, насамперед порушення і втрату нормальної рівноваги конкуренції в господарській системі. Концепції Е. Чемберліна і Дж. Робінсон стали важливим етапом в розвитку теорії недосконалої конкуренції. Вчені першими визначили головні проблеми

розвитку конкуренції та запропонували свої шляхи для їх вирішення в нових умовах.

Інший підхід до вивчення проблем конкуренції визначається у функціональному трактуванні поняття конкуренції, основна мета якого – дослідження конкуренції в динамічній економіці. Австрійський економіст Й. Шумпетер проаналізував вплив впровадження інновацій на сутність конкуренції. Вчений стверджував, що в реальності на ринках існує «гібрид» моделей «чистої монополії» і «чистої конкуренції». З однієї сторони, намагання завоювати монополійні позиції є основним стимулом конкуренції, а з іншої монополійна влада породжує конкуренцію, так як галузі, які отримують монополійний прибуток приваблюють інших виробників. Відповідно, монополія стає потужним стимулом загострення конкуренції. Взаємодія сил монополії і конкуренції, на думку вченого, пришвидшує науково-технічний прогрес і приводить до ефективної конкуренції на новому рівні. Нововведення стають основою конкуренції нового типу, яка пришвидшує економічні процеси.

Інновації призводять до того, що економіка виходить із стану рівноваги. Й. Шумпетер визначав перехід економіки із одного стану в інший економічним розвитком. Вирішальну роль в розвитку економіки відіграють підприємства, які застосовують «нові комбінації». Під новими комбінаціями вчений розумів виготовлення нових споживчих благ, відкриття нових технологій, використання нової організації виробництва, освоєння нових ринків збуту, освоєння нових джерел сировини. Конкуренцію, яка ґрунтується на зниженні витрат виробництва і підвищенні якості продукції за рахунок нововведень, Й. Шумпетер називає ефективною. Найкращі умови для здійснення конкуренції нового типу створюють великі корпорації, які концентрують величезні ресурси, та виступають в якості носіїв технічного прогресу. Вчений виправдовує монополізацію, якщо вона стимулює технічний прогрес.

В тому ж напрямку працював відомий послідовник австрійської економічної школи Ф. Хайек, розглядаючи конкурентну діяльність як процес

що постійно розвивається. Динамічний конкурентний механізм створюється, на його думку, максимально вільною діяльністю індивідів, і як наслідок, стає умовою суспільного прогресу. Він вважав, що в процесі конкуренції відкриваються невикористані можливості більш ефективного виробництва товарів, нові, раніше не застосовувані технології, знання, методи ведення підприємницької діяльності чи переваг, які ще не були відкритими для суспільства. Конкуренція як процедура відкриття дозволяє використовувати альтернативні методи організації суспільства [138]. Вчений стверджував, що «держава не повинна заважати розвитку конкуренції, стримуючи виробництво. Виробляється має усе, що може бути виготовлене, та продаватися за ціною, яку міг призначити не продавець цього товару.

Ф. Хайєк у праці «Про свободу» писав: «конкурентний порядок єдиний, де людина залежить тільки від самої себе...», «але хто буде заперечувати, що суспільство в якому влада у багатих, краще за суспільство в якому багатими можуть стати ті, у чийх руках влада?» [135, с. 15]. Такими словами Ф. Хайєк виступає в підтримку конкурентних відносин. Несправедливим визначає засудження ролі монополій, бо вона є результатом «унікального мистецтва» чи володіння особливими факторами виробництва. На думку вченого «погана не монополія, а перешкода конкуренції» [137, с. 130].

Серед робіт, присвячених дослідженню статичної та динамічної природи конкуренції, виділяються праці Джона Моріса Кларка. Економіст вводить поняття «теорії працюючої конкуренції» і «теорії ефективною конкуренції», які ґрунтуються на концепції диференційних переваг фірми як умови успішної конкуренції. В основі аналізу «працюючої конкуренції» зберігаються позиції статичної рівноваги, тоді як в теорії «ефективною конкуренції» наведені елементи динаміки [61, с. 326]. Остання, на думку вченого, направлена на економічний прогрес. Він характеризує її як активну конкуренцію «незалежних дійових одиниць в боротьбі за збільшення прибутку». Теорія конкуренції Дж. М. Кларка справила значний вплив на розвиток уявлення про ринок як

частину суспільства, яка динамічно розвивається, а також на дослідження маркетингу та розробку проблем стратегічної поведінки фірми.

Із зростанням ролі монополій та нестабільності ринкової системи з'явилась потреба перегляду доктрини саморегульованості ринку. Необхідність державного втручання спричинила структурну перебудову економік провідних країн світу, багато з яких переживали погіршення економічних показників. Велика заслуга у дослідженнях в цій галузі належить англійському економісту Дж. М. Кейнсу, який у 1936 році видав книгу «Загальна теорія зайнятості, відсотку і грошей»[49]. Дж. М. Кейнс сформував новий напрямок економічної думки – відносну нестабільність ринкової економіки і необхідність її державного регулювання. Вчений відмовляється від деяких постулатів неокласичного вчення, особливо від розгляду ринку як ідеального саморегульованого механізму. В кейнсіанській теорії головним фактором господарської активності є наявність недостатнього попиту на товарних ринках. Недостатність попиту призводить до зменшення випуску і росту безробіття. Особливе значення в теорії приділяється процесам інвестування капіталу, що стимулюють попит. Капіталовкладення в галузь приваблюють підприємства і робочу силу. Дж. М. Кейнс вказував на те, що є ряд факторів, які гальмують інвестиційний процес і, в зв'язку з цим необхідне втручання держави через ринкові механізми капіталовкладення. У розвинутих країнах кейнсіанство стало основою формування механізму регулювання економічних процесів, тобто оптимального співвідношення ринкової конкуренції, впливу великих корпорацій і централізованого державного механізму впливу на економіку. Такі положення багато в чому визначали роль економічної політики як засобу виходу з кризи при вирішенні господарських проблем.

Дж. К. Гелбрейт [25] підтримує регулювання конкурентних відносин. На його думку, необхідно не забувати про наявність великих корпорацій, їх роль в економічному розвитку, а також спосіб існування і функціонування. Вчений пропонує модифікувати неокласичну модель для того, щоб включити випадки, коли ринки поділені між кількома великими виробниками. Проміжне

положення між конкуренцією багатьох і монополією однієї фірми стала займати олігополія декількох фірм. Олігополія була визнаною нормальною формою ринкової організації, чого не було раніше. Особливе значення Дж. К. Гелбрейт надавав ролі організації виробництва. Він визначав транснаціональні корпорації (ТНК) найбільш ефективною формою взаємодії компанії зі своїми іноземними конкурентами. Дж. К. Гелбрейт доводив необхідність здійснення контролю над ринком для організації складного виробництва, яке потребує спільної роботи великої кількості працівників, а також для удосконалення науково-технічного розвитку.

Представник неоавстрійської школи Л. Мізес [80], критикував роль монополій в розвитку економіки і концепцію про виробників-монополістів. Останні, на його думку, підтримують ціни на високому рівні та отримують значні прибутки, чим спричиняють погіршення життєвого рівня населення. При цьому він відводить значне місце ролі конкуренції в розвитку виробництва навіть з урахуванням наявності монополії. На думку Л. Мізеса, монополія, яка приносить високий прибуток у виробництві, стимулює утворення конкуруючих фірм, суперництво яких руйнує монополію і відновлює ціни та прибуток на загальному рівні.

Особливості розвитку теорії конкуренції кінця ХХ – початку ХХІ ст. полягає у практичній адаптації законів конкуренції в господарській діяльності.

Провідним спеціалістом в галузі конкурентної стратегії і міжнародної конкурентоспроможності є американський науковець М. Портер. Широко відомою є його точка зору, що «конкуренція – це не рівновага, а постійні зміни» [94, с. 81]. Вчений констатує посилення конкуренції в економіці останніх десятиліть і стверджує, що саме конкуренція є найважливішим фактором економічного зростання в розвинутих країнах [94, с. 15]. Досліджуючи особливості економік країн і компаній, вчений виявив методикую досягнення ними лідируючих позицій. На його думку, для успішного ведення конкурентної боротьби господарському суб'єкту необхідно сформулювати конкурентну стратегію, ціль якої – забезпечення переваги над конкурентами

через виявлення конкурентних переваг і закріплення їх в довгостроковому періоді. Одним з найефективніших методів отримання конкурентних переваг компанії є використання інновацій. На думку науковця, компанії отримують можливості, які дозволяють обслуговувати принципово нові сегменти ринку. Після досягнення конкурентних переваг за допомогою нововведень, компанія здатна їх утримувати, постійно розвиваючи інноваційну сферу. М. Портер зазначає, що єдиною можливістю втримати завойовані конкурентні переваги – постійне їх удосконалення.

Г. Хамел і К. Прахалад [139] досліджували теоретичні і практичні особливості конкурентної поведінки компаній, які прагнуть не тільки зберегти свої лідируючі позиції, але й докладають максимальних зусиль для «проникнення» на майбутні ринки. Одним із основних методів досягнення цього є формування в компаніях «ключових компетенцій», що дають їм конкурентну перевагу та інтелектуальне лідерство. Під «компетенціями» вчені розуміли синтез знань та навиків, які наявні в усіх підрозділах фірми. Для того, щоб створити ключову компетенцію, навика та вміння мають бути унікальними. Г. Хамел і К. Прахалад відкрили значення основних інструментів конкурентної стратегії в боротьбі за майбутні ринки. Їх заслугою є те, що вони, узагальнюючи знання про роль конкуренції, розробили концепцію боротьби за лідерство у новому ринковому середовищі.

Новий підхід до розробки конкурентної стратегії розробив Дж. Ф. Мур [81]. Вчений зазначав, що всі підприємства можуть досягнути суттєвих фінансових результатів, якщо їх товари та послуги будуть ефективнішими, ніж у інших компаніях. Однак для здійснення інновації необхідні партнери-споживачі і партнери-постачальники. І чим радикальніше інновація, тим більше, глибше і ширше мають бути задіяні інші гравці, особливо покупці [16, с. 224]. Результатом такої діяльності є створення сітки організацій, об'єднаних загальною ідеєю реалізації інновацій. На його думку, така кооперація не менш важлива ніж конкуренція. Дж. Ф. Мур провів аналогію між природнім середовищем і бізнес-середовищем, розвиток яких відбувається

через боротьбу, співробітництво, взаємозалежність, де відбувається об'єднання еволюції і конкуренції («коеволюція»).

Для глибшого розуміння процесу конкуренції вчений вводить поняття «екосистема», під якою розуміє «споживачів, ринкових посередників, постачальників, і звичайно саму фірму» [19, с. 225]. Екосистеми включають в себе також прямих і потенційних конкурентів, регулюючі інститути та державні органи. Таким чином, замість того, щоб концентрувати свої зусилля на вузькому розумінні конкуренції, необхідно акцентуватись на створенні власного конкурентного середовища та намагатись зайняти в ньому провідну роль.

Ч. Кім та Р. Моборн у книзі «Стратегія голубого океану» [60] поділяють ринок на «червоні океани» та «голубі океани». Під першими вчені розуміють всі наявні галузі на ринку, а другі визначають – як неіснуючі на сьогодні. Вчені зазначають, що в умовах, коли в різних галузях економіки пропозиція починає перевищувати попит, боротьба за частку ринку вже не достатня для забезпечення стійкого зростання. Незважаючи на те, що «червоні океани» завжди будуть залишатись фактом ділового життя, для подальшого розвитку і отримання нового прибутку компаніям необхідно створювати «голубі океани». Заповнення незайнятих ділянок ринку вимагає творчого підходу та дає можливість отримання високого прибутку, відсторонюючись від насиченої конкурентної боротьби.

Таким чином, сучасні концепції конкуренції все більше ґрунтуються на розумінні сутності конкуренції як процесу управління конкурентними перевагами в ринковому середовищі. Інновації забезпечують найстійкіші конкурентні переваги і застосовуються у всіх сферах діяльності. Стратегічна поведінка компанії спирається в більшій мірі на співробітництво в бізнесі, або на уникненні відкритої конкурентної боротьби.

Вищесказане дозволяє узагальнити дослідження конкуренції і провести наступну систематизацію етапів розвитку і сутності теорії конкуренції (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1

Етапи розвитку і основні підходи до визначення поняття «конкуренція»

Підходи	Автори	Зміст
1 етап Поведінковий	<i>А. Сміт, Д Рікардо, К Маркс, А. Маршалл, Дж. Б. Кларк, М. Туган- Барановський</i>	Конкуренція – це суперництво між індивідуальними продавцями і покупцями за більш вигідні умови на ринку. Конкуренція – це невидима рука ринку, яка координує діяльність його учасників. Ціль конкуренції – боротьба за отримання найбільшого прибутку. При цьому основним методом конкурентної боротьби є цінова політика. Неокласичний варіант поведінкового тлумачення конкуренції пов'язаний з боротьбою за рідкісні економічні блага і за гроші покупця, на які їх можна купити.
2 етап Структурний	<i>Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, А. Курно</i>	Акцент переміщується з боротьби між компаніями на аналіз структури ринку, умов, які на ньому переважають. Вченими обґрунтовано чотири основних типи ринку: досконалу конкуренцію, монополістичну конкуренцію, олігополію і монополію.
3 етап Функціональний	<i>Й. Шумпетер, Дж. М Кларк, Ф. Хаєк</i>	Функціональний підхід є прямим продовженням поведінкової концепції. Конкуренція розглядається як суперництво старого з новим, функціональна роль якої зводиться до порушення рівноваги внаслідок інновацій та витіснення з ринку підприємств, які використовують застарілі технології. З позиції функціонального підходу до вивчення конкуренції вченими визначена її роль в динамічному розвитку економіки, а також виділено значення нецінової конкуренції, що базується на інноваціях та економічному прогресі.
4 етап Стратегічний	<i>М. Портер, Г. Хаммел, К Пархалд, Дж. Мур, Ч. У Кім, Р. Моборн</i>	Це сучасна практична інтерпретація поведінкового підходу. Головною стратегічною метою є отримання та закріплення конкурентних переваг, які забезпечать лідерство на ринку. Однією з головних конкурентних переваг розглядають інновації. Визначальним є не тільки зберігати свої лідируючі позиції, але й прикладати максимальних зусиль для захоплення потенційних ринків. Серед пріоритетних напрямків конкурентної боротьби з'являються взаємовигідне співробітництво, та пошук нових ринків вільних від конкурентної боротьби (голубих океанів). Конкуренція через реалізацію концепції лідерства призводить до появи все більш передових технологій, нових видів бізнесу і досягнення унікальних конкурентних переваг.

Джерело: складено автором самостійно

Необхідно зазначити, що виділення етапів розвитку теорії конкуренції і підходів до її вивчення є досить умовним. Відсутність чіткої межі зумовлена взаємозв'язком наведених концепцій, умовами розвитку тієї чи іншої країни. Однак ми вважаємо такий поділ раціональним, адже як свідчить проведений

ретроспективний аналіз розвитку теорії конкуренції, зазначені етапи розділені у часі. Якщо на початковій стадії конкуренція розглядалась, насамперед, як змагання за обмежені ресурси з метою найбільшого задоволення потреб – то лише згодом предметом дослідження науковців ставала структура ринку, мета діяльності, методи та результати ведення конкурентної боротьби. А. Юданов зазначає, що сам термін конкуренція частіше використовується саме в структурному розумінні. Якщо ж потрібно підкреслити поведінковий бік конкуренції, нерідко користуються іншим словом – «суперництво» [151, с. 31]. Ю. Рубін [109] запропонував інше логічне обґрунтування відмінності між поняттями «конкуренція» і «суперництво». Суперництво, на його думку, може бути конкурентним і неконкурентним, тоді як конкуренція завжди означає дво- або багатостороннє суперництво. Конкурентне суперництво є характерним для будь-якої сфери професійної діяльності людей (у тому числі і для сфери професійного підприємницького бізнесу). Воно стає технологічною компонентою саме професійної діяльності суб'єктів, які конкурують між собою.

Щодо розвитку вітчизняної економічної думки у сфері дослідження конкуренції, то її особливістю було тривале панування командної економіки, яка виключала існування конкуренції як економічного явища. У директивно-плановій економіці панував термін «суперництво», який у наукових дослідженнях досить часто ототожнюють з «конкуренцією», однак використовувати їх як синоніми не варто.

Ми погоджуємось з Г. Филюк [134], яка вважає, що терміни «суперництво» і «конкуренція», дійсно відрізняються, але не на методологічному, а на концептуально-термінологічному рівні. Будучи однопорядковими поняттями, які однаковою мірою мають поведінкову основу, «конкуренція» і «суперництво» відрізняються між собою за змістовою сутністю.

Відмінність між конкуренцією та суперництвом виникла із еволюцією ринку, оскільки вдосконалювались і розширювались методи боротьби, адже високих трудових показників було недостатньо для успіху. Тому не дивно, що

економісти-класики не розрізняли цих понять, коли йшлося про вільну конкуренцію, мали на увазі суперництво. А. Сміт ототожнював конкуренцію із досвідом чи із загостренням суперництва [115]. Дж. Стіглер вважав, що конкуренція увійшла в економічну теорію з побутової мови і протягом довгого часу це слово означало незалежне суперництво кількох суб'єктів [121].

У радянській економічній науці термін суперництво отримує таку інтерпретацію: «в соціалістичному суспільстві, заснованому на суспільній власності на засоби виробництва і планомірності організації виробництва, конкуренції немає; відносини дружньої співпраці та братньої взаємодопомоги породжують соціалістичне змагання, яке є прямою протилежністю капіталістичній конкуренції» [17, с. 29]. Ф. Енгельс вважав, що конкуренція це повний вираз війни: «Це війна, війна за життя, за існування, за все» [31].

В умовах директивного планування та централізованого управління соціалістичне суперництво стало невід'ємною частиною організації економічного життя, де головними дійовими особами були народні маси.

Л. Бейлін вважає: конкуренція – це форма суперництва, але суперництво не є формою конкуренції і не можна вважати суперництво при соціалізмі, як про це пишуть деякі економісти, «здоровою конкуренцією», «соціалістичною конкуренцією», а також конкуренцією, не обтяженою «пороками її капіталістичної форми» [11, с. 90].

Спільними рисами конкуренції та суперництва є:

- об'єктивність існування (незалежне існування від волі чи бажання людини або групи людей);
- це процеси, які протікають в часі;
- намагання за будь-яку ціну зберегти комерційну таємницю підприємства;
- психологічна направленість учасників виявитись переможцем.

Російський економіст В. Тикін виділяє такі відмінності між конкуренцією та суперництвом:

— конкуренція виникає між суб'єктами ринку, коли суперництво між членами окремого колективу;

— ціль учасників конкурентного процесу полягає у перерозподілі можливих вигод на свою користь, забезпеченні матеріального успіху, коли суперництво полягає в отриманні загального визнання та схвалення результатів серед членів колективу, завоювання слави переможця в праці та моральної нагороди;

— мета конкуренції полягає у захопленні економічної влади над ринком, можливістю диктувати свою волю, адже залишається тільки найсильніший, у суперництві мета полягає у покращенні попередніх трудових результатів суперників;

— при конкуренції позитивними результатами будуть грошові показники (наприклад - отриманий прибуток), при суперництві – найкращим підсумком будуть трудові (натуральні) показники;

— при конкуренції підприємство намагається досягнути домінантного положення на ринку за рахунок усунення фірм-конкурентів, при суперництві головний спосіб отримання успіху – особисті трудові результати;

— при конкуренції можливе привласнення сторонніх сил для забезпечення власної перемоги, при суперництві це неможливо, бо неминуче викличе перебої у виробництві;

— при конкуренції вимушена участь, часто проти волі учасників, при суперництві участь добровільна;

— при конкуренції переможець один, коли при суперництві переможців може бути кілька;

— при конкуренції боротьба за подібних умов відбувається рідко, при суперництві – змагання проходять в однакових обставинах та між рівними учасниками;

— конкуренція не потребує особливої організації процесу, а суперництво без ефективного менеджменту всередині підприємства може не відбутись;

— при конкуренції переважно використовуються передові технології, а під час суперництва застосовуються організаційні резерви [126].

Суперництво позитивно впливає на продуктивність праці, розвиток професійних навичок працівників, підвищення корпоративного духу та має більш творчий характер. Конкуренція зумовлює постійне вдосконалення технології та організації виробництва, забезпечує високий рівень кваліфікації кадрів, розвиває систему реалізації товарів. Конкуренція є рушійною силою розвитку усіх сфер життя суспільства, оскільки стимулює розвиток науки та техніки. З іншого боку, конкуренція сприяє захисту кожного споживача, забезпечуючи широкий вибір товарів та послуг за доступними конкурентними цінами.

На пострадянському просторі особливо зросла увага до поняття «конкуренція» у зв'язку із переходом національних економік до ринкової системи господарювання. Через відсутність історичного досвіду дослідження конкуренції в нашій країні проблема конкуренції до кінця ще не вивчена. Основна робота вчених направлена на вивчення методів конкурентної боротьби, форм конкуренції, також на аналіз її практичної ролі у формуванні стратегії управління підприємствами. Аналіз сучасної літератури показав, що багато економістів на пострадянському просторі дотримуються поведінкового підходу до визначення поняття «конкуренція».

В. Базилевич зазначає, що конкуренція – це потужний інструмент ринкової економіки, рушійна сила, яка примушує товаровиробників підвищувати ефективність виробництва, знижувати виробничі затрати, підвищувати якість продукції (товарів, робіт, послуг), прискорювати впровадження новітніх досягнень науки і техніки, проводити організаційні та структурні зміни в ході підприємницької діяльності [30, с. 233].

Схожої думки дотримується український вчений С. Мочерний, який розглядає конкуренцію як елемент ринкового механізму, що дозволяє узгодити поведінку різних суб'єктів ринку. Конкуренція, на його думку, є важливою рушійною силою розвитку економічної системи, складовою частиною господарського механізму, конкуренція діє через попит, пропозицію та ціну [86].

А. Юданов вважає, що ринкова конкуренція – це боротьба підприємств за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на доступних сегментах ринку [151]. М. Книш, доповнює це трактування тим, що конкуренція є вибірковим і гнучким механізмом, який проявляється в його миттєвій реакції на будь-які зміни обставин. Це забезпечується резервами потужностей, страховими запасами, науково-технічним заділом і низкою інших факторів [62].

Автор відомих робіт про конкуренцію Р. Фатхутдинов [133] вважає, що існує різноманіття підходів до формулювання поняття «конкуренція» й пропонує таке визначення: «Конкуренція – змагання юридичних і фізичних осіб за гроші покупця, за своє виживання в умовах дії твердого закону конкуренції як об'єктивного процесу «вимивання» неякісних товарів і послуг у рамках антимонопольного законодавства».

Різнманітні визначення конкуренції, вважаємо, не суперечать, а, швидше, доповнюють один одного. На основі досліджень вчених, які займались проблематикою конкуренції визначаємо поняття таким чином: конкуренція - це рушійна сила ринкової економіки, яка спонукає до створення нових видів товарів та послуг, підвищення якості існуючих, зниження цін, економію обмежених ресурсів і підвищення соціально-економічного розвитку.

Трансформація теорії конкуренції закладена в історії розвитку суспільства. Оскільки у самій природі ринкових відносин присутній динамізм, то й у науковому аналізі передбачається еволюційний розвиток теорії конкуренції, яка пройшла декілька етапів розвитку в історії економічної науки,

збагачуючись і трансформуючись в нові моделі, що відповідають тому чи іншому рівню розвитку суспільства.

1.2. Конкурентоспроможність, як форма прояву конкуренції

Рушійною силою розвитку економіки є конкуренція, вивчення якої має не тільки теоретичний, але й прикладний аспект. Для вичерпного дослідження розглянемо поняття «конкурентоспроможність», під якою розуміємо здатність суб'єкта ринку перевершити своїх конкурентів. Це дасть змогу визначити необхідні умови для перемоги в конкурентній боротьбі.

Конкурентоспроможність – це комплексна характеристика, яка об'єднує в собі якість і ціну продукції, імідж і цінність брендів, ефективність бізнес процесів, правову надійність, організованість, професіоналізм і оперативність державних органів управління. Втративши хоча б одну із наведених складових, неможливо реалізовувати товари і послуги та задовольняти потреби суспільства і держави.

Для того, щоб бути конкурентоспроможним необхідно володіти певними перевагами. Останні змінювались разом з розвитком економічної науки. Їх досліджували ще меркантилісти та відносили до них дешеву робочу силу, сировину і протекційні заходи з боку держави. А. Смітом була запропонована ідея абсолютних переваг, у відповідності з якою країна спеціалізується на тому, що здатна виготовляти дешевше за інших. [115, с. 387-394]. Д. Рікардо говорив про відносні переваги, зазначаючи важливість не тільки низьких витрат, але й досвіду товаровиробника [105, с. 188]. М. Портер вважає, що «парадигма конкуренції змістилась від відносної переваги на більш широке поняття конкурентної переваги» [94, с. 328].

Конкурентні переваги можуть відноситись до товару, підприємства, галузі, регіону, економіки в цілому, бути довгостроковими чи

короткостроковими, стійкими чи нестабільними, унікальними та легко відтворювальними. Конкурентні переваги, які створені суб'єктами економічної діяльності цілеспрямовано і є результатом стратегії досягнення конкурентоспроможності називаються перевагами високого порядку. Вони мають довготерміновий характер, є стійкими та унікальними за своєю природою. До переваг високого порядку відносимо: технології, репутацію фірми, рівень підготовки та перепідготовки кадрів, довготермінове капіталовкладення, патенти, проекти унікальних товарів, стратегічний маркетинг, інноваційну організаційну та управлінську діяльність і т.д. [94, с. 33]. Конкурентні переваги високого порядку формують основу майбутньої конкурентоспроможності.

Конкурентні переваги прив'язані до конкурентних умов, їх визначають фактори конкурентоспроможності. Фактор конкурентоспроможності – це безпосередня причина наявності якої необхідна для формування конкурентної переваги. Своєчасне та ефективне застосування факторів конкурентоспроможності перетворює їх на конкурентні переваги.

На основі проведеного дослідження можна прослідкувати наступний ієрархічний зв'язок між економічними категоріями конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентні переваги та фактори конкурентоспроможності (рис 1.1):

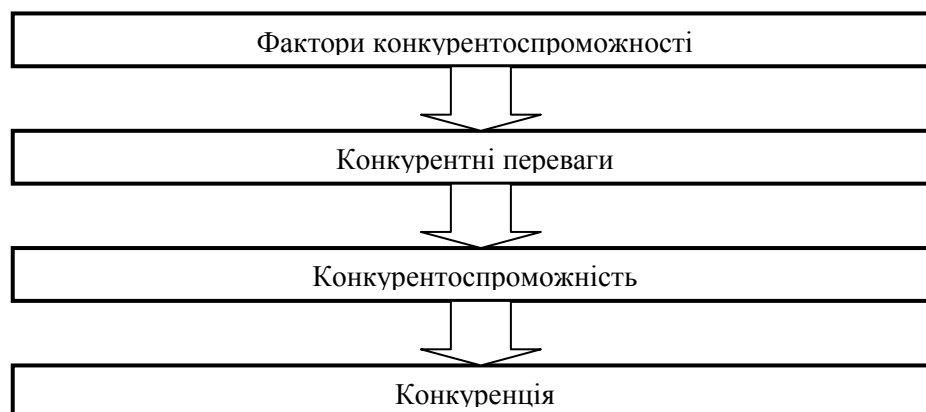

Рис. 1.1. Зв'язок економічних категорій
Джерело: розроблено автором самостійно

— конкуренція є основою формування і прояву конкурентоспроможності господарських суб'єктів на основі використання тих чи інших конкурентних переваг;

— конкурентні переваги є основним структурним елементом конкурентоспроможності об'єктів і суб'єктів в умовах конкуренції;

— конкурентні переваги визначають обставини і умови (фактори конкурентоспроможності), які склались в певній економічній системі.

В сучасній економіці все частіше термін «конкурентоспроможність» використовується для визначення категорій різного рівня. В дослідженні ми проаналізуємо конкурентоспроможність поетапно: на мікрорівні (товар, фірма), мезорівні (галузь, регіон), макрорівні (національна економіка), а також мегарівні (міждержавний рівень).

Кожна з цих категорій має істотні відмінності й характерні риси, які підтверджують правомірність і доцільність такої диференціації (рис. 1.2).

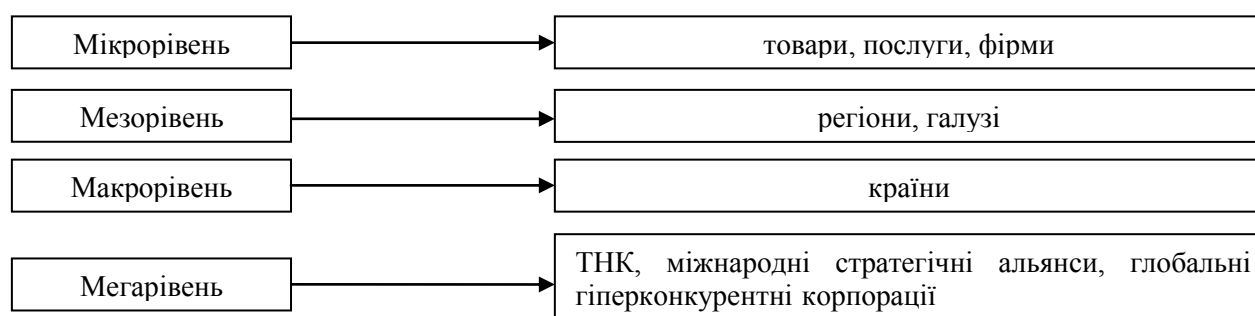

Рис. 1.2. Рівні конкурентоспроможності

Джерело: складено автором на основі [133]

Спільним для всіх розглянутих рівнів конкурентоспроможності є здатність виконувати свої функції з відповідною якістю та ціною в умовах конкурентного ринку [39]. Кожен новий рівень створює потенціал наступному, а разом вони доповнюють один одного і виступають як частина і ціле. Часто не можливо відділити проблеми, що відносяться до конкурентоспроможності країни в цілому від проблем, що виражають конкурентоспроможність товару чи фірми. Конкурентоспроможність на кожному рівні визначає конкурентоспроможність інших рівнів економічної системи. Такий

взаємозв'язок свідчить про те, що конкурентоспроможність кожного суб'єкту не може бути досягнута без забезпечення конкурентоспроможності інших. Тому, виокремлення рівнів конкурентоспроможності є достатньо умовним, проте необхідним для кращого розуміння проблематики конкурентоспроможності та шляхів її підвищення. При цьому, фундаментальне значення має мікрорівень, а із зростанням процесів глобалізації та інформатизації найжорсткіша боротьба спостерігається на мегарівні.

Конкурентоспроможність може визначатись методом порівняння з іншими аналогічними об'єктами. Дана характеристика відноситься до оціночних показників, тому передбачає наявність суб'єкта (того хто оцінює), об'єкта (який оцінюється), цілі (критерії) оцінки. Суб'єктами можуть бути органи державної влади, організації, інвестори, покупці тощо. Об'єктами оцінки виступає товар, підприємство, регіон, галузь, країна, транснаціональні корпорації і т.д.

Для виявлення можливостей підвищення конкурентоспроможності на різних рівнях необхідно виявити найбільш визначальні фактори, що на неї впливають. Ключове значення для забезпечення конкурентоспроможності має процес формування, тобто створення, розвиток і утримання конкурентних переваг. Тому важливо не тільки виявити ключові підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність», але й уточнити їх специфіку стосовно кожного рівня конкурентоспроможності. Аналіз літератури, присвячений конкурентоспроможності, дозволяє зробити висновок, що важливим є розмежування конкурентоспроможності за рівнями для надання рекомендацій щодо її підвищення.

На мікрорівні конкурентоспроможність визначається конкурентоспроможністю товару і фірми. Товар є зброєю конкурентної боротьби, її причиною та наслідком. Так, під конкурентоспроможністю товару Б. Райзберг й Р. Фатхудінов розуміють властивість продукту, що характеризується ступенем задоволення ним конкретної потреби в порівнянні з аналогічними продуктами, представленими на ринку [102]. А. Юданов

тлумачить поняття як «ступінь притягання даної продукції для покупця, який здійснює реальну купівлю» [151]. В. Адріанов під конкурентоспроможністю товару розуміє комплекс споживчих, цінових і якісних характеристик, що визначають успіх на внутрішньому та зовнішньому ринках [2]. Таким чином, при аналізі конкурентоспроможності товару (послуг) визначальним є: співвідношення ціни та якості, спосіб транспортування, форми розрахунків, післяпродажне обслуговування та інші. Складним та важливим процесом у забезпеченні конкурентоспроможності товару є встановлення взаємозв'язків між витратами виробництва та якістю продукції, а також у співвідношенні інших параметрів економічної діяльності.

Розглянемо характеристики поняття конкурентоспроможності товару, які дозволять більш повно розкрити дане поняття:

— це відносне поняття, тобто визначається тільки шляхом порівняння одного товару з іншим;

— формування конкурентоспроможності товару відбувається шляхом надання їй вартісних і якісних характеристик, які найбільше відповідають вимогам споживачів;

— конкурентоспроможність – характеристика динамічна, властива конкретному товарному ринку і конкретному часу;

— конкурентоспроможність товару тісно пов'язана з інноваціями – товар конкурентоспроможний, якщо він володіє інноваційними характеристиками.

Взявши за основу наведені особливості, ми надали таке трактування поняття: конкурентоспроможність товару – це комплекс техніко-економічних характеристик товару, що визначають його відмінність від товару конкурента та надають йому пріоритет на ринку.

Конкурентоспроможність товару обумовлює конкурентоспроможність підприємства. Якісний товар може зацікавити покупця і викликати інтерес до виробника. Можлива і обернена ситуація, коли імідж підприємства приваблює споживачів навіть в тому випадку, якщо товари і послуги поступаються

певними параметрами такої ж продукції конкурентів. Конкурентоспроможність товару розглядається відокремлено щодо певної одиниці, а конкурентоспроможність підприємства охоплює увесь асортимент виробленої продукції. Конкурентоспроможність товару визначається необхідною умовою конкурентоспроможності підприємства, але не достатньою. До того ж конкурентоспроможність товару застосовується у короткостроковому періоді, коли конкурентоспроможність підприємства характеризується довгостроковим періодом, із закінченням якого можна визначити фінансовий результат.

Ми погоджуємось з Я. Жалілом, який визначає певну умовність терміна «конкурентоспроможний товар», адже ця категорія не може розглядатись як реальний суб'єкт конкуренції, оскільки не впливає на перебіг цього процесу, а є його пасивним об'єктом. На думку вченого, конкурентоспроможність товару виступає не як окремий рівень конкурентоспроможності, а як інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємства [65, с. 17]. Підприємство – це ядро кожного рівня конкурентоспроможності. Саме підприємства беруть участь у конкурентній боротьбі як всередині країни, так за її межами, а також взаємодіють з фірмами інших країн.

Підприємства володіють різними типами конкурентоспроможних переваг, в залежності від особливостей господарської діяльності. Серед них можна виділити: ефект масштабу (стосується великих чи спеціалізованих підприємств), гнучкість (дрібних підприємств з розвинутою стратегією діяльності), перебування у специфічному сегменті ринку (відноситься до виробників рідкісної продукції), володіння інноваційною технологією та інші. Наявність усіх цих переваг забезпечують ефективне функціонування підприємств на ринку, здатність адаптуватися до змін та визначають конкурентоспроможність.

Фактори конкурентоспроможності підприємства поділяються на дві групи: внутрішні, які забезпечують виробництво товарів і послуг необхідної якості з найменшими витратами, тобто створюють конкурентоспроможний товар; і зовнішні, які залежать від конкурентоспроможності на наступних,

вищих рівнях. Л. Малярець, І. Отенко [72, с. 21] виділяють такі внутрішні фактори конкурентоспроможності підприємств: якісні зміни в структурі активів, джерел їх формування і взаємообумовленості; загроза недостатності власних коштів для розвитку підприємства; ступінь навантаження використання власного й інвестованого капіталу; фінансова стабільність підприємства; рівень платоспроможності підприємства; ділова активність й ефективність маркетингової діяльності підприємства; ступінь взаємообумовленості власних засобів і джерел їх формування; ступінь навантаження матеріальних обігових коштів; рівень маневреності функціонального капіталу; рівень технічної оснащеності праці; рівень залежності підприємства від позичкового капіталу; якісні зміни в структурі основних засобів. Вищеперераховані фактори знаходяться цілком у зоні впливу окремого підприємства. Тобто підприємство, змінюючи внутрішню політику, може маніпулювати ними, зменшуючи або збільшуючи їх вплив. А. Воронкова, Е Бешляга зосереджують свою увагу на дослідженні зовнішніх факторів конкурентоспроможності: державне регулювання економіки; монополізація економіки; товарні ринки; ринкова інфраструктура; природно-ресурсний потенціал країни, галузі; виробнича база країни, галузі; кредитно-фінансова система країни, галузі; соціальна ситуація; економічна інтеграція [20, с. 108].

Різносторонньо проаналізувавши наукові дослідження даної проблематики варто виокремити наступні групи факторів конкурентоспроможності підприємств:

— базові – полягають у збільшенні споживчого ефекту через цінові характеристики товару і проявляються у наступних ознаках: вигідне місцезнаходження, доступ до природних ресурсів, низькі відсоткові ставки, дешева робоча сила та природні ресурси, забезпечення державою умов для ведення та розвитку підприємницької діяльності;

— технологічні – наявність та експлуатація технології при масовому виробництві, яка дозволяє, завдяки ефекту масштабу, збільшувати кількість виробленої продукції із зменшенням її собівартості;

— інноваційні – дозволяють при застосуванні інноваційних технологій збільшувати якість та швидкість оновлення номенклатури та асортименту, що збільшує споживчий ефект;

— глобальні – пов'язані з прийняттям світових стандартів (екологічних, соціальних тощо), що впливають на діяльність підприємств та держави;

— культурні – обумовлені культурними чинниками, що дозволяє підприємствам підтримувати ринки ресурсів та збуту у країнах зі схожою культурою.

Всі вказані фактори можуть як підвищувати, так і знижувати конкурентоспроможність підприємства. Досягнення конкурентних переваг залежить від того, наскільки своєчасно і ефективно ці фактори застосовує підприємство. Відзначимо особливе значення інноваційного фактору у забезпеченні конкурентоспроможності в сучасних економічних умовах: якщо підприємство виробляє конкурентоспроможний товар, володіє відповідною технологією, кадровим персоналом, але не інвестує в інноваційний розвиток, воно не зможе впродовж довгого часу залишатись конкурентоспроможним.

Висока конкурентоспроможність компаній формує фундамент конкурентоспроможності галузей і регіонів, і навпаки – успіх фірм в конкурентній боротьбі в значній мірі залежить від стану галузі чи регіону.

Конкурентоспроможність регіону визначають як: конкурентний потенціал регіону [122, 149]; можливість задоволення потреб населення і задоволення якості життя [2, 38, 47]; готовність до конкурентної боротьби на внутрішньому і зовнішньому ринках різних країн [37, 90].

В наведених визначеннях конкурентоспроможності регіону і галузі простежується посилення на конкурентоспроможні підприємства, здатні задовольнити споживачів, забезпечити високий рівень життя населення і витримати конкуренцію на внутрішньому та міжнародному рівні.

На наш погляд, конкурентоспроможність на мезорівні – це здатність підприємств регіонів/галузей використовувати свій потенціал для задоволення

споживачів, забезпечувати високий рівень життя населення і витримувати конкурентний тиск зі сторони як вітчизняних, так і іноземних виробників.

Особливістю конкурентоспроможності на мезорівні є наявність стійкої взаємодії конкурентоспроможних підприємств суміжних галузей. Досягнута фірмою висока конкурентоспроможність поширюється на постачальників, споживачів, конкурентів. У свою чергу, успіхи оточення позитивно впливають на подальше зростання конкурентоспроможності даної компанії.

З цього приводу відомий американський вчений-економіст М. Портер звертає увагу на те, що найбільш конкурентоспроможні фірми світового масштабу мають властивість до концентрації. Він зауважив, що часто одночасно кілька з них чи навіть всі найбільші базуються в одній країні, а інколи навіть в одному регіоні [165, с. 236]. Формується так званий кластер, який можна визначити як концентрацію взаємопов'язаних компаній, постачальників, сервісних служб, фірм взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих галузей та відповідних інституцій [170, с. 46].

Кластери часто складаються з комбінацій галузей, які випускають готовий товар, механізми, матеріали. Досить часто в них перебувають як традиційні галузі, так і ті, що належать до високих технологій. Кластери варіюються за своїми розмірами, широтою охоплення і рівнем розвитку. Деякі кластери складаються в основному з малих та середніх фірм (наприклад кластери виробників меблів в Італії). Інші кластери включають як великі, так і малі фірми (Голівуд). Конкурентні переваги кластерів визначаються в: взаємодоповненні між галузями, розповсюдженні технології, навиків, інформації, на більш високому рівні знаходиться маркетинг і усвідомлення вимог замовників, що сприяє підвищенню продуктивності і впровадженню інновацій. Важливою перевагою стає географічна концентрація кластера, яка сприяє посиленню цих переваг (знижуються витрати при здійсненні угод, покращується обмін інформацією, взаємозв'язок з місцевими фірмами і т.д.).

Кластери стимулюють до створення нових бізнес-процесів, інновацій, поглиблення спеціалізації. Таким чином, підвищують продуктивність фірм і

галузей, забезпечуючи збільшення зайнятості в регіоні, підвищення заробітної плати, зростання відрахувань в бюджети, підвищення стійкості і конкурентоспроможності регіону/галузі.

Я. Жаліло вважає, що на відміну від формальних об'єднань, кластерне угруповання зберігає економічну самостійність, отримуючи додаткові переваги від координації дій, спрямованих на підвищення ефективності та конкурентоспроможності кожного з учасників. На думку вченого, висока конкурентоспроможність країни тримається саме на міцних конкурентних позиціях окремих кластерів, тоді як поза ними навіть найрозвиненіша економіка може демонструвати досить посередні результати [65].

Найвідомішими кластерами у світі є: галузь комп'ютерної техніки й інформаційних технологій в Силіконовій долині в США, галузь зв'язку і телекомунікацій в Хельсінкі, парфумерний кластер в Грасе, аерокосмічної промисловості в Московському регіоні, а також Голівуд – найуспішніший кластер у світовому кіновиробництві за всі часи його існування. Тому на сьогоднішній день розвиток кластерів стає у розвинутих країнах найважливішою складовою конкурентоспроможності на мезорівні.

В Україні досвід створення і розвитку кластерів також існує, хоча називати його особливо вдалим, поки що не варто. Кластерні технології застосували спочатку в Хмельницькій області, а згодом в Івано-Франківській. В Хмельницькій така модель впроваджується досить успішно, вже діють чотири кластери: будівельний та швейний у Хмельницькому, туристичний та харчовий кластер у Кам'янці-Подільському. Наприклад, швейний кластер об'єднує не лише швейні підприємства, а й середні навчальні заклади відповідного напрямку та університет. Досить успішно діє кластер сільського туризму "Оберіг". Зараз він об'єднує 6 тисяч працівників. Це перший такий кластер сільського туризму в Україні [4].

Кластери забезпечують найбільший мультиплікативний ефект і створюють базу для інтенсивного розвитку економіки регіону.

Слід зазначити, що економіка країни не обов'язково повинна бути конкурентоспроможною у всіх регіонах/галузях. Однак, для збереження економічної безпеки вона повинна бути конкурентоспроможною одночасно в декількох сферах господарювання, виробляючи як кінцеву, так і проміжну продукцію. Країни, які спеціалізуються на виробництві товарів невеликої кількості визначених галузей (наприклад, Україна), стають надзвичайно чутливими до проявів зовнішніх криз.

Під конкурентоспроможністю національної економіки розуміють здатність національної економіки виробляти товари і послуги в умовах конкурентної боротьби з товарами і послугами виробленими в інших країнах [37, 140, 108]. Інша група авторів розглядають конкурентоспроможність національної економіки як макроекономічне явище, що залежить від техніко-економічного розвитку країни [32, 113, 92]. Ми погоджуємось із Л. Антонюк [5, с. 37], яка визначила конкурентоспроможність на макрорівні як здатність країни займати та утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку при наявності потужного економічного потенціалу, який забезпечує динамічне зростання економіки на інноваційній основі.

Згідно з традиційною теорією торгівлі, країни наділені різною кількістю факторів. Держава експортує товари, при виробництві яких інтенсивно використовуюся фактори, які наявні у великій кількості. Наприклад, США, протягом тривалого часу, є одним з найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, завдяки великій кількості орних земель [93, с. 243]. Наявність у країні тих чи інших факторів впливає на конкурентну перевагу фірм цієї країни. Цей взаємозв'язок можна простежити на прикладі країн південно-східної Азії, де низька оплата праці. Проте значення та роль факторів цим не обмежується та часто є суперечливим. Фактори, які формують конкурентну перевагу не дістаються у спадок, а створюються в межах окремої держави за допомогою методів і процесів, які відрізняються для певних країн чи галузей. Тому, важливим є не запас

факторів, а швидкість їх створення, вдосконалення та пристосування до потреб галузі. Крім того, наявність деяких факторів може не посилити, а навпаки – підірвати конкурентну перевагу. І навпаки: недостатня кількість факторів часто стимулює підприємство до якісної зміни стратегії, що призводить до довготермінової конкурентної переваги.

Виділимо наступні групи факторів, які визначають конкурентоспроможність на макrorівні:

— людські ресурси – визначають кількість, якість і ціну робочої сили. Враховується також нормований робочий час та трудова етика. Якість людських ресурсів має велике значення для забезпечення інноваційного розвитку;

— фізичні ресурси – відображають кількість, якість, доступність та ціну земельних ділянок, води, електроенергії і т. д. Важливим фактором є кліматичні умови, географічне положення, розміщення щодо інших країн. Наприклад, розміщення Лондона відносно США та Японії, часто вважається перевагою для утворення тут фінансової інфраструктури, адже часовий пояс дозволяє вести переговори з Нью Йорком та Токіо протягом одного робочого дня;

— ресурс знання – включає наукову та технічну інформацію, яка впливає на товари та послуги. Запас знань сконцентрований в університетах, державних НДІ, приватних дослідних установах, науковій літературі та інших джерелах;

— грошові ресурси – кількість та ціна капіталу, що може бути інвестований у промисловість. На загальні розміри капіталу в країні, та на форми його розміщення впливає рівень заощаджень та структура національного ринку капіталу. Через процеси глобалізації, переміщення капіталу з країни в країну ці умови дещо вирівнюються, проте значні відмінності поки що залишаються;

— інфраструктура – відображає тип та якість наявної інфраструктури та плату за користування нею. Сюди входить транспортна система, зв'язок,

банківські послуги, система охорони здоров'я тощо.

На конкурентоспроможність національної економіки також впливають різного роду загрози, екологічні ситуації, політична кон'юнктура тощо. Ці явища можна віднести до суб'єктивних, тому їх необхідно враховувати як умови, що створюють кращі чи гірші передумови для використання факторів-ресурсів.

Необхідно зазначити, що застосування наведених факторів в різних галузях має різну ефективність. Фірми досягають конкурентної переваги, якщо мають в наявності дешеві чи унікальні високоякісні фактори тих типів, які важливі при конкуренції в конкретній галузі. Наприклад, географічне розміщення Сінгапуру на важливому торгівельному шляху зробило його центром судноремонтної індустрії, а здатність швейцарців справлятися з мовними і культурними бар'єрами (в Швейцарії є німецькі, французькі та італійські регіони) забезпечує переваги у сфері ділових послуг (банківська справа, торгівля). Саме такому порівнянню галузей і факторів, що наявні в країні присвячена теорія відносних переваг.

Однак роль і значення факторів складніша, ніж передбачена цією теорією. Отримання конкурентної переваги залежить від того, наскільки ефективно їх використання. Технологічні знання і найцінніші кадри можуть бути використані в неперіоритетних галузях, тому дуже важливим є не тільки ефективність використання факторів, але особливості галузі, в яких вони застосовуються. Це, у свою чергу, залежить від тих підприємств, які мобілізують вказані фактори, і від технології, яку застосовують (включаючи управлінські процедури). Конкурентоспроможність економіки країни в цілому, її стійкість і гнучкість залежить від здатності до розвитку відповідно світовому науково-технічному прогресу, чи випереджаючи його.

Найбільш відомі та визнані є погляди на конкурентоспроможність і механізм її забезпечення, сформульовані М. Портером в його теорії конкурентних переваг. Дослідник вважає, що термін «конкурентоспроможна країна» не має великого самостійного значення, оскільки основна ціль держави

в економіці – забезпечити рівень життя, а досягнення цієї цілі, насамперед, залежить від ефективності використання ресурсів [93, с. 33].

Критично розглянувши різноманітні підходи до пояснення причин конкурентоспроможності окремих фірм і національних економік, вчений дійшов до висновку, що конкурентні переваги підприємницьких структур, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, багато в чому залежать від факторів, сформованих в країні, де знаходиться фірма. М. Портер проаналізував галузі виробництва восьми розвинутих країн і виявив найбільш важливі причини успіхів та невдач у конкурентній боротьбі підприємств даних держав. Свою концепцію він виклав у книзі “Міжнародна конкуренція”, основу якої складає ідея «національного ромба», який розкриває чотири головні детермінанти країни, що формують конкурентне бізнес-середовище (рис. 1.3).

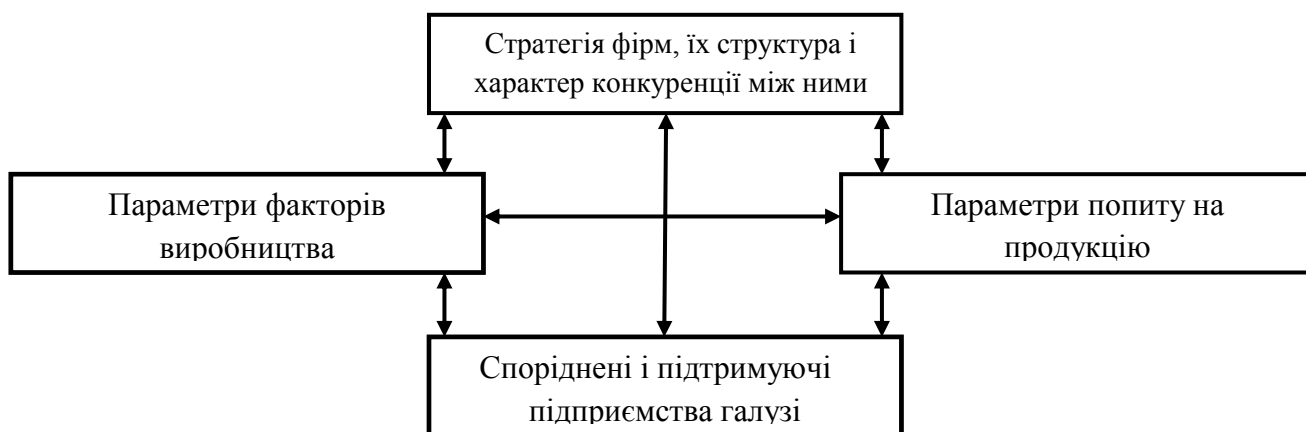

Рис. 1.3. Детермінанти конкурентоспроможності

Джерело: [93, с. 92-93]

Вчений виділяє наступні детермінанти: фактори виробництва (інфраструктура, капітал, кваліфікована робоча сила та інші «не ключові фактори»: природні ресурси, некваліфікована робоча сила); умови попиту (чим вимогливіший покупець в країні, тим більш конкурентоспроможні її виробники); існування конкурентоспроможних споріднених, підтримуючих і забезпечуючих галузей (кластерів), які полегшують функціонування профільних галузей і є важливим засобом досягнення конкурентоспроможності галузі; інтенсивність конкуренції між національними компаніями

(внутрішньогалузева конкуренція) [93, с. 92-93]. Крім цього були виділені два додаткових фактори – державної економічної політики і випадковості (природні явища, соціальні конфлікти, нові проривні винаходи).

«Національний ромб» характеризує систему детермінантів конкурентоспроможності, компоненти якої (як і в кожній системі), знаходяться у взаємозв'язку, створюють ефект цілісності, посилюють чи послаблюють потенційну конкурентоспроможність підприємств. На наш погляд, заслугою М. Портера є аналіз конкурентоспроможності країни, основними показниками якої вчений визначає рівень життя і рівень суспільної продуктивності праці.

Формування та підвищення конкурентоспроможності національної системи потребує суспільних трансформацій. На макрорівні важливу роль відіграють фактори соціокультурного, духовного та політичного характеру. Ми погоджуємось з професором М. Гельвановським, який вважає, що з національною виробничою базою ототожнюють тільки матеріальний, економічний потенціал, хоча він набагато ширший. Його глибина визначається певним унікальним соціокультурним кодом, що формує тип господарської поведінки головної частини населення країни, використання якого приносить найвищий ефект своєї господарської діяльності [22, с. 224].

Дослідження конкурентоспроможності було б неповним без мегарівня. Глобалізаційні процеси об'єднали національні економіки, «змусили» фірми активно конкурувати на світовому ринку. Підкорення світової економіки транснаціональним інтересам і конкуренція національних економік – це дві тенденції, які визначають глобальний економічний розвиток. Відбувається розподіл світової економіки на периферійні країни, в яких повістю домінує транснаціональний капітал (Африка), та на потужних світових лідерів, в яких економічна політика держав визначається інтересами національного капіталу і вітчизняних виробників (Японія, США, Європа, Китай, Індія).

Глобалізація забезпечує швидкий обмін передовими технологіями, ноу-хау, навичками менеджменту та маркетингу. Це дає можливість промисловим компаніям різних країн, при організації виробничого процесу, переймати

найкращі світові тенденції, формувати нові потреби і, відповідно, попит на інновації.

М. Кастельс виділяє чотири основних фактори, які визначають форму і результат конкурентної боротьби:

— володіння технологічними потужностями (наукова база виробничих і управлінських процесів, потенціал НДДКР, людські ресурси, необхідні для створення технологічних інновацій, використання нових технологій і ступінь їх розповсюдження в економіці країни);

— доступ на великі інтегровані і багаті ринки (ЄС, США, Японія, НАФТА). Хороша конкурентна позиція дозволяє фірмі працювати на великому ринку та дає можливість виходити на інші ринки з мінімальними перешкодами та обмеженнями;

— наявність різниці між виробничими витратами експортуючої країни і цінами цільового ринку. Це забезпечується «виграшною формулою» об'єднання: високими технологіями, висококваліфікованим менеджментом і нижчими цінами, ніж у конкурента. Це спостереження, на нашу думку, виключає можливість для країн, що розвиваються, конкурувати тільки на основі низьких витрат, якщо вони одночасно не адаптують свої виробничі системи до вимог інноваційної економіки.

— управлінський ресурс національних міжнародних структур. В новій глобальній економіці посилюється залежність від політичних можливостей національних економік і міжнародних інститутів, управління стратегіями росту країн чи регіонів, що знаходяться під їх юрисдикцією. Сюди входить і створення конкурентних переваг на світовому ринку для підприємств, які працюють для суспільного інтересу, створюючи робочі місця і генеруючи доходи. Діяльність влади не обмежуються тільки управлінням торгівлею: уряди можуть надавати необхідну підтримку в галузях технологічного розвитку інформаційної економіки. Крім того, державні ринки (наприклад, в сфері воєнної галузі і телекомунікацій), субсидії і пільгові кредити (на

розвиток НДДКР, організацію навчання, підтримку експорту) мають величезне значення для позиціонування фірм в умовах глобальної конкуренції [48, с. 81].

Перелічені фактори діючи одночасно визначають динаміку і форми конкуренції між фірмами, регіонами/галуззями, країнами і міжнародними альянсами в умовах нової глобальної інформаційної економіки, побудованій на інформаційно-комунікаційних технологіях.

Таким чином, ключовими факторами конкурентоспроможності в умовах глобалізації виступають здатність до взаємодії з усім світом, але з врахуванням національних інтересів, випереджаючи конкурентів у впровадженні нових технологій, беручи участь у процесах наукового і технологічного розвитку, обмінюючись знаннями, розробками, створюючи інноваційну продукцію.

Тому, формування і підтримання конкурентоспроможності національного господарства і окремих економічних суб'єктів виступає головним завданням всіх країн в сучасному глобалізованому світі. Необхідно враховувати, що конкурентоспроможність – це активний стан економічної системи, в якій формуються її конкурентні переваги, та є основою розвитку суспільства яке виступає не як об'єднання окремих економічних суб'єктів, а як єдиний і цільний організм, де економічними агентами нарівні з господарськими суб'єктами виступають держава, політичні і культурні інститути та громадські організації.

Глобальний економічний розвиток визначається поєднанням двох суперечливих тенденцій: підкорення світової економіки інтересам транснаціонального капіталу з однієї сторони, і конкуренції національних економічних систем – з іншої. Ці тенденції переплітаються, створюючи в кожній країні унікальне поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів. Формування економічної моделі кожної країни йде у складній і досить гострій боротьбі за контроль над інститутами державної влади між представниками транснаціонального і національного капіталу. У них різні, часто протилежні інтереси, цінності, інструменти впливу на економіку. Транснаціональний капітал прямує до тотального контролю над світовим ринком, стирання

економічних, культурних і політичних кордонів між націями, підкорюючи своїм інтересам конкурентні переваги кожної з них, формуючи зручну для себе глобальну, інформаційну, правову і навіть силову інфраструктуру.

В геополітичній конкуренції ще більш посилюється значення науково-технічного прогресу, здатності впроваджувати нові технології. Зростає роль людського фактора в організації виробництва. Країни, які не здатні забезпечити необхідний рівень освіти населення, розвитку науки і якості інформаційного середовища будуть приречені на поглиблення залежності від зовнішніх фінансових і інформаційних центрів й залишаться джерелом природних та людських ресурсів для транснаціональних корпорацій із розвинутих країн.

1.3. Монополія у системі конкурентних відносин

В ринковій економіці конкуренція як інститут ринку має особливе значення, дозволяючи підприємцям реагувати на ринкові сигнали. Проте, конкуренція характеризується позбавленням властивостей самоорганізації та сталості і призводить до виникнення монополії. Історичний досвід показує, що за певних умов, монополія може стати важливим доповненням до конкуренції, як у свою чергу конкуренція може доповнювати монополію.

Монополія як феномен економічного життя існувала з давніх часів. Історична література свідчить, що монополія з'явилась разом із виникненням торгівлі. На ринкове походження цього явища вказує і етимологія даного слова: в перекладі з грецького, *monos* – єдиний; *poleo* – продаю. Про монополію говориться в «Політиці» Арістотеля [6, с. 397], тут вона трактується як спекулятивна торгівля. Монополія в давньому світі мала торгівельне

походження, спекулятивну природу та негативну суспільну оцінку. Про це свідчить праця «Конституція про ціни імператора Зенона», яка була прийнята в 483 році. Цей акт забороняв здійснювати монополію на будь-який вид одягу, рибу чи іншу річ, яка служить як продовольство чи призначена для іншого використання. Подібні законодавчі акти були відомими і у середні віки та боролися проти порушень правил ведення торгівлі (перепродажу товарів, купівлі їх у великій кількості з метою утворення дефіциту і встановлення високих цін тощо).

Незважаючи на таку тривалу історію, теорія монополії почала створюватись в XVIII ст. представниками класичної політичної економії. А Сміт досліджуючи ринок і конкуренцію говорив про дихотомію останньої з монополією: «якщо на ринку є конкуренція, то тут немає місця монополії; якщо ж існує монополія, то виключена конкуренція» [115, с. 345]. Монополія трактується як крайня ситуація на ринку, протилежна досконалій конкуренції. Вчений допускав, що монополія і конкуренція може існувати у чистому вигляді. А. Сміт сформував принцип економічної вигоди, що змушує підприємства постійно шукати можливості для збільшення своїх прибутків. Стан монополіста є бажаним результатом для кожного учасника конкурентної боротьби. При цьому А Сміт доводить, що конкуренція є великим благом для розвитку країни, а монополія – соціальним злом. Необхідно зазначити, що критика А. Сміта була направленою проти монополії феодального суспільства і раннього капіталізму. Ця критика була природною реакцією на багатівікове засилля монополії в сфері виробництва і торгівлі Англії та інших країн Західної Європи. Такими монополіями були середньовічні ремісничі цехи і торгові гільдії з їх багаточисельними правилами та обмеженнями. Монополія цехів на той чи інший вид діяльності забезпечувалась жорсткими регламентаціями зі сторони міської влади об'ємів виробництва продукції; розмірів підприємств, визначеною кількістю учнів, методів, місць і часу продажів; джерел забезпечення сировиною та іншими умовами [68, с. 180-201].

У період раннього капіталізму (XVI-XVIII ст.), в умовах розвитку національних ринків, повного розквіту досягли приватні та державні монополії, що охоплювали цілі галузі промисловості. Отримали розповсюдження домовленості між підприємствами про розмір виробництва і збуту. Масовий характер прийняла роздача привілеїв на заняття тією чи іншою діяльністю, що було джерелом доходів королівської влади. Саме проти таких монополій, створених завдяки виключним привілеям і виступав А. Сміт.

З кінця XVIII ст. почався швидкий ріст промисловості, поштовх якому дали великі технічні винаходи. Процеси концентрації виробництва і створення монополістичних об'єднань особливо посилились з другої половини XIX ст. Розвиток виробничих сил і зміна соціально-економічних умов призвели до виникнення нових форм монополій. Збільшення масштабів капіталів та посилення конкуренції значно збільшувало ризики господарювання. Намагання зменшити такі ризики змушувало підприємців до об'єднання чи до координації діяльності. Це призвело до виникнення нових форм великих підприємств – картелів, синдикатів та трестів. Вчені розділяли поняття «монополії» та «картелі, синдикати і трести» [70, с. 17; 150, с. 782]. Монополія трактувалась як обмеження вільного ринкового обміну, вільного суперництва між підприємствами. Синдикати і трести розглядались як нові форми організації капіталу, що переслідують монопольні цілі.

Ці процеси зумовили перегляд постулатів класиків економічної науки щодо дихотомії конкуренції та монополії. У нових умовах виникла форма монополії, яка породжувалась самою конкуренцією, при цьому конкуренція з ринку не зникла. К. Маркс писав: «В практичному житті ми знаходимо не тільки конкуренцію, монополію, але і їх синтез. Монополія виробляє конкуренцію, конкуренція виробляє монополію...Синтез полягає в тому, що монополія може утримуватись на ринку завдяки тому, що вона постійно вступає в конкурентну боротьбу». В ще більш жорстоких формах конкуренція ведеться між монополістичними об'єднаннями, вважає Р. Ліфман [70, с. 44].

Актуальним на сьогодні залишається діалектичний підхід до аналізу взаємодії монополії і НТП сформований дослідниками-марксистами: «з однієї сторони НТП веде до нових форм концентрації виробництва і модифікації монополій. З іншої – монополії беруть на озброєння НТП, використовуючи його як найважливіший метод конкурентної боротьби» [79, с. 37-38]. Монополії нового періоду були породжені конкуренцією, широко застосовували нову технологію, а головною сферою їх прояву було виробництво. До позитивних сторін монополій можна віднести: можливість підвищення продуктивності праці, більш повне використання ресурсів, зниження витрат виробництва, зменшення кількості посередників при русі товарів від виробника до споживача, здатність пристосовувати виробництво до величини попиту, намагання союзів до стійкості цін. Негативними аспектами були: підвищення цін і погіршення положення всіх споживачів, особливо робочого класу; неправомірні методи конкурентної боротьби і тиск на дрібних підприємців. Невід’ємною якістю монополій вважали її експансіонізм, як розширення свого впливу і намагання до панування на національних та міжнародних ринках. Таким чином, посилення конкурентної боротьби веде до монополізації ринку. Концентрація є результатом конкурентного вибору однієї з форм конкурентної боротьби. Концентрація і централізація капіталу веде до утворення монополії.

На початку ХХ ст. зароджувались нові теорії монополії, у взаємозв’язку з конкуренцією. Серед неокласиків панувала думка, що ні абсолютної монополії, ні абсолютної конкуренції в реальних умовах не існує, механізм ринкових сил набагато складніший. Е. Чемберлін типовим станом ринку називав недосконалу конкуренцію, а причиною виникнення монополії вважав не тільки концентрацію виробництва і капіталу, але й диференціацію товарів. Розмір фірми при цьому мав другорядне значення.

З динамічної позиції підійшов до оцінки конкуренції і монополії Й. Шумпетер, який вважав монополію двигуном економічного розвитку. Науковець вважав, що: «монополії володіють необхідними коштами для

інвестицій в інновації і їм це вигідно, адже великі компанії частіше переслідують довгострокову перспективу розвитку». З точки зору динамічної ефективності конкурентна структура ринку менш прогресивна, ніж монополістична. Він писав: «Впровадження нових методів виробництва і нових товарів з самого початку несумісне з досконалою конкуренцією. Це означає, що з нею несумісне те, що ми називаємо економічним прогресом» [148, с. 151].

Погляди Е. Чемберліна та Й. Шумпетера щодо конкуренції та монополії лягли в основу антимонопольної політики Європи.

Однак не всі науковці притримувались такої думки. Наприклад, Ф. Хайек виступив проти твердження, що головною причиною зростання капіталістичних монополій є технічна перевага великих підприємств, стверджував, що посилення монополій є результатом державної політики [136, с.40-42]. Ф. Хайек відзначав велику соціальну небезпеку монополій приватних і державних, і вважав необхідним їх державне регулювання.

Враховуючи вищенаведене, вказуємо на наступні особливості монополії:

— монополія пов'язана з отриманням ефекту масштабу виробництва, що приводить до скорочення витрат;

— монополія асоціюється з володінням динамічних переваг фірм в умовах науково-технічного прогресу.

— монополія ґрунтується на перевагах співробітництва і кооперування фірм;

— монополія великих фірм супроводжується експансією, розширенням їх впливу в економіці;

— монополії ведуть за собою соціальні витрати: чисті втрати суспільного добробуту, обумовлене неефективним розміщенням ресурсів внаслідок недовиробництва і завищення цін; неефективністю в управлінні і організації виробництва.

Факти економічної історії свідчать, що негативні наслідки діяльності монополії проявлялись частіше. А. Сміт більш ніж 200 років тому відзначав:

«Представники однієї і тієї ж галузі рідко зустрічаються, однак коли така зустріч відбувається, бесіда між ними закінчується змовою проти суспільства чи якимось маневром з метою підвищення ціни» [115, с. 160]. Тому, для отримання суспільством вигоди від існування монополій, виникла необхідність їх державного регулювання. Про неоднозначність впливу трестів на економіку США дуже влучно висловився Т. Рузвельт: «Трести є диявольськими монстрами, які створені товариством одержимих і які зробили так багато для прогресу в нашій улюбленій країні. З одного боку, я розтоптав би їх ногами, з іншого – не так же швидко» [146, с. 11].

Питання про ступінь державного впливу на діяльність монополістів призвело до значних дискусій та неоднозначних суджень. На сьогодні у світі склалися три моделі антимонопольного регулювання:

1. Американська антитрестівська модель, яка діє у США, Канаді, Чилі та деяких інших країнах і виходить з принципу заборони (тобто формальної, юридичної заборони монопольної практики як такої). Інтереси підтримання конкуренції мають явний пріоритет над іншими завданнями економічного розвитку країни, у тому числі зі збереженням неконкурентоспроможних виробництв і компаній.

Антитрестівська законодавча база США включає: Закон Шермана (1890 р.), Закон Клейтона (1914 р.), Закон про Федеральну комісію з торгівлі (1914 р., 1938 р.), Робінсона-Петмена (1936 р.), Закон Селлера - Кефопера (1950 р.), які визначають правила і порядок захисту конкуренції та несумісність з монополією.

Особливістю американської системи антимонопольної політики є те, що судам надаються повноваження вирішувати, які дії вважати тими, що обмежують конкуренцію, і що розуміти під «монополізацією ринку». Законодавство не містить чіткого визначення «монополії», тому надання цього статусу певному суб'єктові господарювання у компетенції судів та в основному залежить від напряму антитрестівської політики фірми. Антитрестівське законодавство впливає на структуру економіки країни,

внутрішню структуру окремих галузей, розміри й ринкові частки приватних фірм, встановлювані ними ціни, конкурентні відносини між компаніями. При цьому, з 1969 року акценти в американській політиці змістились у бік більшої толерантності до випадків домінування на ринку: термін «монополізація» в більшості стосується характеру дій, а не типу ринкової структури. З іншого боку, якщо фірма є винахідником нового запатентованого продукту і при цьому виявляється єдиною на даному ринку, то суд не визнає її порушником закону. Те саме стосується й ринків з низькими бар'єрами входу та наявністю потенційної конкуренції.

Антитрестова система США жорстко бореться проти картельних змов. Найнебезпечнішими є «класичні картелі», тобто узгоджені дії спрямовані на завищення цін, договірні тендери, встановлення обмежень на випуск продукції. Згідно законодавства останні завдають більшої шкоди, ніж інші антимонопольні порушення і за них передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність.

2. Європейська конкурентна модель, яку прийнято у країнах ЄС та ряді інших держав. Європейський антимонопольний підхід базується на підписаному у 1957 р. «Римському договорі про створення Європейського економічного товариства». Головною статтею цього договору заборонялись угоди підприємств про ціни, розподіл продажів, особливих умов збуту товарів тощо. Разом з тим, цією статтею передбачалось виключення з встановлених нею загальних правил, які не поширювались на угоди між підприємствами та сприяли покращенню виробництва та збуту продукції, пришвидшення науково-технічного прогресу чи економічного зростання, забезпечували споживачу можливість отримувати більше доходів. Уже на початку 70-х років конкурентна політика ЄС, яка орієнтувалась на недопущенні збитку зовнішній торгівлі показала свої негативні сторони. Вона стримувала розгортання комплексних форм міжнародної виробничої співпраці, в яких зовнішня торгівля відігравала не головну роль, а допоміжну – сприяння співпраці за взаємозв'язаним комплексом: наука-техніка і технології → виробництво → збут

і сервіс = науково-технічне співробітництво. У бізнесі та науці переважали тенденції до розвитку міжнародної науково-технічної кооперації, яка отримала підтримку світового співтовариства та закріплення в «Заключному акті конференції безпеки та співробітництва у Європі» (1975 р.).

Сучасна конкурентна політика ЄС, як і кожної країни цієї регіональної інтеграційної групи, виходить з того, що без міжфірмового співробітництва в рамках ЄС важко забезпечувати інновації, які відповідають перспективним тенденціям НТП. Без цього не можуть ефективно функціонувати господарські суб'єкти невеликих країн Європи в умовах процесу глобалізації у світовому господарстві, який швидко набирає сили. Політики ЄС одним з головних завдань сьогодні вважають розвиток міжфірмового співробітництва в різних формах, кооперація приватних компаній та наукових установ. Ця політика реалізується через великі програми, у розробці та реалізації яких беруть участь вказані вище суб'єкти.

Забезпечення «здорової» конкуренції перестало бути (і не тільки у цій сфері) єдиним пріоритетом державного регулювання економіки. Влада активно стимулює міжфірмове коопераційне співробітництво у тих секторах, які визначають науково-виробничий потенціал країни, міжнародну конкурентоспроможність її економіки.

Промислова політика ЄС передбачає однорідний правовий режим діяльності корпорацій для здійснення конкуренції на рівних умовах, стимули для реорганізації промисловості на основі кооперації та концентрації підприємств; оптимально вирішувати специфічні проблеми окремих галузей, особливо з наявними високими технологіями.

Відбувається певний контроль монополій. Суб'єкти господарської діяльності, що займають домінуюче становище на ринку, зобов'язані надавати державним органам додаткові звітні відомості про свою діяльність, вони можуть притягатися до відповідальності (грошові штрафи, кримінальна відповідальність, повна або часткова заборона діяльності, повне відшкодування збитків та ін.).

3. Японська конкурентна модель, яка на даний час поширилась також на Південну Корею та інших нових «азіатських тигрів». Антимонопольну діяльність в Японії регулює Закон “Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод”. Мета цього документу – заборона приватних монополій, укладання нечесних угод, незаконне обмеження виробництва, та спонукання до справедливої вільної конкуренції та розвитку підприємницької діяльності. В Японії монопольним (домінуючим) визначається таке становище на ринку, коли частка одного постачальника перевищує 50 %, а частка двох – 75 % [3, с. 250]. Для реалізації вимог цього закону в Японії створений спеціальний державний орган – Комітет по справедливих угодах, що підпорядковується прем’єр-міністру.

Однак у законі є деякі винятки, коли монопольні угруповання дозволяються. Наприклад, для модернізації технології промислових галузей у випадках масової зміни технологій, згорання безперспективних виробництв, спеціалізації виробництва та стандартизації продукції. У вищеперелічених випадках Комісія по справедливих угодах дозволяє підприємствам на певний термін здійснювати спільні закупівлі сировини та їх перевезення, вести обмін патентами і технологічною інформацією. Суть цього методу полягає у виведенні зі стану структурної кризи галузь, яка має багато застарілого устаткування. Легальні монополії реєструються законами про пільгові режими та підпадають під законодавчий контроль. У законах визначаються обсяги капіталовкладення, види пільг та строки їх дії. Після закінчення строку, картель розформовується, а пільги скасовуються. В галузі використовується принцип групового саморегулювання під керівництвом уряду.

За порушення антимонопольного законодавства, невиконання рішень та вимог Комітету по справедливих угодах і суду законом передбачені для винних осіб покарання у вигляді штрафів та позбавлення волі. Залежно від різновиду злочину штрафи можуть досягати 5 млн. йєн, а позбавлення волі з примусовою працею – 3 роки. У випадку подання неправдивої інформації експертом або свідком строк позбавлення волі сягає 10 років. В Японії існує правило

подвійного покарання, коли крім винної особи штрафом карають і юридичну особу, чий інтереси репрезентує винний [73, с. 288-290].

В Японії підтримання конкуренції між національними компаніями на внутрішньому ринку не тільки поступається у пріоритетності перед загальною експортною експансією, але й повною мірою підпорядковане цій меті. Для забезпечення захоплення та утримання позиції на міжнародних ринках допускаються форми між фірмової взаємодії, що явно суперечать інтересам конкуренції між національними компаніями, у тому числі й на внутрішньому ринку.

Отже, у різних країнах антимонопольна політика поділяється на два види:

— регулювання структури ринку (адміністративний контроль над злиттями й угодами);

— регулювання поведінки учасників ринку (контроль над зловживанням домінуючим становищем на ринку).

Винятками слугують різноманітні об'єднання, які переслідують інноваційну ціль. Країни з успішним антимонопольним законодавством надають перевагу науково-технологічному розвитку, та підтримують кооперацію підприємств на інноваційній основі, що сприяє розвитку конкуренції, «динамізації» економіки та призводить до посилення їх позицій на міжнародному ринку.

Становлення антимонопольної системи в економіці України відбувалось з певними особливостями. Реформування монополізованої державної власності здійснювалось за відсутності: чіткого законодавства та нормативного забезпечення, основних інститутів ринку та ринкової інфраструктури.

Антимонопольне законодавство України на початку 90-х рр. ХХ ст. ґрунтувалось на подолання монополізованої економіки, що залишився у спадок від радянського союзу. Згодом головним завданням стало не тільки усунення монополізму, а й побудову конкурентного середовища у країні, що призвело до прийняття конкурентної законодавчо-нормативної бази (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Розвиток конкурентної законодавчо-нормативної бази в Україні

Дата видання	Назва документа
18.02.1992	Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» [99]
26.11.1993	Закон України "Про Антимонопольний комітет України"[95]
07.06.1996	Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[96]
11.12.1997	Указ Президента України "Про заходи реалізації державної політики у сфері природних монополій" [98]
20.04.2000	Закон України «Про природні монополії [100]
11.01.2001	Закон України "Про захист економічної конкуренції» [97]

Основи захисту конкуренції в Україні було закладено в Законі України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» [99], яким було заборонено зловживання монополієм становим, дискримінацію підприємців органами влади, недобросовісну конкуренцію. Здійснення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства покладено на Антимонопольний комітет України (АМКУ). Пізніше основні завдання, компетенцію та повноваження Антимонопольного комітету України, правовий статус його посадових осіб і територіальних одиниць, матеріально-технічне та соціально-економічне забезпечення його діяльності були закріплені у Законі України «Про Антимонопольний комітет України» [95].

Одночасно з удосконаленням антимонопольної діяльності, виникла необхідність створення дієвих механізмів попередження та захисту від недобросовісної конкуренції. На практиці виявилось, що на відміну від інших антиконкурентних дій прояви недобросовісної конкуренції постійно видозмінюються [96]. Загальне визначення поняття «недобросовісна конкуренція», перелік дій, які визнаються недобросовісною конкуренцією,

стали змістом Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [96].

Актуальним для вітчизняної економіки також було створення законодавства з регулювання діяльності природних монополій. Засади регулювання природних монополій було закладено Указом президента України «Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій» [98]. Відповідно до указу, природними монополіями визнавалися: електроенергетика, залізничний і повітряний транспорт, зв'язок, нафтогазовий комплекс та житлово-комунальне господарство. Оперативне управління у сфері природних монополій було покладено на Міжвідомчу комісію з питань демонополізації економіки. На сьогодні державне регулювання функціонування природних монополій здійснюється на підставі Закону України «Про природні монополії» [100].

Закон України «Про захист економічної конкуренції» [97] замінив Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» [99]. Згідно з цим законом, регулювання конкурентних відносин ґрунтується на поєднанні принципів заборонної та регулюючої систем. Законом заборонено зловживання монопольним становищем, антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління і контролю, обмежувальну та дискримінаційну діяльність суб'єктів господарювання і об'єднань, окремі антиконкурентні узгоджені дії.

Сьогодні в Україні створено систему правових та організаційних механізмів антимонопольної діяльності, що відповідають світовим нормам. Однак, на нашу думку, потенціал конкурентної політики використовується недостатньо. Не сформульовано її цілей і завдань, механізмів і критеріїв реалізації, організації виконання і відповідальності за її виконання. Вітчизняній конкурентній політиці приписується тільки пасивна роль, коли беззаперечна перевага надається промисловій політиці. Також законодавство не сприяє науково-технічній кооперації, що знижує інноваційний потенціал та

конкурентоспроможність підприємств на вітчизняному та міжнародному ринках.

Підприємство кожної країни, що виходить на міжнародний ринок, обов'язково стикнеться з діяльністю міжнародних монополій і вимушене конкурувати з ними як на вітчизняному ринку, так і на ринках інших країн.

Причиною виникнення міжнародних монополій є традиційне намагання підприємців зменшення витрат виробництва і отримання надприбутку. В гонитві за високими доходами вони виходять на світовий ринок, об'єднуються і направляють виробничу, збутову, фінансову, інноваційну і соціальну політики на використання природних і трудових ресурсів в глобальних масштабах, на використання всього світового ринкового простору.

Транснаціональним корпораціям належить вирішальна роль у глобалізації світової економіки. Про розмах діяльності свідчить наявність у їх розпорядженні коштів, що часто перевищують розмір національного доходу держав. На ТНК припадає основна частина прямих іноземних інвестицій, вони контролюють до 40 % промислового виробництва у світі, половину міжнародної торгівлі. На підприємствах ТНК щорічно виробляється продукція на суму, що перевищує 6 трлн. дол., на них працюють близько 73 млн. працівників, тобто кожний десятий робітник у світі (не включаючи сільського господарства). 500 найпотужніших ТНК реалізують 80 % усієї виробленої продукції електроніки і хімії, 95 % фармацевтики, 76 % продукції машинобудування [67].

Важливою причиною появи ТНК також є діяльність держави, яка забезпечила їм ринки збуту шляхом встановлення різних політичних, економічних та торгівельних зв'язків. Одночасно посилюється процес транснаціоналізації науково-виробничих зв'язків. Транснаціональні компанії здійснюють все більший тиск на уряди країн, вміло обходять заборони, перебудовують для цього господарські внутрішньокорпоративні зв'язки, переносять через сітку дочірніх підприємств виробництво з однієї держави в іншу, з кращими умовами для ТНК.

У минулому державна політика щодо ТНК не була пов'язана з загальною державною стратегією, тому що вони контролювали дуже невелику частину економіки, і уряди вважали результати регулювання діяльності ТНК незначними. Сьогодні уряди змушені розглядати досягнення порівняльних переваг в галузі ресурсів, що знаходяться під їхньою юрисдикцією, як самостійну економічну мету, відводячи дедалі більше значення зовнішнім і внутрішнім інвестиціям. Це відбувається внаслідок зближення економічних структур країн [63, с. 154].

Держави впливають на діяльність ТНК і як члени МВФ, Світового банку, СОТ та інших міжнародних економічних інститутів. Міжнародні економічні інститути, в свою чергу, надають багатосторонню підтримку державам у фінансово-економічному супроводі їх політики, активно формують інституціональні основи нового економічного ладу. Відтак, слушним є висновок, що в умовах міжнародної конкуренції нерідко ідея контролю за діяльністю монополій у межах національної держави втрачає сенс [21, с. 150]. Практично не діють норми у сфері захисту економічної конкуренції за геоекономічні злочини. Як справедливо зазначає В. Колесов, «право вийшло з під контролю держави, а судова практика доводить, що не виконується основна функція права – захист слабшої сторони, чиї інтереси порушені» [38, с. 24]. Використовуючи високі геоекономічні та географічні технології, глобальні підприємства (у тому числі й держави) здатні практично спустошити будь-яку національну економіку, прирікаючи на серйозну деформацію її економічної та фінансової інфраструктури, провокуючи соціальну напруженість і дисгармонію, а також гострі кризові явища у відтворювальних процесах. Підтвердженням цього є фінансові кризи 1998 р. та 2008-2009 рр.

Система відносин між державою і ТНК являє собою діалектичну єдність протиріч. З одного боку, ТНК є важливим інструментом зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного впливу і держава не може не використовувати це в інтересах свого панування на світовій арені. З іншого боку, єдність інтересів не виключає наявність протиріч. Держава постійно

намагається затвердити контроль над вивезенням капіталу, товарів, технологій. ТНК, здійснюючи свою стратегію одержання довгострокових прибутків, впливають на економічну кон'юнктуру країни-базування і в результаті вступають у протиріччя з певними засобами державного регулювання економіки.

Діяльність міжнародних монополій має як позитивні так і негативні сторони. До позитивних належать: вплив науково-технічного прогресу, інноваційна діяльність, прискорений розвиток продуктивних сил. В останні роки відпала необхідність у надвеликих підприємствах на територіях окремих держав, розрахованих на всесвітній ринок. Після цього з'являється можливість створювати підприємства, що випускають продукцію за однією і тією ж технологією в ряді країн, уніфікувати виробництво в міжнародному масштабі й організувати спільне виробництво з підприємствами, що знаходяться в різних точках земної кулі й мають різноманітне національне походження.

Проте, можлива загроза міжнародній конкуренції та зростання економічної прірви між багатими та бідними країнами, адже ТНК заповнили світові ринки, не даючи змоги вітчизняним виробникам розвиватись. Існує також небезпека пов'язана із загрозами національній культурі та самобутності. Тому, дуже важливим є аспект співпраці між урядами та міжнародними монополіями, для розвитку як національних так і міжнародних ринків, оскільки ТНК стають більш незалежними у виборі місця розміщення своїх філій. Сьогодні вони не обмежуються тільки фінансуванням якихось політичних діячів. Найбільші власники ТНК самі входять до складу урядів і балотуються на посади глав держав. ТНК не задовольняються діяльністю на обмежених територіях, як частіше всього відбувалось раніше, а керуються концепцією глобальної експансії. Вони розглядають все світове господарство як сферу застосування свого капіталу.

Державна політика спрямована на захист вітчизняної економіки від іноземної конкуренції називається протекціонізмом. Протекціонізм

практикується всіма країнами. Як правило, його виправдовують збільшенням виробництва вітчизняних галузей, або як необхідність пристосування до нових умов. Проте, як свідчить світовий досвід, протекціонізм не досягає очікуваного результату в більшості випадків.

Протекціонізм часто затримує перебудову галузі. Фірми продовжують свою діяльність, навіть якщо не володіють конкурентними перевагами, відтягують зміни, які необхідні для підвищення конкурентоспроможності. Підприємства неохоче йдуть на перебудову, якщо вважають, що її можна уникнути за допомогою держави. Прикладом може слугувати американське автомобілебудування, яке втрачало конкурентні переваги, незважаючи на те, що влада довгі роки надавала їм протекціонізм.

Причиною такого економічного результату є те, що захищаючи монополію в імпортозамінних галузях, країна неминуче відтягує ресурси від галузей, які здатні скласти експортний потенціал в майбутньому. Тобто, країна не зможе розвинути ті галузі, які будуть найбільш конкурентоспроможні в результаті зміни кон'юнктури світового ринку. Крім того, митний захист, що здійснюється протягом тривалого періоду часу, не створює конкурентоспроможної системи, якщо існують фундаментальні причини, за якими та чи інша країна не володіє відповідними перевагами у галузі промисловості (відсутність достатнього рівня кваліфікації робочої сили, управлінських кадрів, підприємницького досвіду, ефективної технології переробки ресурсів). Митний збір може забезпечити можливість виживання неефективної галузі промисловості, але зробити її ефективною він не зможе.

Державна політика протекціонізму буде ефективною у двох випадках:

— наявність ефективного суперництва на внутрішньому ринку. Інтенсивна внутрішня конкуренція, певною мірою, компенсує тиск міжнародної конкуренції. Конкуренція всередині країни в поєднанні з насиченим внутрішнім ринком дозволяє отримати конкурентні переваги для виходу на іноземні ринки. При таких умовах протекціонізм не притупляє стимули до впровадження інновацій. Однак підтримка однієї фірми на ринку

не проносить конкурентних переваг для галузі. Без конкуренції захищена протекціонізмом галузь ніколи не вийде на місце конкурентоспроможних галузей на світовому ринку. Наприклад, у Японії, завдяки жорсткій конкуренції на внутрішньому ринку, такі галузі як автомобілебудування, сталеливарна промисловість, виробництво станків, електротехнічна промисловість стали найбільш конкурентоспроможними на світовому ринку. Тому, для отримання національної переваги має значення ефективна антимонопольна політика держави. Адже, виходячи із світової практики, ні одна із монополій, створена в країні шляхом штучного усунення конкуренції, або її історичної відсутності (як в СРСР), не здатна отримати успіх у конкурентній боротьбі на світовому ринку. Успіх в міжнародній конкурентній боротьбі досягають лише ті монополії, які виникли в результаті конкурентної боротьби на внутрішньому ринку. Отже, інтенсивна конкуренція на внутрішньому ринку, повинна підштовхувати до виходу на зовнішні ринки, а державна політика не перешкоджати посиленню учасників ринку, які здатні до конкурентної боротьби на світовому ринку.

— протекціонізм повинен бути обмежений в часі. Всі галузі, захищені протекційними мірами врешті відчують на собі негативний вплив повної конкуренції. Наприклад, фірмам в Японії перед отриманням державної протекції повідомляють про термін, протягом якого ці обмеження будуть діяти. Ціль державної міжнародної торгівельної політики – відкрити доступ усюди, де країна або вже має конкурентні переваги, або в найближчому часі їх отримає внаслідок розвитку нових конкурентоспроможних галузей економіки.

Політика протекціонізму повинна сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки. Незадовільні фінансові результати країни не повинні ставати єдиним чинником для застосування протекційних методів, оскільки вони можуть відображати нестачу новаторства і підприємницької активності і не мати нічого спільного з несправедливою іноземною конкуренцією.

Багато країн світу користуються перевагами від діяльності міжнародних монополій на своїх ринках. Адже вихід на міжнародний ринок передбачає розширення виробництва в інших країн. А оскільки свої виробництва ТНК розміщують в різних країнах, то вони вимушені удосконалювати виробництво в конкретній країні, а це можливо лише при удосконаленні технології виробництва, що в свою чергу викликає необхідність підвищення кваліфікації робочої сили. Інвестиційні потоки міжнародних монополій мають географічний напрямок – обираються країни, які володіють кваліфікованою, але дешевою робочою силою. Підвищення кваліфікації робочої сили веде до появи в країні своїх спеціалістів, здатних обслуговувати найбільш сучасні виробництва. Останні можуть самостійно організовувати національне виробництво товарів світового рівня, використовуючи свої знання та ідеї. Таким шляхом пішли країни Південно-Східної Азії, наприклад концерн «ДЕУ», який займався збиранням готових виробів із американських компонентів і належав американській компанії. Але в кінці 70-х років національні акціонери при активній підтримці уряду зуміли викупити долю американців і компанія стала повністю корейською. Основні спеціалісти мали достатню підготовку, тому вони зуміли самостійно освоїти випуск конкурентоспроможної продукції і вивести компанію на світовий ринок, де вона склала гідну конкуренцію японським і американським ТНК.

Таким чином, виявляється основна суперечність діяльності ТНК. З одного боку, намагаючись перемогти в конкурентній боротьбі, вони вимушені відкривати філіали в тих країнах, де виробництво окремих компонентів готового виробу дешевше, ніж в інших. А з іншого боку, в ході неминучого удосконалення процесу виробництва, ТНК самі ж породжують собі потенційних конкурентів з числа найбільш підготовлених інженерів і управлінців приймаючої сторони.

Варто зазначити, що країни, які належали до «третього світу» уже давно входять до організаційних схем транснаціонального капіталу. Проте, країни з перехідною економікою, які володіють значними територіями, потенційно

містким ринком, багатими природними ресурсами, кваліфікованою робочою силою та перспективним геостратегічним потенціалом, тільки нещодавно потрапили до поля уваги ТНК. Отже, важливою особливістю сучасного етапу глобалізації є початок нової фази перерозподілу сфер впливу найбільших ТНК з метою використання ресурсного потенціалу постсоціалістичних країн [65, с. 39]. Тому дуже важливим є використання всіх позитивних аспектів діяльності міжнародних монополій для побудови конкурентоспроможної вітчизняної економіки.

Висновки до розділу 1

1. У вітчизняних та іноземних наукових працях конкуренцію характеризують як системоутворюючу складову ринкової економіки. Конкуренція постійно удосконалює ринок привілеюючи ефективних виробників, стимулюючи підвищення якості при знижені ціни, створюючи цим самим нові види товарів та послуг при економії виробничих ресурсів. На основі конкуренції формується категорія конкурентоспроможності, що визначає ступінь конкурентності об'єктів та суб'єктів в ринковій економіці.

2. Конкурентоспроможність – активний стан ринкової економічної системи, який формується при конкурентних відносинах. Це основа для розвитку економіки, яка виступає не як сукупність окремих суб'єктів, а як єдиний організм, що складається з товарів, підприємств, галузей та держави.

3. Підприємства для підвищення конкурентоспроможності мають властивості до концентрації. Здатність до концентрації призводить до полярного поняття конкуренції – монополії. Монополіст — суб'єкт економіки який уникає конкуренції через захоплення доступу до виробничих ресурсів, каналів збуту, укладання угод про витіснення конкурентів з ринку. Часто такі компанії стають міжнародними монополіями (ТНК), які виходять на світовий ринок для збільшення ринку збуту та розширення виробництва. ТНК утворюються на підставі встановлення політичних, економічних та торговельних зв'язків між різними країнами.

4. Держава створює антимонопольне законодавство формує умови для конкуренції на ринку. В Україні створено систему нормативно-правових норм для регулювання конкуренції, що відповідають світовим нормам. Однак, відсутність практичних дій щодо забезпечення конкурентного середовища, корупція та бюрократизм у владі формують викривлену модель конкуренції та залишають підприємців у тіньовій економіці.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [51, 54, 55].

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Інновації та інноваційна діяльність в системі конкурентних відносин

В сучасних умовах конкуренція характеризується динамікою розвитку світової економічної системи. Сутність, форми і методи конкуренції зазнають неперервних змін, що відбуваються у зв'язку з постійним удосконаленням і ускладненням суспільних відносин.

Сучасний економічний розвиток характеризується прискореними темпами науково-технічного прогресу і зростаючою інтелектуалізацією основних факторів виробництва, які визначають конкурентоспроможність національної економіки. Інновації мають все більше значення для економічного розвитку країни та постають важливим інструментом отримання і збереження конкурентних переваг.

Теорія конкурентних переваг виходить з того, що кожний суб'єкт конкуренції має визначений, індивідуальний набір конкурентних переваг. Якщо звернутись до теоретичних положень, сформульованих М. Портером [93, с. 305-617] стосовно глобальної конкуренції, то переваги концентруються на факторах виробництва, інвестиціях, інноваціях і накопиченому багатстві (рис. 2.1).

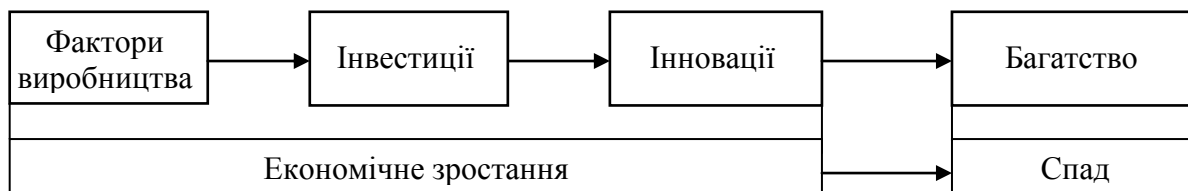

Рис. 2.1. Стадії конкурентоспроможності національної економіки
Джерело: [93]

Конкурентоспроможність на основі факторів виробництва характеризується використанням переважно людських і фізичних ресурсів. Економіка країни на цій стадії є досить чутливою до подій, що відбуваються у світовій економіці: економічні кризи, зміни валютних курсів і т. д., що характерно для країн, які розвиваються. Конкурентоспроможність, яка ґрунтується на надлишку виробничих ресурсів, не забезпечує стійкий економічний ріст.

На стадії інвестицій конкурентна перевага досягається внаслідок ефективного використання можливостей фірми країни до інтенсивного інвестування. Характерним для конкурентоспроможності на основі інвестицій є розробка і впровадження покращених технологій в порівнянні з іншими іноземними аналогами, а також збільшення вкладень в наукоємні виробництва і розвиток ефективної науково-технічної і економічної інфраструктури.

На стадії інновацій конкурентні переваги базуються на факторних витратах, стимулювання введення нової техніки і технології. Джерелом принципово нових виробничих можливостей є нові знання, які безперервно накопичуються і застосовуються для оновлення виробничих процесів. Такі конкурентні переваги мають високий рівень, та важкодоступні для конкурентів.

Стадія конкурентоспроможності на основі багатства веде до зниження виробництва і втрати позицій в міжнародній конкуренції.

Таким чином, джерелом стійкого розвитку конкурентних переваг на сучасному етапі розвитку суспільства є інноваційна активність економічних суб'єктів, доступність і якість виробничих факторів, інвестиційні можливості.

Інновації не випадково займають в даному переліку першу позицію. Для конкурентної переваги найбільше значення мають розвинуті фактори, які важко отримати конкурентам.

До таких же висновків дійшов також Ф. Агійон [154], професор Гарвардського університету. Він вважає, що в період, коли територіальні кордони держав уже не є межею можливостей діяльності економічних суб'єктів, останні конкурують на ринку не тільки з резидентами, але і з іноземцями. При цьому вирішення економічного питання «для кого?» відходить на другий план, оскільки категорія споживача розширюється, і найбільшого значення отримує питання «що?» і «як?». В силу цих причин виробникам, для отримання суттєвого прибутку, необхідно пропонувати ринку товари або більш якісні і функціональні, або нові та унікальні. Для досягнення результату у кожному з цих варіантів виробникам необхідно шукати все нові технологічні, маркетингові, організаційні рішення.

Підприємства використовують інновації в тому випадку, коли з їх допомогою можна зменшити витрати і забезпечити максимізацію прибутку. Локальний ефект інновацій формується на рівні реалізації окремого економічного інтересу господарського суб'єкту. Інновація забезпечує ефективність національної економіки і реалізацію суспільних потреб. Так, наприклад, нововведення отримане в результаті досліджень вчених у вищому навчальному закладі одного регіону, автоматично підвищує конкурентоспроможність даного регіону. Комерціалізація інновацій приносить дивіденди підприємствам, що робить їх більш конкурентоспроможними. Ефект від впровадження розповсюджується за межі регіону, підвищуючи рівень життя населення інших суб'єктів. Домогосподарства задовольняють свої потреби, споживаючи інноваційні товари і послуги. В результаті у вигаді опиняється національна конкурентоспроможність. Інновації у вигляді нових споживчих товарів чи нових технологій їх виробництва дозволяють підприємцям отримати конкурентні переваги на довший термін, ніж переваги від зусиль на покращення співвідношення ціна-якість. Нові відкриття, що впровадженні у виробництво,

дозволяють отримати «запас» конкурентоспроможності, забезпечуючи монопольну владу на ринку.

На думку колишнього міністра фінансів США Л. Саммерса «постійне намагання досягти монопольної влади перетворюється в рушійну силу нової економіки. Творчі здібності в економіці, що проявляються в результаті даної тенденції, становлять суттєвий стимул для економічного зростання. В умовах інформаційної економіки єдина ініціатива виробляти – володіння тимчасовою монопольною владою, оскільки в інших випадках неможливо компенсувати високі початкові витрати» [64].

По мірі втрати цієї новизни втрачаються економічні переваги монополіста. Підрив монополії підприємця, що ґрунтується на специфічності виробленого продукту, штовхає його до нових довгострокових вкладень для відновлення конкурентних переваг. Інновації одночасно стають джерелом монополії і посилюють конкуренцію, що слугує загрозою для монополії. Шляхом випереджального впровадження інновацій можна зберегти лідируючі положення серед конкуруючих суб'єктів ринку нововведень.

Інноваційні зміни в бізнесі порушують збалансованість і рівновагу, проте створюють внутрішню енергію росту конкурентоспроможності. Зазвичай, інновації забезпечують перехід економічної системи до нової пропорційності, до рівноваги більш високого рівня. При цьому відбуваються зміни в елементах системи і в міжелементних взаємозв'язках. Інноваційна діяльність спочатку виводить бізнес із рівноваги, а потім не просто відновлює її, а переводить на більш високий рівень, якого ще не досягли інші (конкуруючі) господарські суб'єкти. Чим глибше новації проникають у використовувані матеріальні ресурси, чим ефективніше інвестиції обслуговують нововведення у виробництві, чим краще накопичені багатства відображають результати цих процесів, тим більш фундаментальною і довгостроковою стає конкурентоспроможність.

Теоретичний фундамент у вивчення інновацій на початку ХХ ст. заклав російський науковець Н. Кондратьєв. Вчений розглядав інновації як одну з

основних причин циклічності розвитку економіки. Він вважав, що перед початком кожного довгого циклу відбуваються глибокі зміни в економічному житті суспільства, значні технічні винаходи і відкриття.

Сам термін «інновація» був введений в 30-х роках ХХ ст. австрійським економістом Й. Шумпетером, який розумів під інноваціями «непостійний процес впровадження нових комбінацій», що прийняли форму:

- нового товару;
- нового методу виробництва;
- нового ринку збуту;
- нового матеріалу;
- нової організаційної структури.

Інновації це не лише зміни в техніці і технології. Вони поширюються на всі фази підготовки до виробництва, виготовлення продукції та збут, охоплюють управління і маркетинг, обіг, розповсюджуються на всю інфраструктуру ринку.

Й. Шумпетер побачив в інноваціях головний фактор економічного прогресу. Вчений вважав, що виробництво не може існувати без постійних революційних змін в техніці, технології виробництва, освоєнні нових ринків, реорганізації ринкових структур. Й. Шумпетер вважав, що радикальні інновації призводять до великих руйнівних змін, зникнення і появи цілих галузей, а модернізуючі – сприяють неперервному руху процесу змін [148, с. 34 - 35]. Практично інноваційний шлях розвитку в сфері виробництва і обігу визначає параметри інтенсивного економічного росту. Інтенсивний шлях розвитку передбачає застосування більш досконалої техніки і технології, що без впровадження інновацій абсолютно виключено.

Й. Шумпетером було виявлено значення інновації як інструменту конкуренції. У своїх роботах він зазначав: «до цього часу в центрі уваги економістів все ще знаходиться конкуренція, яка відбувається в рамках незмінних умов. Але, в капіталістичній дійсності переважаюче значення має інша конкуренція, та ґрунтується на відкритті нового товару, нової технології,

нового джерела сировини, нового типу організації. Ця конкуренція забезпечує рішуче зменшення витрат і підвищення якості, вона загрожує існуючим фірмам не скороченням прибутків і виробництва, а повним банкрутством» [148, с. 128].

Значний вклад в теорію інновацій внесла концепція «розсіяного знання» Ф. Хайєка, згідно якої конкурентний ринок – це певний вид інформаційної організації, який координує і використовує знання мільйонів людей [136]. Ф. Хайєк один із перших дослідив специфічні особливості невизначеності і обмеженості інформації, недосконалого знання, тобто тих умов, які складають основу інноваційного прогресу.

Нобелівський лауреат С. Кузнец розумів інновації як двигун економічного зростання: «Масове застосування технологічних нововведень, що складає суть сучасного економічного зростання, тісно пов'язане з подальшим прогресом науки, який, в свою чергу, формує основу подальшого технічного прогресу» [162, с. 110].

Значний вклад у формування теорії інновацій внесли німецький економіст Г. Менш [78], який розвивав ідеї Н. Кондратьєва щодо здатності інновацій запускати новий цикл економіки, Б. Твісс [125], який запропонував методологію оцінки інноваційних проектів, Ф. Махлуп [77], вперше застосував термін «економіка знань» і Т. Левіт [163], який вважав, що істинне призначення інновацій – це втілення знань та ідей в життя.

На нашу думку, «інновація» – це продукт, технологія чи послуга, яка володіє принципово новими властивостями, які створені на основі найновіших досягнень науково-технічного прогресу і призначені для ринкової реалізації, а також модернізації організаційного чи трудового процесів, що якісно оновлює характер виробництва. Однак, для того, щоб те чи інше нововведення було інновацією, повинна виконуватись одна важлива умова, а саме, впровадження інновацій повинно забезпечувати зростання економічної ефективності. Тому, в широкому сенсі інновації як економічна категорія – це економічне відношення, наслідком якого досягнення науково-технічного прогресу сприяє зростанню ефективності виробничого процесу. Тобто інновації дозволяють підприємствам

отримати додаткову та довгострокову конкурентну перевагу, яка є запорукою стійкого економічного розвитку. Тому конкурентоспроможність суб'єктів економіки, в першу чергу, повинна забезпечуватись інноваційністю, відмінними можуть бути лише форми її прояву: від поступового покращення споживчих властивостей продукції до переходу на нові покоління техніки та товарів.

Інновації за ступенем новизни класифікуються на наступні види:

— радикальні інновації, що включають створення принципово нових видів продукції, технологій, методів управління. Потенціальним результатом такого нововведення є забезпечення довгострокових переваг над конкурентами і суттєве посилення ринкових позицій;

— модифікуючі інновації, призводять до покращення, доповнення вихідних конструкцій, параметрів, форм.

Створення радикальних інновацій пов'язано з величезними витратами ресурсів, високим рівнем ризиків і невизначеності. Однак при цьому вони є джерелом наступних покращень, модернізації, розповсюдження в інших галузях, створенням нових потреб і ринків збуту. Ця група нововведень не є розповсюдженою і багаточисельною, але віддача від них непропорційно значна. Зазвичай, радикальні нововведення – продукт малих фірм. Наявні їм поєднання одержимості ідей, фінансова відповідальність за кінцевий результат з повною самостійністю забезпечує виключну ефективність піонерських розробок. Крім того, невеликі розміри фірми, її пристосованість до поточного виробництва забезпечує організаційні передумови успіху. Сюди необхідно віднести венчурні інноваційні підприємства, які забезпечують початковий рівень розвитку продукту, займаються відбором і розробкою наукової чи технічної ідеї, її апробації, створенням зразків і моделей для наступної їх передачі на стадію промислового виробництва.

Модифікуючі інновації створюються в результаті спостереження і аналізу як у сфері споживання товару, так і в процесі його виробництва. Ці покращення обіцяють безризикове підвищення споживацької цінності продукції, зниження витрат. Крім того, модифікуючі інновації призводять до

диференціації продукції. Особливе значення мають подібні інновації в умовах масового і багатосерійного виробництва на великих підприємствах, в результаті чого створюються збалансовані за всіма параметрами товари, націлені на довгострокове втримання ринкових позицій.

В основі інновацій знаходиться знання. Знання можуть складати для компанії найважливіший ресурс, а здатність ці знання отримувати, накопичувати, інтегрувати, зберігати, застосовувати – найважливіший спосіб створення конкурентної переваги.

Наука та інновації досить взаємопов'язані, тому необхідно розрізнити поняття науково-технічної розробки та інновації. Перше – це форма наукової діяльності, а друге – один із інструментів підприємницької діяльності. Сама логіка розвитку наукового знання і думки, у певній мірі, автономна від споживчих потреб і обмежених технологічних можливостей. В той час, коли інноваційна стратегія господарювання суб'єктів направлена безпосередньо на те, щоб перевершити конкурентів, створивши нововведення, яке буде визнано унікальним у певній галузі. Таке розмежування не зменшує значення ролі фундаментальних наук, не знижує підприємницькі ініціативи щодо впровадження інновацій у виробництво. Тим не менше воно дає зрозуміти, що інновації виходять за рамки науково-технічних розробок і мають не тільки науково-технологічний, але й ринковий аспект.

Таким чином науково-технічні розробки і винаходи є додатком до нового знання з метою практичного застосування, а науково-технічні інновації – це матеріалізація нових ідей і знань, відкриттів, винаходів і науково-технічних розробок в процесі виробництва з метою їх реалізації для задоволення потреб споживачів.

Інновації є кінцевою метою інноваційної діяльності. Під останньою розуміємо єдиний комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які в поєднанні призводять до інновацій. Тобто, інноваційна діяльність, з однієї сторони характеризується творчим процесом створення нового продукту, патенту, «ноу-хау» на фундаментальному

рівні, від зародження ідеї до отримання готового результату, з іншої сторони – процесом впровадження цих розробок. Виділимо наступні моделі інноваційної діяльності.

В лінійній моделі існує чіткий розподіл ролей між всіма учасниками інноваційної діяльності. Виникнення інновацій відбувається в науковій сфері, їх втілення – в промисловості, і лише після цього нововведення доходять до кінцевого споживача. Країни – інноваційні лідери минулого століття (США і СРСР) притримувались даної послідовності. У спрощеному вигляді лінійний підхід до інноваційної діяльності наведений на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Лінійний підхід до інноваційної діяльності

Джерело:[110, с. 74]

За точку відліку в ній брали дослідження (проект), кінцевою ціллю якого було створення винаходу. Потім, на основі створеного винаходу, розроблявся процес впровадження даного винаходу у виробництво. З такого підходу виходить, що для оптимізації та розвитку інновацій необхідне застосування значиних зусиль на стадії наукового дослідження.

Трансформація умов і характеру праці змінили сутність конкурентної боротьби, де вирішальним фактором успіху, крім новизни і якості продукції, стали оперативність отримання інформації і обмін даними, знаннями, швидкість реакції на зміна кон'юктури ринку.

Відповідно, такій технологічній парадигмі лінійна модель інноваційного процесу показала свої недоліки. Дана модель не прогнозувала появу нових розробок, була націлена на НДДКР, причому часто не приносила комерційної віддачі, неефективно оцінювала потреби ринку. На рівні персоналу падав рівень комунікацій і взаєморозуміння між робітниками підрозділів. І найважливіше, лінійна інноваційна модель протирічить визначенню наукової праці як всезагальної, оскільки пропонувала однократне використання наукових знань.

Недоліки лінійної моделі спровокували виникнення нелінійної моделі інноваційної діяльності (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Нелінійний підхід до інноваційної діяльності

Джерело: [110, с. 75]

Не тільки сучасність, але і вся історія розвитку людства свідчить про те, що інновації не виникають виключно в науковій сфері. Виробники, які на пряму працюють в конкретній галузі, пропонують нові рішення. Крім того, споживачі стають вимогливіші до товарів і послуг протягом часу, підносять інновації, що обумовлюють розуміння їх власних цінностей і потреб. Розширюючи свої функції багато наукових організацій створюють у своїй структурі малі підприємства, що здійснюють розробки і сприяють впровадженню нововведень. Великі корпорації створюють власні дослідні лабораторії, утримують штат вчених, які проводять наукові розробки. Такий розвиток виробничої парадигми змінив «лінійну» уяву про інноваційні процеси.

Наукові дослідження і розробки здійснюються при постійній зміні умов. Це обумовлено динамічною природою конкуренції в процесі НДДКР. Часто виникають непередбачувані технічні проблеми, що призводять до затримки чи закриття проекту. Змінюються потреби споживачів і попит, у зв'язку з чим потрібно провести переоцінку життєздатності продукту. Високий ступінь інноваційної активності у поєднанні з масштабністю використання можливостей комерціалізації нововведень пояснюється і тими обставинами, що значна частина товарів (90%) відхиляється ринком на початкових стадіях їх реалізації.

Незважаючи на те, що витрати на інновації не гарантують в кожному конкретному випадку великого прибутку і швидкої окупності, ризиковий

бізнес, зазвичай, є прибутковішим. Підвищення інноваційної активності, як правило, сприяє росту ефективності виробництва.

На сьогоднішній день основним виробником технологічних нововведень є великі корпорації. Створення сучасних технологій вимагає від компаній інвестування великої частки коштів, які, фактично, не направлені на отримання безпосередньої комерційної вигоди. Великі корпорації забезпечують розробку, виробництво, ринкове освоєння в національних і глобальному масштабі інновацій.

Для цього необхідна велика концентрація ресурсів, яку не можуть собі дозволити ні науковий сектор, ні безприбутковий. Держава в розвинутих країнах здатна акумулювати відповідні ресурси, але складність витрат бюджетних коштів в комерційних цілях робить таку діяльність досить проблематичною. Крім технічних і виробничо-економічних проблем, компаніям необхідно різко змінювати стратегію, перекидати величезні ресурси для подолання спротиву конкурентів, враховувати нові ринкові реалії, які пов'язані як із появою нових товарів і технологій, так і зі зміною бажань споживачів.

Природа сучасного попиту така, що він не завжди мотивується тільки прийнятною ціною і якістю товару, але й наявністю у нього нових корисних споживчих властивостей. Висока диференціація споживчих властивостей впливає на механізм суспільного виробництва, що роблять його більш клієнтоорієнтованим. Тому, фірмам необхідна орієнтація на якісне удосконалення своєї діяльності та постійний пошук нових і економічно-ефективних рішень щодо створення товару. В свою чергу, чим диференційнішою стає пропозиція, тим більша кількість споживачів має можливість купувати різноманітні модифікації того чи іншого продукту.

Отже, інноваторами в наш час можуть бути не тільки представники науки, але і підприємці, спеціалісти і споживачі. Однак у їх інноваційних ідеях повинна бути зацікавлена держава. Саме вона повинна працювати над

створенням прозорі і справедливої системи мотивації і підтримки інновацій та інноваторів.

Кожна країна, в залежності від її соціально-економічних, національних, природо-географічних особливостей, політичного режиму, вибудовує власну систему підтримки інноваційної діяльності – інноваційну політику. Використовуючи різний набір методів, держава прагне підвищити її інноваційний потенціал.

Національна інноваційна політика кожної країни включає прямі та непрямі методи впливу. До прямих методів відносять державне інвестування (цільове, предметно-орієнтоване, проблемно-направлене), кредитування, лізинг, фондові операції, планування і програмування, а також державне підприємництво. Важливе значення в системі прямих економічних дій держави на інноваційні процеси займає стимулювання співробітництва промислових корпорацій в галузях наукових досліджень, а також кооперацію університетів з виробництвом.

Державні відомства здійснюють програми розвитку дослідницької бази університетів та інших навчальних закладів. Влада сприяє встановленню зв'язків між фундаментальною наукою та промисловістю через видачу цільових субсидій, дотацій, дослідницьких стипендій. Створюються центри інженерних досліджень, в яких університетські вчені займаються проблематикою, яка цікава для промислових компаній.

Проводячи наукову політику, держава вирішує наступні завдання:

- створює резерв фундаментальних наукових ідей і сприяє підготовці відповідних спеціалістів для розробки технологій;
- знижує фінансовий ризик науково-технічних проєктів;
- виконує посередницьку функцію при організації взаємодії академічної та прикладної науки;
- виправляє диспропорції в науковій сфері, ліквідує відставання матеріально-технічної бази науки, розвиває інформаційну базу наукових досліджень.

— створює стійкі конкурентні переваги в інноваційній сфері [75, с. 56].

У розвинутих країнах держава проводить активну інвестиційну політику, надає фінансову підтримку для інвестиційних проектів, залучає іноземні інвестиції та стимулює інновації через надання кредитів, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури.

Непрямі методи регулювання інноваційної діяльності направлені в основному на стимулювання інноваційних процесів з однієї сторони, з іншої – на створення економічних умов і соціально-політичного клімату для науково-технічного розвитку. Вплив цих методів успішний, якщо вони сприяють формуванню суспільних, а не індивідуальних умов для господарювання.

Важливу роль відіграють податкові пільги, які використовуються для заохочення тих напрямків діяльності, які необхідні з точки зору держави, в тому числі пільги направлені на стимулювання науково-технічного прогресу, експорт і ділову активність інноваційного бізнесу.

У світовій практиці виділяють такі основні види пільг для стимулювання інноваційної діяльності:

- інвестиційний податковий кредит;
 - списання витрат на проведення НДДКР, що зменшує базу для розрахунку податку;
 - зниження податкових ставок для суб'єктів інноваційної діяльності;
 - встановлення неоподаткованого мінімуму об'єкта оподаткування;
 - вирахування з визначеної суми податку тощо;
 - звільнення венчурних фірм від сплати окремих податків
- [123, с. 121-122].

Політика податкових пільг на інвестиційну діяльність здійснюється, якщо держава відмовляється від частини податкових надходжень в обмін на зростання обсягу інноваційної продукції з урахуванням визначених державою пріоритетів. Зростання обсягів такої продукції призводить до збільшення суми податкових надходжень.

Введення податкових пільг також пов'язано з амортизаційними відрахуваннями. Вони використовуються для стимулювання випереджаючого розвитку конкурентних галузей, заохочення НДДКР чи для загального інвестиційного пожвавлення. У розвинутих країнах широко застосовується пришвидшена амортизація обладнання, що дозволяє вивільнити значні кошти і спрямувати їх на автоматизацію всіх сфер економічної діяльності. На формування напрямів НТП впливають вимоги держави щодо охорони навколишнього середовища, безпеки і здоров'я людини, стимулювання нововведень в галузях, які пов'язані з отриманням й переробкою сировини та енергії, а також харчової, хімічної та фармацевтичної промисловості.

Специфічним каналом впливу держави на інноваційну активність є система контрактів на купівлю товарів та послуг. Державні закупівлі – важливий елемент структури попиту на інновації. Наявність гарантованого ринку збуту, об'єм якого досить великий, дозволяє фірмам-виробникам різко знижувати витрати. Зниження витрат, при одночасному покращенні техніко-експлуатаційних параметрів інновацій, визначають достатню ефективність для виходу на ринок і розподілу на ньому товару. Наприклад, воєнний бюджет США розрахований переважно на американські фірми, забезпечуючи можливість комерційним організаціям витратити бюджетні кошти на проведення наукових досліджень всередині країни. Фірма «Боїнг» вийшла у світові лідери у виробництві пасажирських літаків завдяки замовленню на перший реактивний воєнно-транспортний літак (аналог «Боїнг-707»). «Боїнг-747» із важкого транспортного літака перетворився у пасажирський.

Механізм торгів, що забезпечує конкуренцію серед потенційних постачальників товарів та послуг, дозволяє господарським суб'єктам здійснювати планування своєї діяльності на досить довгий період. Так, в США довгострокова контрактація передбачає укладення договорів на програми вартістю від 500 млн. до 10 млрд. дол. на період від п'яти до десяти років [85, с. 126]. Контрактація розповсюджується на цивільне та воєнне будівництво, НДДКР, постачання зброї, нової та стандартної техніки воєнного

та цивільного використання, сировини, палива, послуг зв'язку, транспорту і т.д. Також вносять свою частку сприйнятливі до інновацій венчурні компанії, що здійснюють свою діяльність у тісному взаємозв'язку з інформаційними та комунікативними технологіями.

Обов'язковою умовою інноваційної діяльності є розвинутий ринок венчурного капіталу. Особливість венчурного фінансування полягає у наданні коштів на безповоротній, безвідсотковій основі. Ресурси, що передаються, не підлягають вилученню протягом терміну дії договору. Величина прибутку визначається різницею між курсовою вартістю акцій фірми, що належить інвестору та сумою вкладених ними коштів у проект. Тобто, фінансова установа на певний період стає співвласником фірми-новатора, а надані засоби є внеском у статутний фонд компанії. Головним стимулом для венчурної діяльності є висока прибутковість у випадку успіху, яка досягає 6-10 кратне повернення інвестицій. Найбільшими інвесторами у венчурний капітал є: банки, страхові компанії, пенсійні фонди, корпоративні та приватні інвестори та державні структури.

Венчурні фірми – це гнучкі та ефективні підприємства, які створені для виробництва та реалізації високоризикових інноваційних проектів. Їх діяльність найбільш поширена у наукоємних галузях, де вони спеціалізуються на проведенні наукових досліджень та інжинірингових розробках. Завдяки розвитку венчурного підприємництва США отримали Intel, Microsoft, Cisco, Apple, Dell, Teledyne.

Макроекономічний механізм інноваційної діяльності залежить від результативної державної політики, отримується ефект від інвестування в знання. В кінцевому результаті, користь від такого роду вкладень отримує все суспільство. Ефективність державної інноваційної політики визначається прагненням суспільства до освіти, отримання знань, заохочення до винаходів, вирішення проблем, що заважають розвитку нових видів економічної діяльності, а також заохочення приватних та іноземних інвесторів до ведення інноваційної діяльності на власній території. Визначальним є формування

ефективного законодавства, фінансової, податкової та амортизаційної політики, що стимулюватиме розвиток конкурентоспроможної інноваційної системи країни. Держава повинна здійснювати довгострокове стимулювання НДДКР в передових галузях науки і техніки. Однак державні інвестиції в НДДКР не повинні виглядати як фінансова допомога чи оплата державного замовлення на товари та послуги, а здійснюватись як інвестиції, які здатні принести дохід та мати серйозні економічні та соціальні наслідки. Держава повинна залишити під своїм прямим фінансуванням тільки ті галузі наукових досліджень, які приватний сектор не може провести своїми силами. Державі необхідно заохочувати кооперацію в проведенні НДДКР в різних формах – держава-промисловість, держава-наукові установи, держава-промисловість-наукові установи. Тоді наука отримає можливість працювати в приватному секторі підприємств і, відповідно, отримувати додаткові кошти на нові розробки.

Економіка розвинутих країн стає все більш орієнтованою на інновації і формує таку систему взаємовідносин між наукою, промисловістю і суспільством, при якій інновації служать основою розвитку. В цих країнах спільними зусиллями держави, промисловості та наукової сфери будується національна інноваційна система, в якій поєднується: дослідницьке середовище, що володіє високою кваліфікацією та стимулами до співробітництва з господарським середовищем; промислове конкурентне середовище, суб'єкти якого володіють стратегічним мисленням, здатністю до навчання, абсорбції та адаптації знань; споживацька сфера, яка вимоглива до нових товарів, механізм взаємодії цих середовищ, з однієї сторони, трансфер знань, їх розподіл і трансформація для господарського середовища, з іншої сторони – орієнтація дослідницького середовища на задоволення виникаючих інноваційних потреб.

У конкурентній боротьбі максимального успіху досягають економічні суб'єкти та об'єкти, які функціонують на принципах інноваційної діяльності. Класична теорія ринкової конкуренції і монополії отримує нову інтерпретацію,

відповідно до якої найбільш важливим елементом конкуренції стають конкурентні дії, направлені на досягнення монопольного положення шляхом впровадження інноваційного продукту та отримання прав інтелектуальної власності на продукцію. В умовах нової економіки переможець отримує право власності не тільки на новий товар, але і на отримання доходу від володіння та розпорядження нематеріальними активами. При цьому, інноваційну складову конкурентної переваги господарських підприємств повинен забезпечувати сприятливий економічний клімат, що стимулює впровадження науково-технічних досягнень і притік інвестицій в основний капітал.

На сучасному етапі розвитку економіки знання і технології стають необхідною умовою соціально-економічного розвитку, саме інновації можуть стати інструментом подолання відсталості економіки, її структурної перебудови. На сьогоднішній день, розвиток науки і впровадження її досягнень у виробництво є одним з основних складових конкурентного успіху в усьому світі.

2.2. Особливості розвитку конкуренції в інноваційній економіці

Дослідження інноваційних процесів дає ключ до вивчення механізмів розвитку сучасної економіки та конкуренції, коли інновації стають конкурентною перевагою та повністю змінюють характер світового господарства. Стадія постіндустріальної економіки в найбільш розвинутих країнах світу змінилась на стадію інноваційної економіки, яка характеризується вагомою роллю інновацій. В еволюції економіки та конкуренції відбулась зміна співвідношення ресурсів з матеріальних та енергетичних, на користь інтелектуальних.

У сучасних умовах, конкуренція отримує нові виміри та формується на основі нових принципів:

1. Принцип глобалізації конкуренції. Означає розширення масштабів економічних процесів. Держави, підприємства та люди конкурують між собою на світовому ринку. Цьому значно сприяє розвиток комунікацій та комп'ютерних мереж, завдяки яким користувач отримує вільний доступ до ресурсів потрібної йому інформаційної системи.

2. Принцип прагнення до досягнення інноваційного панування. В ньому базується основний цільовий механізм сучасного конкурентного процесу. Реалізація цього принципу полягає в прагненні інноваційної першості. Економічне домінування сьогодні виражається не у володінні більшою територією чи природними ресурсами, а у досягненнях в освоєнні мікросвіту – розвитку мікроелектроніки, генної інженерії і т. д.

3. Принцип епістемологізації конкуренції означає зростання ролі знань в боротьбі за об'єкти конкуренції. Мова йде про освоєння, накопичення та використання знань для перемоги в конкурентній боротьбі. Сучасна конкуренція стає найінтенсивнішою саме в інтелектуальній сфері. Для розвитку економічних систем необхідний притік науково-технічних кадрів, висококваліфікованих співробітників.

4. Принцип соціалізації. Якісна система соціальних інститутів є необхідна для повноцінного життя та праці в XXI столітті. Країни, які нездатні гарантувати ці умови більшості громадянам будуть відгороджені від глобального економічного зростання відривом у рівні та якості життя, освіті та охороні здоров'я, від інтелектуального потенціалу і ризикують назавжди зникнути з числа самостійних суб'єктів світового економічного простору.

5. Принцип екологічності. На сучасному етапі розвитку конкурентних відносин приділяється особлива увага проблемам охорони навколишнього середовища. Екологічна політика проводиться як на рівні держави, яка встановлює законодавчі норми, так і на рівні компаній, які беруть на себе обов'язки виконання цих норм у своїй корпоративній стратегії розвитку.

Глобалізація та досягнення науково-технічного розвитку створюють для конкуренції значні резерви підвищення ефективності виробництва. Цьому сприяє збільшення економії на масштабі виробництва, зменшення витрат, поглиблення розподілу праці, оптимізація розподілу ресурсів в глобальному вимірі.

Разом з тим, економічна глобалізація пов'язана з негативними наслідками. По-перше, побічним ефектом технологічного розвитку стало виникнення глобальних проблем (насамперед, екологічних), які являють серйозну загрозу для майбутнього людства. По-друге, зростає взаємозалежність національних економік, що супроводжується різким посиленням впливу транснаціональних корпорацій.

Глобальна конкуренція ведеться вже не між країнами, а транснаціональними системами, кожна з яких об'єднує, з однієї сторони національні системи накопичення капіталу, організації науки і, з іншої сторони – виробничі і фінансові структури, які працюють в масштабах світового ринку. Декілька таких систем, тісно пов'язаних між собою, визначають глобальний економічний розвиток. Вони формують ядро світової економічної системи та концентрують інтелектуальний, науково-технічний і фінансовий потенціал.

Глобальний економічний розвиток визначається поєднанням двох тенденцій: підкорення світової економіки інтересам транснаціонального капіталу і конкуренції національних економічних систем. Ці тенденції переплітаються, створюючи в кожній країні унікальне поєднання зовнішніх та внутрішніх факторів. Формування економічної моделі кожної країни відбувається в складній і гострій боротьбі за контроль над інститутами державної влади між представниками транснаціонального капіталу і національного капіталу. В них різні, часто протилежні інтереси, цінності, інструменти впливу на економіку. Транснаціональний капітал прагне тотального контролю над світовим ринком, стирання економічних, культурних і політичних кордонів між націями, підкорюючи своїм інтересам конкурентні

переваги кожної із них, формуючи зручну для себе глобальну інформаційну, правову і навіть силову інфраструктуру.

Глобалізація викликає загострення міжнародної конкуренції. Конкуренція і розширення ринку ведуть до поглиблення спеціалізації і міжнародного розподілу праці, стимулюючи при цьому зростання виробництва не тільки на національному, але і на світовому рівні. Ще одна перевага глобалізації – збільшення масштабу виробництва, що потенційно може призвести до скорочення витрат і зниження цін, а відповідно, до стійкого економічного зростання. Глобалізація може привести до підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і розповсюдженні технології, а також конкурентного тиску на користь неперервного впровадження інновацій у світовому масштабі.

В геополітичній конкуренції ще більше посилюється значення науково-технічного прогресу, здатності до впровадження інновацій. Щоб інновації стали генератором розвитку, необхідна єдина система, в якій нові знання втілювались би у готові і необхідні суспільству результати. Таким чином формується інноваційна економіка, яку ми характеризуємо як спосіб розвитку економіки на сучасному етапі, який ґрунтується на системі економічних відносин, що відтворюють інновації.

Інноваційна економіка базується на наукових та технічних знаннях, інноваційній активності суб'єктів господарювання. Відповідно держава створює сприятливі економічні, фінансові, адміністративні і правові умови для генерації, розповсюдження і комерціалізації нових знань. А суспільство, у свою чергу, готове до сприйняття цих знань і їх практичної реалізації в різних сферах людської діяльності.

Домінуючими факторами формування інноваційної економіки є:

- конкуренція на основі інновацій;
- інноваційна інфраструктура;
- розвинуте бізнес-середовище;
- наукоємний характер виробництва;

— високий рівень освіти і професійної компетенції працівників.

В інноваційній економіці саме конкуренція у сфері інновацій визначає розвиток ринків, посилюючи соціальну орієнтацію нових технологій. Конкуренція в галузі інновацій – це вид конкурентної боротьби, перевагами в якому, крім ціни і якості, виступає ступінь новизни технологій, товару чи послуг як результату науково-технічного прогресу, а також швидкість виходу інноваційної продукції на ринок. Конкуренція отримує характер більш динамічний. Для успіху на ринку фірмі вже не достань збільшувати прибуток через економію на масштабах чи при дискретному характері створення і освоєння окремих нових продуктів і технологій, а необхідна здатність до постійного і неперервного функціонування в режимі інноваційного розвитку. Для забезпечення конкурентоспроможності компанії орієнтуються на якісне удосконалення своєї діяльності та постійний пошук нових економічних рішень для створення продукції.

Наприклад, концерн «Даймлер-Крайслер», в якому робота над проектами ведеться 24 години на добу. Відділи дослідження і розвитку знаходяться в Токіо, Штутгарті і Сан-Франциско. Роботу над проектами розпочинають японці в Токіо. Результати відправляють через захищену локальну мережу концерну своїм колегам в Штутгарт. Протягом наступних 8 годин німці продовжують почату роботу японців і, коли закінчується робочий день, передають свої результати у філіал в Сан-Франциско, де роботу продовжують працівники в США. Відповідно, останні «передають естафету» робітникам в Японії.

В умовах конкуренції в інноваційній економіці важливу роль відіграють споживачі. Вони активно беруть участь у виробничих процесах, часто впливають на майбутній попит на товари і послуги. При цьому, корисність споживання збільшується, що створює зовнішньо мережеві ефекти. У зв'язку з цим, вважаємо, що чим активнішу роль в економіці відіграють споживачі, вища спроможність суспільства до сприйняття нововведень, тим більш інноваційною стає економіка. Таким чином, конкуренція в сфері інновацій приводить до створення абсолютно нових ринків для задоволення широкого спектру потреб.

Ефективність інноваційної економіки багато в чому визначається інноваційною інфраструктурою. Остання виступає основним інструментарієм і механізмом інноваційної економіки і здатна підняти економіку країни на високий рівень. Інноваційна інфраструктура об'єднує організації різних видів: фірми, інвестори, посередники, інноваційно-технологічні центри, технологічні інкубатори, технопарки, учбово-ділові центри, які своєю діяльністю охоплюють увесь інноваційний цикл — від генерації науково-технічної ідеї до реалізації нововведення. Розвинута інфраструктура виконує наступні завдання:

—забезпечує створення національних інформаційних ресурсів в необхідному об'ємі для підтримки науково-технічного прогресу та інноваційного розвитку;

—дозволяє в неперервному режимі здійснювати інноваційну діяльність та оперативно і гнучко реалізовувати необхідні інновації;

—сприяє налагодженню гнучкої системи випереджувальної підготовки і перепідготовки кадрів-професіоналів у галузі інноваційної діяльності.

Інноваційна інфраструктура є базовою складовою інноваційної економіки, ми розуміємо її як сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій, фірм, необхідних і достатніх для ефективного функціонування інноваційної економіки і реалізації інновацій [64, с. 25].

Бізнес-середовище включає загальну якість бізнес-мереж, а також складність операцій і стратегій окремо взятих фірм. Цей фактор відіграє особливе значення в інноваційній економіці, коли більшість основних джерел підвищення продуктивності вичерпані. В інноваційній економіці виробничі стратегії стають більш гнучкими відповідно до диференційного, індивідуального попиту: зростає оперативність технологічних змін, сприйняття до дифузії інновацій. Це впливає на рівень ефективності виробничих процесів, що збільшує продуктивність і підвищує конкурентоспроможність всієї країни.

Ще одним фактором, який впливає на бізнес-середовище є державне регулювання підприємництва. У розвинутих країнах одержання дозволів, митні

процедури, реєстрації, ліцензування і сертифікації проводять у максимально короткий термін, враховуючи підприємницькі та загальнонаціональні інтереси.

У країнах з інноваційною економікою компанії та постачальники об'єднані в групи (кластери) і географічно перебувають недалеко один від одного, відповідно зростає ефективність господарської діяльності, виникає більше можливостей для інновацій, зменшується кількість бар'єрів для створення нових фірм. Також формується здатність господарських суб'єктів до ефективної кооперації в сфері інновацій з іншими господарськими суб'єктами. Сучасна практика ринкових відносин все частіше показує, що взаємодія фірм, які працюють в одній галузі, має позитивний характер. Тому підприємства все активніше вступають у різні кооперативні зв'язки, пов'язані з можливістю створення єдиного інформаційно-технологічного бізнес-середовища, з обміном ідеями, знаннями і кваліфікованими кадрами.

Для сучасних інноваційних процесів характерним є збільшення складності і наукоємності виробничих завдань. Наука все більше орієнтується на потреби економіки. Це виражається в тому, що підвищується доля підприємницького сектору як у виконанні, так і в фінансуванні досліджень, зростає інноваційна орієнтація науки, в тому числі фундаментальної.

Науково-дослідницька і виробничо-технологічна сфера світової економіки, як невід'ємний елемент сфери високих технологій, стають за своєю структурою глобальними. Розробка високих технологій, виробництво на їх основі високотехнологічних товарів та послуг, просунення їх на світові ринки, розширення міжнародної інтеграції в цій галузі стали для більшості розвинутих країн Західної Європи, США, Японії та Південно-Східної Азії основним чинником економічного зростання.

Створення та накопичення науково-технічного потенціалу потребує десятиліть великих вкладень в науку, освіту, в створення лабораторій, інститутів і наукових шкіл широкого кола досліджень. Поява свого роду «перенасичення» в сфері НДДКР забезпечує кадрові та інформаційні переваги на майбутнє. Таке накопичення можуть дозволити собі не всі країни, проте саме

воно забезпечує реальний потенціал, тобто здатність до створення принципово нових видів технологій та на їх основі галузей.

Сучасний поділ країн світу бере за основу уже не військову міць чи економічні показники (бідні і багаті країни, індустріальні і сільськогосподарські країни і т.д.), а здатність виробляти і реалізовувати високі технології. Держави поділяються на сировинні, країни-товаровиробники, країни-виробники технологій, наукових знань та високих технологій.

Країни, що належать до останньої групи, одночасно є світовими економічними, технологічними, науковими і воєнними лідерами.

Високі технології – це сфера, яка може вирішити найбільш амбітні завдання економічного розвитку кожної держави. Саме вони є тим потужним важелем, за допомогою якого багато країн не тільки долають спад в економіці, а й забезпечують її структурну перебудову і наповнюють ринок різноманітною конкурентоспроможною продукцією.

В умовах необхідності здійснення прориву для завоювання лідерства на світовому ринку, уряди країн виділяють все більше коштів на дослідження та розробки. Адже, запозичення технологій не забезпечить лідерство на ринку. Тому, національна політика всіх промислово розвинутих та країн, що розвиваються, базується на стимулюванні залучення інвестицій в НДДКР та комерціалізації знань. Коли економічні позиції завойовані чи політична ситуація стабілізована, доля витрат на НДДКР зазвичай зменшується (проте абсолютні витрати, як правило, збільшуються).

Показник НДДКР відображає здатність країни до інноваційної діяльності враховуючи витрати на дизайн та маркетинг, кількість зайнятих в науковій сфері, число отриманих патентів в межах країни та закордоном, ступінь захисту інтелектуальної власності, розвиток системи освіти та інші (табл. 2.1).

Ефективність НДДКР відображається на ринку за допомогою механізмів конкуренції. Вона залежить від того, наскільки, при постановці завдання, врахована ринкова потреба. Інноваційна економіка формується тоді, коли

вкладення в НДДКР забезпечують отримання доходу на інвестований в знання капітал. Ефект від такого роду вкладень отримує все суспільство.

Таблиця 2.1

**Соціально-економічні показники інноваційно-розвинутих країн світу
у 2011 році**

Країни	Чисельність населення, (млн. чол.)	ВВП, (млн. дол.США)	Фінансування НДДКР (% від ВВП)	Дослідники з НДДКР (на млн. чоловік)
Канада	34	1736050	1,95	4,335
Китай	1334	7318499	1,47	1,199
Німеччина	82	3570555	2,82	3,780
США	312	15094000	2,79	4,673
Франція	65	2773032	2,23	3,690
Японія	128	5867154	3,45	5,189

Джерело: складено автором на основі: [84; 171; 175].

Світовими інноваційними лідерами є США, Китай, Японія та Німеччина. Щорічний приріст державних витрат у науково-дослідницькій сфері в країнах становить 10%, незважаючи на досить високу долю витрат на НДДКР в структурі ВВП (США – 2,79 %, Китай – 1,47 %, Японії – 3,45 %, Німеччині – 2,82 % (табл. 2.1)). Щорічно від експорту наукоємної продукції США отримує близько 700 млрд. дол., Німеччина – 530 млрд. дол., Японія – 400 млрд. дол. [35, с. 26]. Майже 35% світових інноваційних витрат здійснює США на європейські країни припадає 24,1%, тоді як частка Японії складає 12,6%. Активно нарощує витрати на дослідження і розробки Китай – 11,2% у сумі світових витрат [46].

Розвинуті країни світу застосовують практику податкового стимулювання НДДКР, яке спрямоване на зростання кількості інноваційних підприємств, особливо залученням малого бізнесу. Податкові пільги найчастіше надаються у вигляді «інвестиційного податкового кредиту». Інвестиційна податкова знижка віднімається (кредитується) із суми

нарахованого податку на прибуток компанії. Лідерами у запровадженні інвестиційних податкових пільг є Китай, Японія та США (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Податкові пільги на НДДКР у розвинутих країнах

Країна	Головний податковий стимул	Опис податкової пільги
1	2	3
Канада	SR&ED Податковий кредит (Постійна програма)	—35 % заниження витрат на НДДКР для малих фірм, які отримали прибуток до 3млн. дол. США; —20% заниження витрат на НДДКР для малих фірм після отримання прибутку в 3 млн. дол. США; —20% заниження витрат на НДДКР для великих фірм.
Китай	Податкові пільги на НДДКР	— пропонує підприємствам з іноземними інвестиціями 150% заниження витрат на НДДКР, якщо витрати на НДДКР зросли на 10%, порівняно з минулим роком.; — зниження ставки податку на прибуток (з 25% до 15%) для фірм, що розташовані на технологічних територіях, або за умов інвестування у ключові галузі (біотехнології, ІКТ та інші).
Німеччина	Податкові пільги на даний момент відсутні	Німецький уряд зобов'язався впровадити податковий кредит у 2012 році.
США	Податковий кредит на НДДКР (тимчасова програма)	— пропонує підприємствам 20% заниження витрат на НДДКР при збільшені витрат на НДДКР відповідно розрахованої урядом суми; — існують кредитні програми (AIRC) та (ASIC) де ставки податкового кредитування різні; — 100% податковий кредит на НДДКР в енергетичній галузі;
Франція	(CIR) Податковий кредит (постійна програма)	— 30% заниження витрат на НДДКР для усіх фірм до досягнення прибутку в 100 млн. євро; — 5% заниження витрат на НДДКР для малих фірм, які отримали прибуток у 100 млн. євро; — 50% для першого року та 40% другого для фірм, які використовують податковий кредит вперше.
Японія	Податковий кредит на НДДКР	—12% заниження витрат на НДДКР для малих суб'єктів підприємництва; —20% заниження витрат на НДДКР для малих суб'єктів підприємництва, якщо витрати на НДДКР складають 10% від середніх продаж за останні 3 роки; —8-10% для великих (в залежності від інтенсивності НДДКР); —Додаткових 5% якщо витрати на НДДКР перевищують базові (за базу беруться середні витрати на НДДКР за попередні 3 роки);

Джерело: [164].

Для кожної країни характерна специфічна система податкового стимулювання, яка визначається залежно від економічних умов, особливостей національної інноваційної системи, стратегії інноваційного розвитку, традицій і політичних цілей. Для Китаю це створення сприятливих податкових умов для залучення значних інвестицій, а для Японії та США – запровадження пріоритетних пільг для активізації малого підприємництва та розвитку «зелених» технологій. У Франції політика пільгового оподаткування розрахована на нові компанії, що працюють у сфері високих технологій, та на стимулювання підприємців, які здійснюють інвестиції у нові інноваційні проекти.

Особлива підтримка малих інноваційних фірм не є випадковою. Малі інноваційні підприємства намагаються захопити прибуткову нішу на ринку, виробляючи радикальну інноваційну продукцію та уникаючи прямої конкуренції з великими фірмами. Малі суб'єкти підприємництва є основним виробником інноваційності, тоді як великі підприємства переважно орієнтовані на масовий випуск та удосконалення інновацій. В розрахунку на одного зайнятого малі фірми дають у 2 рази більше нововведень, ніж великі, а принципово нових продуктів – в 2,5 рази. При цьому малі фірми значно випереджають великі у швидкості здійснення нововведень: період від початку розробки продукту до його виробництва та виходу на ринок у малих фірм у 1,5 рази менший, ніж у великих. За оцінками Наукового фонду США, 98% найбільших розробок нових виробів виходить саме від малого підприємництва. На один долар затрат на НДДКР мале підприємство створює в 24 рази більше нововведень [142, с. 43].

Зростання наукоємності виробництва безсумнівно потребує від працівника вищого рівня трудових можливостей і більшого ступеня реалізації його інтелектуального потенціалу. Прогрес технологій і зростання продуктивності у більшій мірі визначаються ендогенними величинами, а саме, зростаючими знаннями, навиками і здібностями людини. А оскільки інформаційний потік зростає і виробництво стає все складнішим, значення освіти, як фактора що дозволяє людині здійснювати грамотне управління

інформацією, підвищується. При цьому необхідно не тільки накопичувати спеціальні знання, а вчитись думати аналітично, системно, вміти бачити взаємозв'язок.

Зростаючі інформаційні потоки та високотехнологічні виробництва вимагають не виконавців вузької спеціалізації, а спеціалістів з високим базовим рівнем освіченості, здатними переключатися з одного виду діяльності на інший, з широкими комунікативними вміннями та навиками. З метою сприяння повноцінного особистісного розвитку держава зобов'язана сприяти розвитку соціальної сфери, що становить сутність сучасної державної політики для забезпечення інноваційного розвитку.

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки – це здатність реалізувати основну мету її функціонування – досягти стійкого соціально-економічного розвитку. Коли йдеться про стійкий соціально-економічний розвиток національної економіки, мається на увазі, як правило, досягнення стійкого темпу економічного зростання.

З досвіду останніх десятиліть відомі приклади економічного зростання, яке не супроводжувалось відповідним прогресом у сфері соціального розвитку, а навпаки, відбувалось одночасно із збільшенням нечесної конкуренції, посиленням економічної нерівності та зменшенням інноваційної активності. Завдяки глибшому розумінню численних взаємозв'язків між конкуренцією, інноваційним розвитком та соціальними проблемами слід констатувати, що таке економічне зростання неминуче є нестійким, воно не може підтримуватись впродовж тривалого часу.

Багато вчених, політиків та практиків приходять до розуміння того, що стале економічне зростання залежить від структурних зрушень, які безпосередньо визначаються людським чинником, що суспільний прогрес не зводиться лише до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. Як зазначає Д. Соренттс: «Носієм нової інноваційної культури є суспільство, соціальні групи і окремі особистості, які здатні

впливати на суспільну, політичну ситуацію і в результаті – на рівень соціально-економічного розвитку» [118, с. 28].

Еволюція конкуренції пов'язана із розвитком суспільних відносин. Основою кожного розвитку є інновації: нові технології, нові засоби та предмети праці, нові форми організації і системи управління, які створюють нові знання – ключ до подальшого розвитку людства.

Тому серед факторів, що визначають конкурентні переваги в інноваційній економіці, важливе місце займають освіта населення, охорона здоров'я, розвиток науки, наявність умов для розкриття творчих здібностей особистості. Така соціальна орієнтація сприяє розвитку суспільства та економіки в цілому. Чим вищий економічний потенціал суспільства, тим більше можливостей для розвитку людини, її творчості й віддачі у загальний і технологічний прогрес.

В. Соловйов зазначає: «Без технології суспільство беззбройне; без технологічних знань і людей, що оволоділи ними, технології мертві; без соціальної організації, що забезпечує розумне використання і розвиток сучасних технологій, вони мало корисні, а інколи навіть шкідливі» [116, с. 167].

Тому розвиток інноваційної економіки «вимагає» вкладень в підготовку спеціалістів. Виникає не просто потреба у нових кваліфікованих кадрах, а в тих із них, що володіють творчим потенціалом. Сприйняття нових знань та технологій стає головною вимогою до робочої сили в інноваційній економіці. За експертними оцінками, в найбільш розвинутих країнах розмір людського капіталу, судячи з об'єму коштів, що вкладені у підготовку вчених, інженерів, техніків та працівників, перевищив вартість основних виробничих фондів [12, с. 35]. Також підвищується значення моделей пов'язаних з ментальними характеристиками людей. Складність полягає в тому, що зміни в свідомості, способах мислення, системах освіти і підготовці кадрів, системах взаємодії, культурних нормах відбуваються набагато повільніше ніж технічні зміни.

В інноваційній економіці спостерігається підвищення продуктивності, оскільки інновації збільшують розмір отриманого прибутку. Зі збільшенням продуктивності праці зростає заробітна плата працівників, яка виступає в якості стимулу до подальшого збільшення їх продуктивності. Зростання реальної заробітної плати означає збільшення відрахувань в бюджет, що позитивно впливає на розширення об'єму державних інвестицій, а з іншої сторони – зростання платоспроможного попиту – важливого макроекономічного фактору зростання виробництва. Тому інновації мають важливий соціально-економічний ефект та напряду впливають на достаток і рівень життя суспільства.

Саме інновації забезпечують зростання соціально гарантованого мінімуму, поліпшення соціального захисту, скорочення робочого часу, збільшення вільного часу та покращення умов праці.

Створення нових технологій приводить до розвитку нових економічних пріоритетів. Багато країн світу приділяють особливу увагу екологічним проблемам. На державному рівні приймаються законодавчі норми у сфері захисту навколишнього середовища, внесення відповідних змін у податкову систему, застосування різних інструментів екологічної політики. Підприємства зобов'язуються їх виконувати, використовуючи у своїх корпоративних стратегіях. Вплив природоохоронних заходів має позитивний ефект на підприємства, які застосовують нові технології.

Екологічна політика забезпечує підвищення конкурентоспроможності нації шляхом покращення навколишнього середовища, підвищення якості і збільшення тривалості життя населення. Окрема компанія може не отримати негайної віддачі від вкладень в охорону навколишнього середовища, тоді як в масштабі країни такі переваги більш очевидні. Наприклад, введення норм очистки стічних вод може підвищити витрати окремих фірм, але дасть позитивний ефект в масштабах країни завдяки зменшенню захворювань населення через споживання забрудненої води.

Дослідження у сфері «зелених технологій» показали, «близько 80 % проектів повністю окупили себе протягом двох років» [167]. Наприклад, компанія 3М, виконуючи вимоги законів охорони навколишнього середовища зменшила викид розчинників на 90%, покриваючи вироби більш безпечними водяними розчинниками. В результаті компанія отримала конкурентну перевагу у розробці нового товару, суттєво прискорила надходження продукції на ринок, оскільки не потребувала необхідних дозволів та погоджень для виробів з покриттям на основі розчинників [155].

Врахування екологічного фактору веде до появи нових можливостей для компаній. Бізнес розглядає включення екологічної складової у свою діяльність уже не як перешкоду у свою діяльність та неминучі витрати, а більше як сферу додаткових можливостей, у новий метод підвищення конкурентоспроможності. Заходи щодо охорони навколишнього середовища часто приводять до прямого зниження витрат виробництва завдяки зменшенню виробничих витрат, мінімізації втрат і переробці відходів. Головна передумова виникнення таких можливостей – активне впровадження інновацій у господарській діяльності. Відзначимо наступні можливості, які відкриваються на екологічному ринку:

— покращення існуючої продукції шляхом її адаптації до нових екологічних потреб. Багато компаній розширюють свій бізнес, адаптуючи товари чи методи виробництва до нових потреб;

— розробка принципово нової продукції і створення для цієї цілі спеціалізованих компаній. Необхідність вирішення екологічних проблем і жорстка конкуренція на ринку відкривають широкі можливості у розробці, виробництві і збуті нової продукції замість екологічно небезпечної. При цьому найбільші перспективи компаніям дає стратегія випередження. Часто фірми створюють нову продукцію із відходів виробництва;

— залучення іноземних інвестицій. Швидкий розвиток ринку екологічних товарів і послуг приводить до небажання компаній впроваджувати нову продукцію, яка може застаріти швидше, ніж її продажі почнуть приносити прибуток. Для зниження ступеня ризику фірми намагаються залучити

іноземних інвесторів, особливо із країн, де вже існує розвинутий ринок екологічних товарів і послуг. Крім того прямі іноземні інвестиції відкривають можливості отримання нових технологій і розширення ринків збуту.

— можливість отримання екологічних послуг у формі інформаційної, консультаційної, експертної допомоги у вирішенні природоохоронних проблем, підготовки спеціалістів тощо.

Сьогодні динаміка розвитку ринку екологічних товарів та послуг є однією з найвищих у світі. Якщо раніше диверсифікація включала лише сферу контролю за повітряним середовищем, стічними водами та утилізацію відходів, то зараз впроваджується практично в усі сфери світового виробництва. Виникають галузі промисловості, орієнтовані на випуск екологічно чистої продукції.

Перехід на нову модель розвитку відбувається за допомогою цілеспрямованої екологічної політики, яка забезпечить міжнародну конкурентоспроможність національного бізнесу і в кінцевому підсумку, конкурентні переваги країни в цілому. Ефективна екологічна політика може забезпечити:

- зниження витрат компаній;
- створення нових ринків для товарів компаній;
- вихід з ринку компаній, які не здатні витримати високі екологічні стандарти;
- захист екологічно орієнтованого бізнесу від іноземної конкуренції.

Інноваційна економіка є екологічно безпечною. Досягнення розвинутих країн показують, що наукоємна продукція і високотехнологічні послуги, як правило більш екологічні, ніж традиційні виробництва. При цьому, дедалі більшу частину екологічно неприйнятних, але економічно вигідних технологій і установок, розвинуті держави виносять зі своєї території в країни, що розвиваються, або в постсоціалістичні країни, залишаючи у себе переважно університети, інноваційні центри і технопарки – основу інноваційної економіки.

2.3. Вплив конкуренції на інноваційні процеси в Україні

Занепад командно-адміністративної системи призвів до формування зачатків конкурентної системи в Україні. Реформування монополізованої державної власності відбувалося через відсутність чіткого законодавства та нормативного забезпечення, основних ринкових інститутів та інфраструктури.

Економічними чинниками становлення конкурентних відносин є:

— демонополізація економіки, засади якої були закладені у Державній програмі демонополізації економіки і розвитку конкуренції, що була прийнята Верховною Радою України у грудні 1993 р. У ній, поряд із структурними засобами демонополізації, які передбачали зміну структури учасників ринку, прогнозувались і більш складні дії, спрямовані на зміну структури відповідних ринків;

— розвиток інституту приватної власності, який є важливим чинником становлення конкурентних відносин, стимулом цивілізованої конкуренції, виявом ініціативи, підвищенням продуктивності та добробуту;

— лібералізація зовнішньої економічної діяльності як основного стимулу розвитку конкуренції на внутрішньому ринку. Проникнення імпорتنих товарів змушує виробників удосконалювати технологію, підвищувати якісні характеристики продукції, шукати методи реалізації, знижувати ціни та витрати виробництва. Усунення чи надмірне зменшення імпорту всередині країни спричиняє високий рівень монополізації виробництва, низьку якість продукції та високі ціни на неї [103, с. 105-107].

Однак, при становленні конкурентних відносин був проігнорований той факт, що економіка України, протягом радянського періоду існування, була поза ринковим механізмом взаємодії суб'єктів системи «виробництво-споживання». Через це ринковий підхід до формування нової політики суперечив реаліям її реалізації. Результатом реформ стало послаблення

існуючих інститутів і спостерігалась відсутність тих, які могли б забезпечити зв'язки між ринком і державою, громадянами, суспільством. Була відсутня нормативно-правова база, покликана регулювати відносини між господарськими суб'єктами. Для даного етапу розвитку економіки характерним є: укорінення неформальних норм поведінки, при яких вихідними були не економічні інтереси держави, а конкретних чиновників і їх корумпованих угруповань, криміналізація підприємництва, бюрократичне свавілля. Все це призвело до дискредитації інститутів держави як гаранта права, зниження рівня довіри, фактично, держава перестала бути фундаментом для економічної діяльності незалежних суб'єктів ринку.

Державні замовлення на промислові товари різко зменшились, а підприємства не зберегли сформовані в минулі роки зв'язки з постачальниками, не відреагували на зміни, що відбулись зі зміною політичної ситуації. Таким чином, держава не забезпечила ефективного переходу до ринкових умов. А як показує практика, ринок може бути регулюючим механізмом для підприємств тільки під контролем держави.

Перехід до конкурентного ринкового середовища не вирішив основного завдання – підвищення життєвого рівня населення країни. Головна причина – незавершеність реформ, що виразилась у закритості та «непрозорості» двох головних взаємопов'язаних систем у конкурентному середовищі: держави та бізнесу. Держава повинна чітко і зрозуміло сформулювати базові параметри конкурентного середовища (основні індикатори податкової, кредитної, грошової, митної, закупівельної, трудової, інноваційної, інвестиційної політики) та забезпечити їх стабільність. У свою чергу бізнес повинен відкрити свої реальні грошові потоки, вийти з тіньової економіки, щоб не спотворювати уявлення про можливі підвищення конкурентоспроможності підприємств у ринковому середовищі.

Основні проблеми становлення конкурентних відносин в Україні наведені на рис. 2.4.

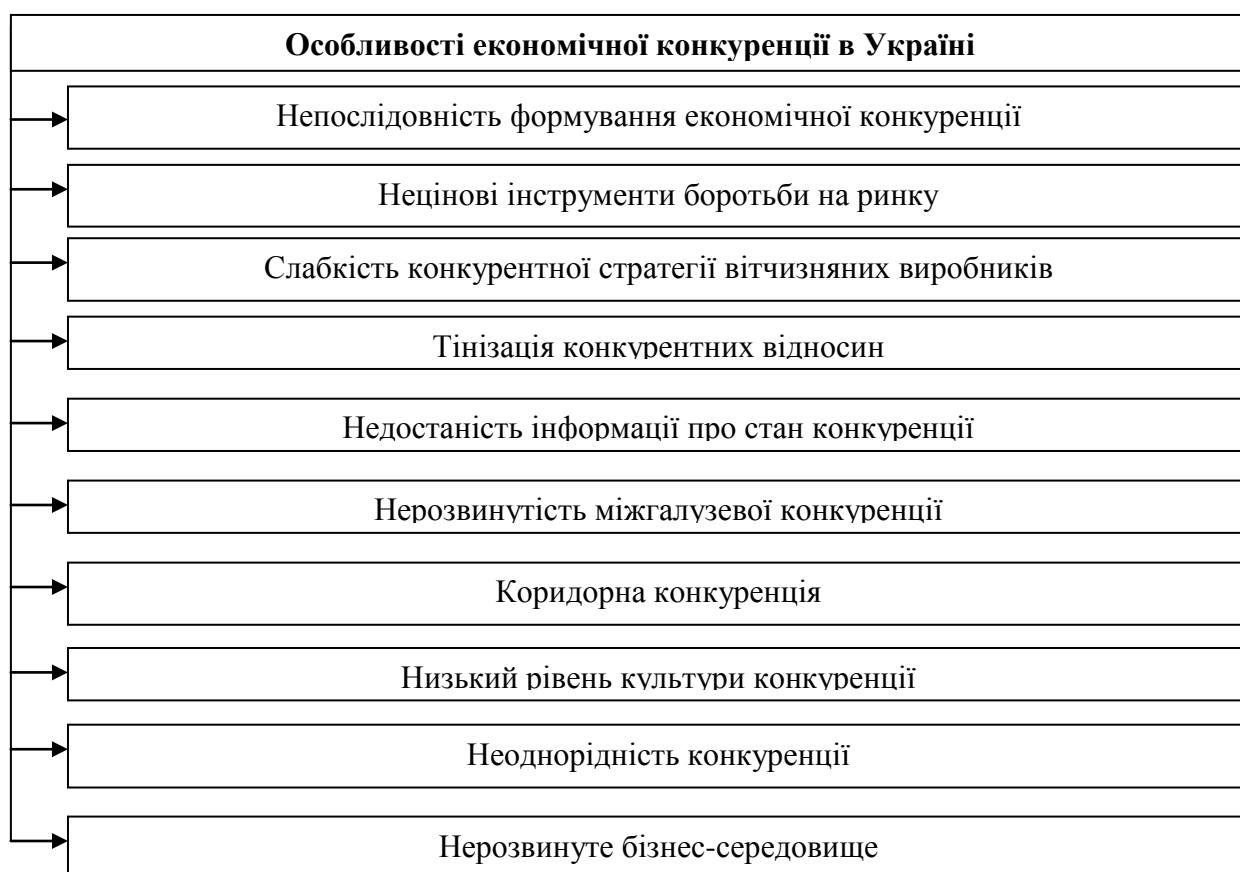

Рис. 2.4. Особливості економічної конкуренції в Україні

Джерело: складено автором на основі [103]

Формування конкурентних відносин в Україні відбувається непослідовно, з певними відхиленнями та проблемами. До них відносимо деформації у відносинах власності та незабезпечення ефективного приватного власника у результаті проведеної приватизації. Вітчизняні підприємства є часто не конкурентоспроможними як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку. Це пояснюється багатьма причинами, проте важливою є неготовність власників підприємств до ведення бізнесу у сучасних умовах за законами конкуренції. Бюрократичний апарат вітчизняної влади «дозволяє» підприємствам перемагати своїх конкурентів не на ринку, а у владних коридорах тоді, коли державою створюються певні привілегії щодо окремих фірм. Така система підриває закони конкуренції, та не дозволяє розвиватися підприємствам «природним шляхом». Присутність таких суб'єктів підприємництва на внутрішньому ринку підриває конкурентоспроможність держави та вихід її на міжнародну економічну арену.

Також в Україні спостерігаємо низьку конкурентну культуру, коли її високий рівень забезпечує поведінка споживачів, які активно шукають кращу продукцію та виробників, удосконалюють свою діяльність, працюють чесно, згідно етичних норм. Сюди можна віднести обізнаність суб'єктів господарювання з правилами конкурентної політики. У Господарському кодексі, стаття 38 «Правила професійної етики у конкуренції» зазначено: «суб'єкти господарювання при сприятливих зацікавлених організацій можуть розробляти правила професійної етики у конкуренції для відповідних сфер господарської діяльності [23, с. 43].

Гострою постає проблема інформатизації конкуренції. Зникає мотивація до ефективної діяльності, нераціональності використання ресурсів, недовіри окремих державних заходів, неефективності ведення бізнесу. Зміни, які відбуваються в економіці, зараз вимагають стратегічного бачення у конкурентній боротьбі. Тому щоб розвиватись у сучасних умовах, фірми повинні обирати певну стратегію, яка може бути як наступальною, так і оборонною, короткостроковою – для миттєвої реакції на ситуацію, та довгостроковою – від якої залежить майбутня позиція і можливості фірми на ринку. Як зазначає М. Портер: «Універсальної конкурентної стратегії не існує; тільки стратегія, узгоджена з умовами конкурентної галузі промисловості, навиками і капіталом, якими володіє конкурентна фірма, може принести успіх» [93, с. 52].

В Україні сформувалось зарегульоване владою бізнес-середовище, яке не виконує своєї функції для вдосконалення конкурентних відносин та підвищення інноваційності економіки. Спостерігаються нерівність умов конкуренції, яка пов'язана з неоднаковим режимом оподаткування, субсидіями і привілеями з боку держави чи місцевої влади, пільговим доступом до земельних ділянок, інфраструктури, проблеми із залученням фінансових ресурсів, вибірковий контроль з боку регулюючих та перевіряючих органів. Це призвело до деформації конкурентних відносин та зниження конкурентоспроможності країни.

З початком ринкових реформ в Україні відбулося двохкратне падіння промислового виробництва, що призвело до зниження ділової активності, в тому числі інноваційної, що зараз є визначальним фактором для підвищення конкурентоспроможності держави.

Сьогодні Україна зберігає безпрецедентний інноваційний потенціал, який здатний перевести вітчизняну економіку на новий рівень економічного розвитку. Однак інноваційна складова української економіки з року в рік скорочується і загалом не перевищує 6%. При цьому, лише близько 10 % вітчизняних промислових підприємств впроваджують інновації, а понад 95 % підприємств реалізує продукцію, яка не є новою на ринках [112, с. 8]. Тоді як інноваційна складова в країнах Євросоюзу - 60%, у Південній Корея та Японії - 65-67%, США - 78% [168].

До найістотніших проблем становлення інноваційної моделі розвитку української економіки відносимо:

- низький рівень державного регулювання економічних процесів у цілому та інноваційної діяльності зокрема;
- нерозвинена інноваційна інфраструктура;
- відсутність ефективної законодавчої бази, що регулює інноваційні процеси;
- низька інвестиційна привабливість української економіки, що обумовлена нестабільністю політичного курсу, недосконалістю законодавства, корупцією і значними обсягами тіньової економіки, а також наростаючими розмірами боргових зобов'язань;
- відстала міжгалузева і галузева структура економіки, висока енергомісткість і низька наукомісткість продукції;
- відсутність сучасних форм і стимулів розвитку науки;
- низький рівень оплати праці та постійне зменшення інтелектуального капіталу нації;
- відсутність платоспроможного попиту на передові технології і

промислові нововведення.

Всі підсистеми національної інноваційної системи потребують збалансованого розвитку у напрямку гармонізації всіх стадій інноваційного процесу. Але особлива роль у цьому належить вітчизняній науці, яка поділяється на чотири сектори: галузевий, заводський, академічний та сектор вищої освіти (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура персоналу, зайнятого дослідженнями та розробками за секторами науки (у %)

Роки	галузевий	заводський	вузівський	академічний
1991	65,4	8,7	8,9	17,1
2010	44,8	5,7	9,8	39,6

Джерело: [119]

Перші два сектори (галузевий та заводський) визначають найбільшу пристосованість до потреб виробництва, однак зберігається тенденція до їх щорічного скорочення. Це свідчить про те, що підприємства, які є основними суб'єктами конкуренції, не зацікавлені в оновленні вітчизняної продукції. І як наслідок – процес управління внутрішнім ринком в Україні в значній мірі залежить від зовнішнього впливу.

Інноваційна активність української економіки знаходиться на рівні, який не досягає навіть мінімального значення серед європейських держав, а якщо порівнювати з країнами-лідерами інноваційного розвитку, то розрив становить десятки років.

Наведені дані (табл. 2.4) свідчать про низьку ефективність української інноваційної системи. Поки що зберігається унікальний науково-технічний потенціал, однак практичність його використання для створення національної інноваційної системи доволі низька.

Таблиця 2.4

Інноваційні показники України

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Фінансування НДДКР (% від ВВП)	1,17	0,95	0,85	0,84	0,86	0,82
Дослідники з R&D (на млн. чоловік)	1,490	1,476	1,458	1,433	1,353	1,285
Роялті та ліцензійні платежі, платежі (млн. дол. США)	421	428	577	754	644	744
Експорт високо технологічної продукції (млн. дол. США.)	868,6	926,2	1313,7	1518,5	1657,1	1441,0
Експорт високо технологічної продукції (у % до промислового експорту)	4	3	4	3	6	4

Джерело: складено автором на основі [171].

Фінансування НДДКР у 2010 році скоротилось до 0,82% ВВП, однак у абсолютних показниках збільшилось на 13% у порівнянні з минулим роком. Витрати на НДДКР у відносних та абсолютних показниках становлять мізерну частину порівняно з фінансуванням науково-дослідної діяльності та наукових розробок в інноваційно-розвинутих країнах (табл. 2.5) та не забезпечують інноваційного розвитку.

Таблиця 2.5

Частка витрат на НДДКР в Україні в порівнянні з інноваційними державами

№	Країна	Витрати на НДДКР в Україні до частки фінансування НДДКР в інноваційних країнах(%)
1	Канада	4,7
2	Китай	0,7
3	Німеччина	1,3
4	США	0,3
5	Франція	2,3
6	Японія	0,8

Джерело: складено автором на основі [171].

Наведенні дані свідчать про низьке фінансування НДДКР, що стає визначальним фактором скорочення інноваційного потенціалу України.

Найкращим серед інноваційних показників є кількість дослідників на мільйон осіб, тобто зберігається потенціал для розвитку інноваційної економіки. На сьогоднішній день, в українській науці залишилось тільки 39% того кадрового потенціалу, який вона мала на початку 1990-х [117, с. 18]. Недостатня увага влади до проблем науки призвела до хронічного недофінансування, зростання соціальної напруженості серед творчої науково-технічної інтелігенції. Близько 90% представників науки та професорсько-викладацького штату замість того, щоб активно та якісно виконувати свої професійні обов'язки, шукають додатковий заробіток на стороні або покидають країну (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Виїзд фахівців вищої кваліфікації за межі України (чол.)

Країна	2000	2005	2007	2009	2010
Російська Федерація	34	7	10	5	6
США	43	11	17	6	10
Ізраїль	17	1	-	-	-
Німеччина	20	13	5	11	3
Канада	12	4	-	2	1
Інші	25	17	20	7	15
Усього	151	53	52	31	35

Джерело: складено автором на основі [119, с. 324].

Основна хвиля інтелектуальної міграції припала на початок 1990-х років. Для прикладу, у 1995 році з України емігрувало 184 науковці (59 докторів та 125 кандидатів наук [119, с. 324]). Виїзд науковців закордон триває і зараз, країна постійно втрачає свій інтелектуальний капітал, що приносить величезні та непоправні втрати для економіки. Україна входить до держав з найвищим у

світі рівнем «відтоку мізків» [117] і є «кузнею» підготовки кваліфікованої робочої сили для інших країн.

Відтік працівників із науки є наслідком слабкого ринку науково-технічної продукції та відсутністю регулювання цього процесу державою. Слід зазначити, що кадровий потенціал зменшувався внаслідок найбільш активної його частини. Одночасно, відбувається старіння української науки, адже більше 70% науковців мають більше 40 років [119, с. 324]. Тому, перспектива кадрового складу для інноваційного прориву без активної участі держави є незначною.

Спроба вплинути на якість оновлення кадрів шляхом необґрунтованого зростання чисельності аспірантури і докторантури не показала позитивного ефекту. Для підготовки величезної кількості аспірантів і докторантів (понад 33 тис. чол.) сьогодні в Україні немає відповідної наукової бази. У багатьох вищих навчальних закладах, де проходить підготовку більша частина пошукувачів, не виконується жодної дослідницької теми, тому підсумком їх праці стають переважно компіляційні дисертації. Відповідно наукове і практичне значення таких робіт є незначним. Невисока й частка захищених аспірантами дисертацій, значна частина аспірантів у подальшому не займається науковою роботою [117].

На даний час, менше третини вітчизняних кандидатів і докторів наук працює безпосередньо в науковій сфері. Цьому, в певній мірі, сприяє втрата вимогливості при вирішенні проблем атестації наукових кадрів, присудженні наукових і академічних звань, зниження престижу наукової праці при збереженні в суспільстві престижу наукових звань, які сьогодні стають своєрідним предметом приватизації. Однак аналіз даних експертних оцінок, отриманих в рамках виконання «Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України», свідчить, що вітчизняна наука зберегла здатність за певних умов виконувати дослідження і отримувати результати світового рівня з наступних напрямів:

— розробка новітніх розділів математики (зокрема в теорії функцій,

функціональному аналізу) та теоретичної фізики;

- дослідження наноструктур і розробка нанотехнологій;
- радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону;
- імунобіотехнології, біосенсорика та молекулярна діагностика;
- біотехнологія рослин та біофізика; біодеградація;
- кріобіологія та кріомедицина; нейронаука, зокрема нейрофізіологія;
- інформатика;
- мікро- та оптоелектроніка;
- аерокосмічні технології, а також у низці інших напрямів фізики, хімії, біології [101].

Україна зберегла також потужний, практично безпрецедентний потенціал матеріалознавчої науки, зокрема в таких напрямках світового значення:

- управління процесами структуроутворення, формування властивостей конструкційних та інструментальних матеріалів, їх зварювання, в тому числі з використанням висококонцентрованих джерел енергії та електромагнітного впливу (електронно- та іонно-променеві технології, лазерні технології тощо);

- розробка технологій виробництва функціональних матеріалів для електроніки, лазерної та діагностичної техніки;

- створення новітніх композиційних матеріалів та вивчення механічних властивостей побудованих на їх основі складних конструкцій і систем;

- розробка технологій виробництва синтетичних алмазів та інших надтвердих матеріалів, а також інструментів на їх основі [101].

Найбільш поширеним індикатором результативності науково-технічної діяльності є роялті та ліцензійні платежі. У 2010 році відбулось збільшення даного показника на 13%, однак його фактичне значення в 6,8 рази нижче ніж у сусідній Росії та у 45 разів – ніж у світового інноваційного лідера США [171]. Дуже слабкими, із тенденцією до зменшення залишаються позиції країни щодо

патентування. За даними Світового банку у 2010 році резидентами в Україні було подано 2556 патентних заявок, що на 5% більше ніж минулого року, однак на 65 % менше ніж у 2001 році [171]. Аналіз динаміки даних показників свідчить не тільки про зменшення загальної кількості виконаних науково-технічних робіт, але і про зменшення актуальності інноваційної направленості.

Експорт високотехнологічної продукції зростає, однак частка в експорті промислової продукції залишається малою. Значна частина експорту спрямована в Росію та інші пострадянські держави (обладнання для гірничодобувної і металургійної промисловості, військова техніка і т.д.).

Приведені дані можна «з натяжкою» інтерпретувати як поступову адаптацію науки до ринкового середовища. Роль держави в інноваційних процесах не визначена, відсутні ефективні механізми взаємодії держави з промисловим сектором. Підсумовуючи аналіз динаміки науково-технічного потенціалу, наука не використовується владою як фактор економічного зростання, першочерговою проблемою для вирішення є фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні.

За даними Державного комітету статистики України протягом 2005–2010 рр. фінансування інноваційної діяльності України здійснювалося в основному за рахунок таких джерел: державного бюджету (0,8%–1,7%); власних коштів (65%–87,7%); коштів вітчизняних інвесторів (0,4%–1,4%); іноземних держав (2,7%–19,0%) та інших джерел (7,4%–13,9%) (табл.2.7).

Впродовж 2005-2010 рр. основними джерелами фінансування інноваційної діяльності були кошти замовників (іноземних інвесторів та вітчизняних суб'єктів господарювання). За 2005-2010 рр. обсяг фінансування інвестиційних програм зріс на 29%, проте залишився вкрай низьким для інноваційного розвитку, й не досягнувши навіть 1991 р. В законах України про бюджет, наука відноситься до соціального сектора, у зв'язку з чим реальна політика держави відноситься до неї як до сфери зменшення витрат.

Таблиця 2.7

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності (у фактичних цінах; млн. грн.)

Джерела фінансування	2005		2008		2009		2010	
	млн. грн.	Відсотків до загального обсягу	млн. грн.	Відсотків до загального обсягу	млн. грн.	Відсотків до загального обсягу	млн. грн.	Відсотків до загального обсягу
Держбюджет	28,1	0,5	336,9	2,8	127,0	1,6	87,0	1,1
Місцеві бюджети	14,9	0,3	15,8	0,1	7,4	0,1	5,7	0,1
Власні кошти	5045,4	87,7	7264,0	60,6	5169,4	65,0	4775,2	59,4
Кошти інвесторів:								
вітчизняні	79,6	1,4	169,5	1,4	31,0	0,4	31,0	0,4
іноземні	157,9	2,7	115,4	1,0	1512,9	19,0	2411,4	30,0
Інші джерела	425,7	7,4	4092,6	34,1	1102,2	13,9	735,2	9,0
Усього	5751,6	100,0	11994,2	100,0	7949,9	100,0	8045,5	100,0

Джерело: [119, с. 326].

Таким чином повномасштабний інноваційний прорив потребує збільшення джерел фінансування. Для розвитку інноваційних процесів Україні потрібні нові альтернативні джерела інвестиційних ресурсів, серед яких у першу чергу, доцільно виділити венчурне фінансування, яке в розвинутих країнах є одним з найважливіших напрямків підтримки середнього та малого інноваційного підприємництва, фінансування НДДКР.

Венчурний капітал є найбільш пристосований для інвестиційного забезпечення відтворення інновацій через велику кількість різноманітних ризиків. Специфіка ризикового підприємництва полягає у тому, що кошти надаються на безповоротній основі. Передані в розпорядження венчурній фірмі ресурси не підлягають вилученню протягом усього терміну договору. Для ризикового капіталу, на відміну від банківського кредиту, гарантії фірми не мають вирішального значення. Важливішими для нього є наявність привабливого та реального підприємницького задуму, а також менеджменту,

здатного впроваджувати його в життя. Ось чому венчурний капітал є дуже важливим для інноваційної економіки.

Ринок венчурного капіталу в Україні становить близько 400 млн. дол. (потенційний обсяг за даними деяких компаній сягає 800 млрд. дол.) і нараховує не більше десятка працюючих у ньому компаній [152, с. 19].

Український ринок венчурного інвестування істотно різниться від зарубіжних ринків. По-перше, відрізняється сфера вкладення венчурного капіталу – найбільш привабливими сферами в Україні є будівництво, переробка сільгосппродукції, харчова промисловість, роздрібна торгівля. Це свідчить, що інноваційні проекти, технопарки та технополіси поки що не притаманні українському венчурному капіталу. По-друге, практично відсутні стартові вкладень і фінансування інноваційної діяльності, в Україні це переважно інвестиції в розвиток компанії. По-третє, пенсійні фонди та страхові компанії, які є одними з найактивніших учасників цього бізнесу закордоном, через особливості вітчизняного законодавства не можуть вкладати кошти до венчурних фондів [129].

Розвитку венчурної індустрії в країні перешкоджають наступні фактори:

- відсутність сприятливого законодавства та гарантій для іноземних інвесторів, які могли б забезпечити фінансовий капітал;
- слабкий розвиток інфраструктури, що забезпечує інтеграцію венчурного капіталу з інноваційним бізнесом;
- відсутність вітчизняних джерел венчурного капіталу,
- недостатність економічних стимулів для залучення венчурного капіталу для реалізації наукових проектів;
- слабка інформаційна підтримка венчурного бізнесу;
- недостатня кількість кваліфікованих менеджерів інноваційних проектів.

Проблема вітчизняних венчурних фондів в тому, що ризиковий капітал не орієнтується на інноваційні проекти в стратегічних для країни галузях, таких як машинобудівництво, хімічна галузь, електроенергетика, інформаційні

технології, електроніка. Для нього більш привабливим є реалізація інвестиційних проектів середнього рівня ризику, що приносить прибуток перш за все приватним особам, а не державі в цілому.

Тому необхідним для розвитку венчурного капіталу є розробка програми державної підтримки, де враховуючи досвід розвинутих країн, потрібно особливо виділити малі наукоємні компанії. Саме в даній сфері підтримка держави стає особливо актуальною. Також слід прийняти закон України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», що сприятиме більшій активізації вітчизняних та іноземних інвесторів.

Ще однією з причин низької інноваційної активності виступає високе податкове навантаження і недостатнє використання податкових стимулів для інвестицій в інноваційну сферу. У зарубіжній практиці накопичений великий досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності, концепція якого все більше пов'язується з активізацією приватної ініціативи і підприємництва через загальноєкономічні ринкові регулятори [120, с. 238].

Держава, надаючи податкові пільги, виступає інвестором, який надає безвідсоткову позику за умови використання цих коштів за напрямком, який вибирає уряд. Під час побудови механізму пільгового оподаткування, роль держави підвищується та наповнюється новими функціями. Її завдання полягає не стільки у відборі підприємств, яким будуть надаватись кошти, скільки у чіткому та зрозумілому визначенні місця та ролі підприємств у інноваційному процесі, узгодженні з їхніми можливостями та умовами функціонування конкретних завдань, які на них перекладаються державою у випадку надання пільг [112, с. 20-21].

Однак із широкого переліку податкових стимулів, які використовуються у іноземній практиці для заохочення підприємств-інноваторів, в українській податковій системі повною мірою не реалізується жоден з них. Ситуація, яка склалась в Україні свідчить про те, що в рамках існуючої податкової системи для підприємств, які здійснюють фінансування інноваційної діяльності

податкове навантаження таке ж, як і для тих, які у фінансуванні інновацій не беруть участі.

В Україні практика пільгового оподаткування інноваційної діяльності знайшла розповсюдження лише в рамках технопарків. Характерними особливостями цього спеціального податкового режиму в Україні є наступні:

- одночасне застосування комплексу взаємозв'язаних податкових пільг за прямими та непрямими податками;
- обмежений період застосування спеціального режиму, який встановлюється окремо для кожного технопарку;
- спрямованість на стимулювання розвитку території за допомогою створення відповідних умов для інтенсифікації інвестиційно-інноваційної діяльності;
- встановлення пріоритетних видів підприємницької діяльності для всіх технопарків у цілому і для кожного з них окремо [75, с. 34].

На нашу думку, основною причиною низької інноваційної активності в нашій країні є не тільки висока ставка податку на прибуток, але й недостатня інвестиційна спрямованість податкових стимулів. Необхідною є розробка таких податкових стимулів, застосування яких спонукатиме підприємства до інвестування в інновації.

В конкурентному середовищі реалізувати науково-інноваційний розвиток можуть тільки зацікавлені в цьому господарські суб'єкти. Саме підприємства несуть у високо розвинутих країнах основне навантаження у фінансуванні та підтримці науки та високих технологій.

Кількість підприємств, що впроваджують інновації у 2010 році становила 11,5 %, що у 7 раз менше, ніж в інноваційно-розвинутих країнах [119, с. 231].

У 2010 році інноваційну продукцію впроваджувало 1217 підприємств, що на 18% менше ніж в 2000 р. Слід констатувати, що частка принципово нової продукції в загальному обсязі інноваційної зменшилась практично в 2 рази [119]. Притому, що вітчизняна статистика інноваційно-активними вважає

навіть підприємства, в яких частка реалізованої продукції у загальному обсязі становить менше 1%.

Інновації на українському ринку з'являються все рідше (рис 2.5). Підприємства основну увагу приділяють процесам виробництва та реалізації продукції, в той час інвестиції в інновації не входять у розряд пріоритетних. Слід відзначити негативний вплив макроекономічних факторів, таких як: відрив фінансового ринку та інвестиційних потоків від реального сектора економіки, руйнування відтворювальних контурів промислових підприємств, здійснення широкомасштабної приватизації, що супроводжувалось практично повним скороченням державної участі в капітальному фінансуванні підприємств, різким зниженням державної підтримки сфери досліджень і розробок.

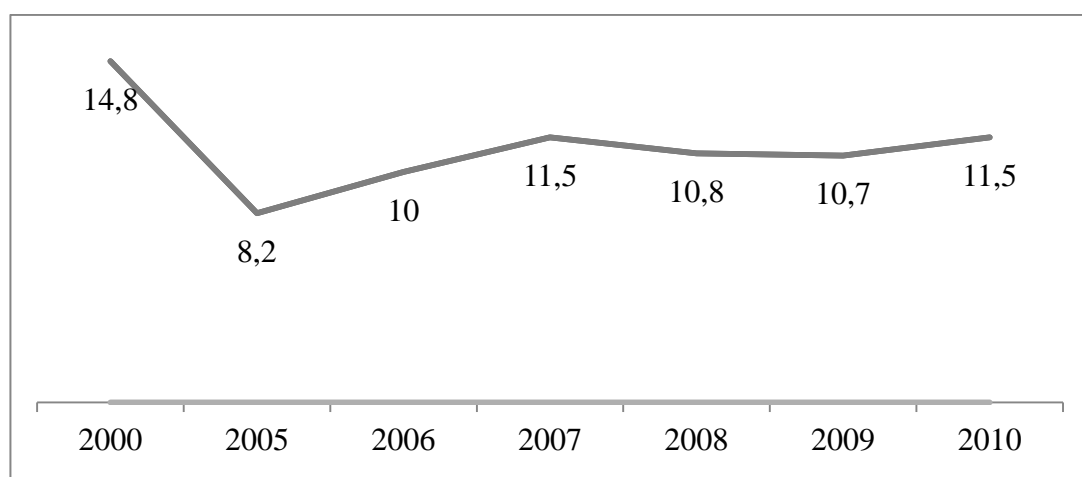

Рис. 2.5. Частка промислових підприємств, що впроваджують інновації від загальної кількості промислових підприємств України

Джерело: [33, с. 24].

Результатом невдалої інноваційної політики є різке зменшення наукового потенціалу та низька конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, які були витіснені з внутрішнього ринку високотехнологічних товарів та послуг (рис. 2.6).

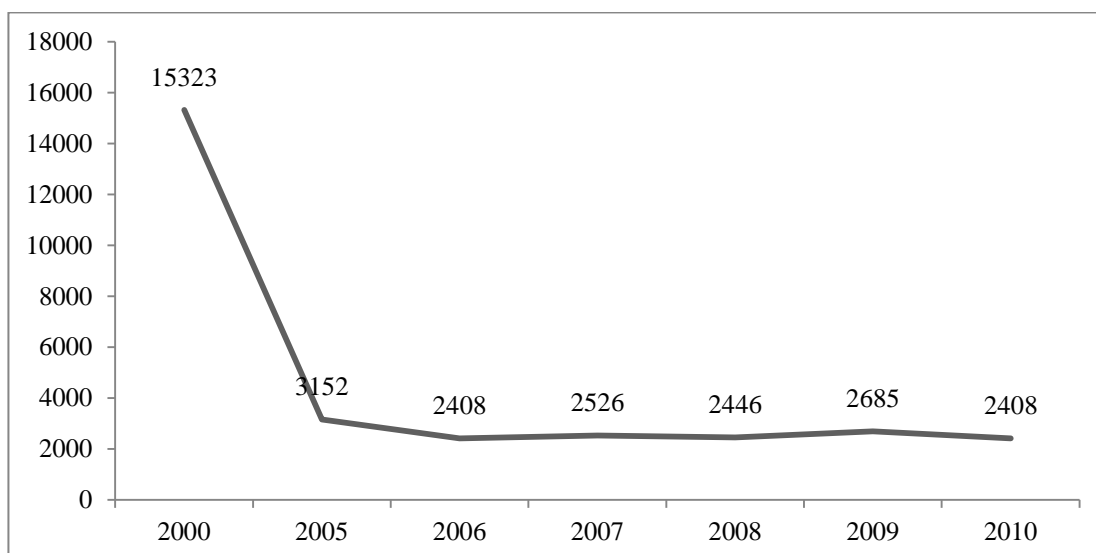

Рис. 2.6. Освоєно виробництво інноваційної продукції

Джерело: [119, с. 325]

Фактор інноваційного підприємництва традиційно розглядається, слідом за Й. Шумпетером, як двигун і основна перевага конкурентної економіки. На суб'єктах інновацій у кожній динамічній країні лежить відповідальність у забезпеченні виходу економіки на нові рівні продуктивності та ефективності. В Україні рівень економічної результативності підприємств значно менший у порівнянні із розвинутими країнами. В середньому продуктивність праці і загальна ефективність у найкращих наших компаніях в 6-7 разів менша, ніж в аналогічних західних. В той же час, рівень витрат на оплату праці в середньому по Україні в 10-15 разів менший, ніж в США та Європі.

Між сучасними інноваційними економіками ведеться конкурентна боротьба за високі технології та висококваліфіковану робочу силу, яка здатна їх створювати та ними управляти. Враховуючи домінантне значення інтелектуального капіталу, ми вважаємо його найважливішим конкурентним фактором, що впливає на стабільний та довгостроковий інноваційний розвиток. Тому держава повинна залучати та утримувати кваліфіковану робочу силу.

Головною проблемою України у цій сфері є низька заробітна плата. Український працівник отримує у 17,5 разів менше ніж працівник у США, та в 4 рази менше – ніж у сусідній Польщі (табл. 2.8). Держава збільшує держзамовлення у ВНЗ, проте через відсутність гідної оплати праці, українські

випускники вирушають закордон. Виходить, що наша держава фінансує підготовку робочої сили для підвищення конкурентоспроможності інших країн, тобто своїх конкурентів на світовому ринку.

Таблиця 2.8

Середня заробітна плата по країнах

Країна	Середня заробітна плата за рік (дол. США)
Китай	3333,6
Німеччина	44436,0
Польща	11997,6
США	50875,2
Росія	7110,0
Україна	2940,0
Японія	46860,0

Джерело: складено автором на основі [26; 114; 174;].

Через низьку оплату праці, застарілість виробничого обладнання, незацікавленість роботодавця у створенні нових робочих місць, серед зайнятих працівників зростає кількість некваліфікованих, а професіоналів, фахівців високого класу стає щораз менше. Тому, продуктивність праці в Україні набагато нижча порівняно з іншими розвинутими країнами (рис. 2.7).

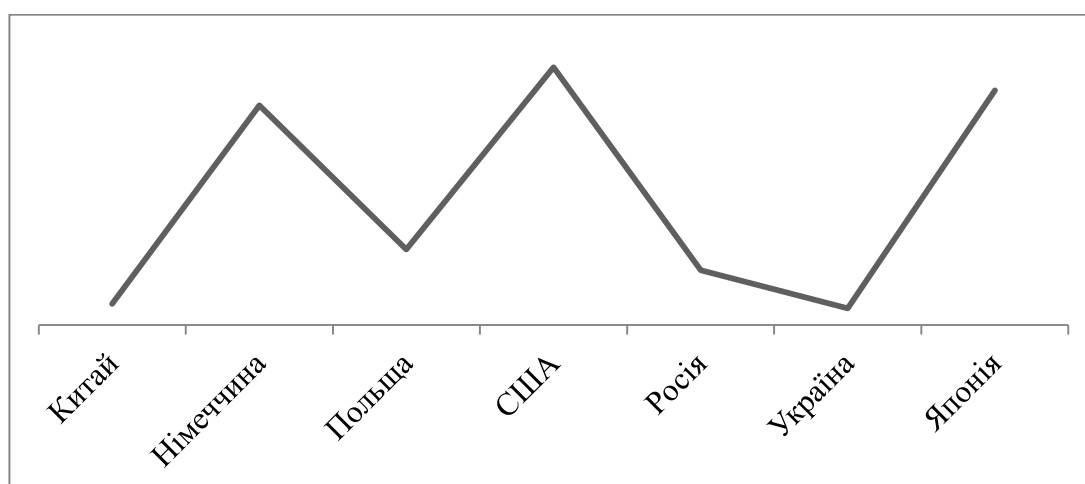

Рис. 2.7. Продуктивність праці у країнах

Джерело: розраховано на автором основі [171].

Деякі вітчизняні вчені підкреслюють, що в Україні діє неправильна модель конкурентоспроможності — замість випуску високоякісних товарів виробляються дешеві, для зміни моделі необхідна кваліфікована робоча сила. Держава повинна приділяти увагу оплаті праці, якості та структурі освіти [15, с. 34]. Саме якість — це та категорія, яка дає можливість оцінити ефективність кожного процесу як з фінансової, так і з адміністративної, організаційної точки зору.

Ми погоджуємось з О. Хименко, який зазначає, що перетворення інтелектуального капіталу нації в комерційну продукцію є важливою складовою інноваційного розвитку [143]. Ефективність цього процесу зумовлюється інноваційно-законодавчим і фаховим забезпеченням, наявністю в країні достатньої кількості спеціалізованих підприємств як генераторів, рушіїв, носіїв інноваційних процесів.

Для розвитку національної конкурентної моделі економіки України слід удосконалювати та розвивати взаємодію всіх суб'єктів конкуренції на засадах освітнього, наукового та інноваційного потенціалів.

Для України впровадження інноваційної моделі економіки сприятиме прискоренню трансформаційних процесів, входженню держави на світові ринки товарів та послуг. Використання таких можливостей глобальної світової інноваційної системи може стати одним з найважливіших напрямків державної політики в галузі міжнародного науково-технічного співробітництва. Стан країни в геополітичній конкуренції XXI ст. буде визначати розвиток науки, якість інформаційного середовища, формування ключових виробничих технічних систем нового технологічного укладу, здатність господарського механізму генерувати високу інноваційну активність, стан системи освіти і охорони здоров'я, демографічна ситуація.

Серед можливих раціональних напрямків прогресивної трансформації економіки на шляху інноваційного розвитку є:

— ефективність використання природних ресурсів як бази розвитку економіки України;

- забезпечення країни та суспільства наукоємними товарами і послугами;
- оптимізація товарно-технологічної структури економіки на основі маркетингового вивчення структури виробничих можливостей;
- стимулювання розвитку національного виробництва в реальному секторі економіки у напрямку випуску конкурентоспроможної наукоємної продукції;
- створення і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу;
- задоволення внутрішніх потреб через товари та послуги українських виробників, захист внутрішнього товарного ринку.

Однак інноваційний шлях розвитку в Україні поки що не став реальним. Необхідно констатувати існування слабого рівня абсорбції між національною економікою та окремими суб'єктами господарювання результатів міжнародних і вітчизняних інноваційних проектів та інших розробок через низький рівень науково-технічного розвитку, застарілу структуру економіки, що перебуває на межі структурної кризи і зростаючої несумісності з передовими економіками.

Україна знаходиться на межі вичерпання ресурсів для екстенсивного розвитку на основі радянської матеріально-технічної бази, що ускладнюватиме подальше економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності українських виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках. У цих умовах держава, використовуючи адміністративно-організаційні, податково-фінансові та інші важелі, повинна стати локомотивом інноваційного прориву української економіки.

Отже, на сучасному етапі без активної державної підтримки неможливий розвиток ефективного конкурентного середовища та перехід України до інноваційної економіки. Для стимулювання інноваційних процесів перед державою постає ряд першочергових завдань:

- визначення пріоритетних інноваційних напрямків в економіці України та зосередження на них особливої уваги, починаючи від ефективного фінансування і завершуючи підтримкою на міжнародному рівні;

- оптимізація управління інноваційною діяльністю, що включає поєднання державного регулювання пріоритетних прикладних досліджень, фінансування недержавних організацій інноваційного характеру (обов'язково на конкурсній основі) та створення інноваційної інфраструктури;
- створення розвинутої системи венчурного фінансування;
- розробка та впровадження ефективної системи пільгового оподаткування інноваційної діяльності;
- заохочення підприємств до інноваційної діяльності за допомогою інших стимулів;
- розробка програми соціального забезпечення наукової сфери та припинення відтоку інноваційного капіталу з країни;
- створення специфічної інформаційної сфери, що сприятиме розвитку коопераційної взаємодії.

Таким чином перед державою стоїть завдання сформуванню якісний господарський механізм, який би забезпечив перерозподіл ресурсів із застарілих та безперспективних виробництв у виробничо-технологічні системи. Для вирішення цього завдання повинні бути застосовані заходи ефективного державного фінансування, приватизації держпідприємств, науково-технічної, освітньої та інших складових соціально-економічної політики. Не можна обмежувати горизонт реформування виключно завданнями макростабілізації, лібералізації та приватизації. Також необхідно створити умови для стійкого та динамічного економічного зростання. Важливо стимулювати такі форми інтеграції фінансових, виробничих, торгових, науково-дослідницьких, венчурних та освітніх організацій, які могли б розвиватись в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, забезпечуючи безперервне підвищення ефективності виробництва на основі своєчасного освоєння нових технологій.

Сучасний стан інноваційної системи в Україні характеризується невизначеністю пріоритетів та їх впливом на економічний розвиток країни, недостатнім рівнем та неефективною структурою фінансової підтримки, погіршенням вікової структури наукових кадрів, майже критичним станом

матеріально-технічної бази, наднизьким попитом на результати науково-технічної діяльності з боку реального сектору економіки, нерозвиненістю венчурного інвестування. Проблема створення нової конкурентоспроможної продукції і забезпечення її високої якості є швидше організаційно-управлінською проблемою, ніж технічною.

Важкий фінансовий стан в контексті переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку переконує, що ресурси державного бюджету і кредитних установ у найближчі роки будуть досить обмеженими. Тому головним напрямком державного фінансування, на наше переконання, має стати законодавче та податкове стимулювання інноваційної діяльності.

На сьогодні для української економіки принципово важливими є два типи інноваційного розвитку: інноваційна імпортозамінна стратегія та експортоорієнтована стратегія. Експортоорієнтована стратегія передбачає вкладання коштів у розвиток науки та високотехнологічних виробництв, експорт розроблених технологій та виробленої наукоємної продукції з подальшим реінвестуванням валютної виручки в національну економіку. Подібна стратегія відповідає амбіціям України як наукової держави. Проте реалізація такої стратегічної лінії можлива лише у далекій перспективі. По-перше, потужний науково-технічний потенціал накопичений в радянську епоху в значній мірі втрачений за роки реформ. Його відновлення потребує мобілізації відсутніх на сьогодні ресурсів для модернізації матеріальної бази, оновлення наукових кадрів, вивчення та адаптації всього досягнутого у світовій науці. По-друге, наявність труднощів із знаходженням ринків для українських технологій та наукоємних товарів. В розвинутих країнах ця ніша уже зайнята і боротись за місце нашим підприємствам поки що не під силу.

Тому, на початковому етапі проведення державної інноваційної політики потрібно використовувати імпортозамінну інноваційну стратегію, яка повинна проявлятися у державній підтримці розвитку конкурентоспроможності вітчизняних виробників через стимулювання впровадження імпортованих іноземних технологій. Найбільша увага при

проведені такої політики повинна приділятися підвищенню освітнього та кваліфікаційного рівня населення, що сформує передумови для переходу на більш конкурентоспроможний рівень державної інноваційної системи.

Відмова від інноваційної політики може призвести до консервації накопичених у країні передумов структурної деградації — оскільки стабілізаційне зростання останніх років (відновлення потенційного ВВП) не є достатнім свідченням позитивних довгострокових перспектив української економіки і підвищення її конкурентоспроможності у світовому економічному просторі.

Висновки до розділу 2

1. Джерелом стійкого розвитку конкурентних переваг на сучасному етапі розвитку суспільства є інновації. Останні надають конкурентні переваги високого порядку, які найважче перейняти та застосувати до іншого економічного суб'єкта, що забезпечує зростання конкурентоспроможності та економічний розвиток.

2. Інноваційна діяльність не обмежується покращенням та оновленням техніки та технології, а охоплює виробництво, збут продукції, управління, маркетинг, тобто розповсюджується на всю ринкову діяльність. В інноваційному процесі проводиться активна співпраця між підприємствами, наукою, споживачами та державою.

3. Держава формує законодавчу та інфраструктурну базу для інноваційної діяльності. Саме від неї залежить інноваційна стратегія країни, розвиток освіти. Національна інноваційна політика кожної країни включає прямі та непрямі методи впливу. Кожна система має свої переваги та недоліки, тому найкращою інноваційною політикою є ефективне поєднання цих двох методів із врахуванням особливостей національних економік та законів конкуренції.

4. В інноваційній економіці конкуренція отримує більш динамічний характер. Для успіху в конкурентній боротьбі необхідне безперервне впровадження та реалізація інновацій у виробництві. Визначальну роль при цьому відводиться соціальній сфері економіки.

5. Перехід України до ринкової економіки відбувся із деформацією конкурентних відносин. Не було сформовано системи ефективних ринкових інститутів, законодавства та стратегії розвитку конкуренції. Як наслідок – зарегульована економіка та викривлена система конкурентних відносин.

6. В Україні повноцінно не використовується жоден з методів державного впливу на стимулювання інноваційної діяльності: недостатнє державне фінансування, нерозвиненість венчурного капіталу, високе податкове

навантаження, неефективна протекціоністська політика. Все це знижує інноваційний потенціал та конкурентоспроможність національної економіки.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [50, 53, 56, 58].

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Фактори конкурентоспроможності в інноваційній економіці

Час, коли конкурентоспроможність підтримувалась дешевою сировиною та робочою силою відходить у минуле. Сучасне ведення господарської діяльності вимагає постійного підвищення ефективності, інвестицій в інновації. Стає очевидним процес виключення інноваційно-нерозвинутих країн із глобального економічного простору та зниження їх конкурентоспроможності. Країни «третього світу» та «країни, що розвиваються» відстають від інноваційних економік, причому цей розрив зростає протягом часу.

Модель «доганяючого розвитку», яка виникла в 60-ті роки ХХ ст. неефективна для інноваційної економіки: розвиток інновацій знижує ступінь ресурсної прив'язки і переорієнтовує на торгіві і економічні потоки між інноваційними економіками, що призводить до відокремлення розвинутих країн від тих, що розвиваються. Тому конкурентоспроможність на сучасному етапі розвитку економіки буде забезпечуватись саме підвищенням інноваційних можливостей в сферах нанотехнологій, енергетики, екології, транспортних, інформаційних і телекомунікаційних систем, охорони здоров'я та ін. Уряди США, країн ЄС і Японія вважають, що інновації в цих галузях дозволять їм сформувати новий, посткризовий технологічний уклад. Великі західні корпорації здійснюють реструктуризацію і перегляд стратегій на користь розвитку найбільш перспективних груп інновацій, відбувається зростання цінової конкуренції в «традиційних» секторах хай-теку, а також

зростає попит на інновації зі сторони держави і споживачів. Можна говорити про те, що ми спостерігаємо скоординовані та паралельні зусилля розвинутих держав і ТНК при переході до нових науково-технічних рубежів і на нові технологічні платформи.

Відзначені особливості знаходять своє відображення у підходах до визначення конкурентоспроможності. Найбільш репрезентативний показник був розроблений Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ), який кожного року публікує звіт, що відображає оціночні показники факторів конкурентоспроможності для країн світу. Звіти Всесвітнього економічного форуму надають поштовх до змін в економічній політиці урядам тих країн, рейтинг яких є низьким, а для країн з високим рейтингом є стимулом для подальшого розвитку у цьому напрямку. Конкурентоспроможність тієї чи іншої країни визначається у сукупності різних факторів, що створюють комплекс конкурентних переваг та загальний показник конкурентоспроможності залежно від конкурентного середовища, географічних, демографічних, природних і інших умов, що характеризують економічні, політичні та соціальні стани країни.

Для вимірювання глобальної конкурентоспроможності ВЕФ використовує індексний метод, коли для порівняння різних країн виводиться зведений багатокритеріальний індекс, що розраховується шляхом агрегування ряду показників. Останнім досягненням у цій галузі став індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК), який був розроблений у співпраці з професором Хав'єром Сала-І-Мартіном з Колумбійського Університету [169]. Відтоді ІГК став головним індексом ВЕФ для вимірювання національної конкурентоспроможності. У звіті наведені результати оцінки глобальної конкурентоспроможності 142 країн світу, які формуються на основі 119 індикаторів. ІГК був розроблений для точного та детального вимірювання можливостей країн у досягненні стійкого економічного зростання в середньостроковій та довгостроковій перспективі з огляду на поточний рівень розвитку. ІГК включає як макроекономічні показники, так і мікроекономічні,

тому найбільш повно характеризує конкурентоспроможність країни. Для оцінки конкурентоспроможності ВЕФ використовує кількісні (з використанням статистичних та математичних методів) та якісні (експертні оцінки та опитування) показники. ІГК увібрав у себе основні новітні економічні ідеї щодо конкуренції з урахуванням складності процесу економічного зростання та бере до уваги зважене середнє значення великої кількості показників, кожний з яких відображає один з аспектів конкурентоспроможності. Показники, що використовуються ВЕФ згруповані у дванадцять факторів конкурентоспроможності наведені на рис. 3.1.

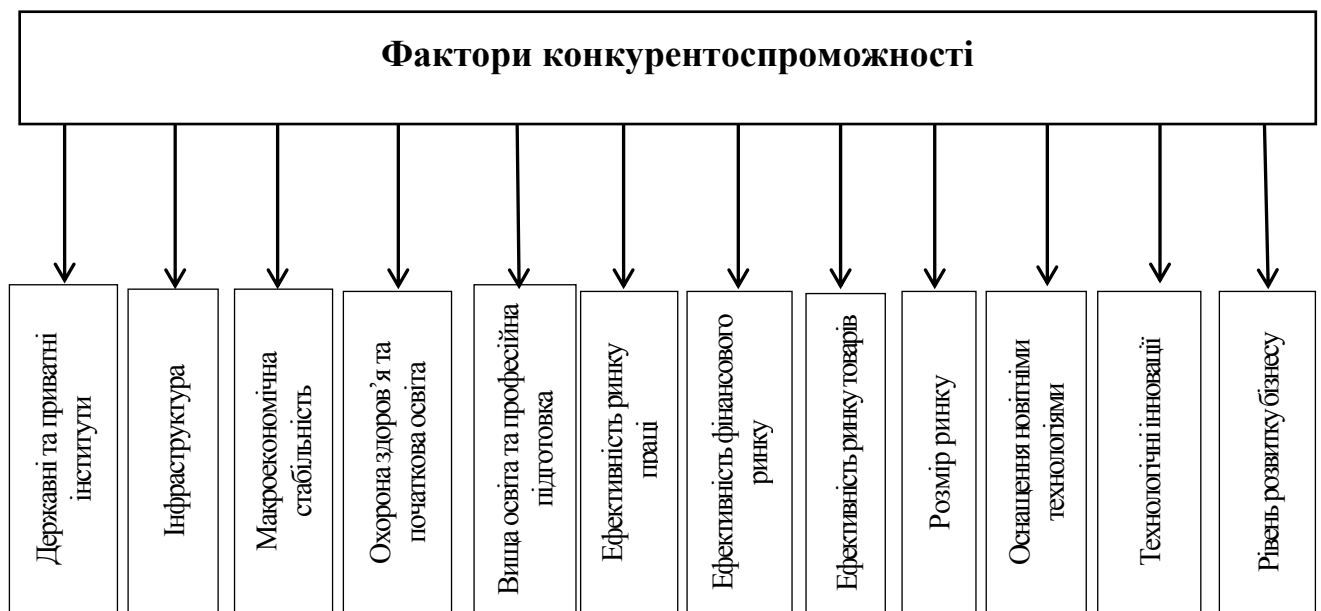

Рис. 3.1. Фактори конкурентоспроможності

Джерело: [169].

Визначальна роль в економічній конкуренції належить державним та приватним інститутам, які формують базові умови для функціонування ринкової економіки. Інститути – це організації, які відображають традиції, правила, норми, звичаї, закони та створюють умови для суспільного відтворення [24, с. 44].

Формування та розвиток інституційного середовища є визначальною прерогативою державного механізму. Поведінка бізнесу погоджується з економічною та соціальною політикою держави. Інститути регулюють доступ

до законного використання рідкісних та цінних ресурсів, формуючи принципи цього доступу, тим самим визначаючи в чому полягає і яким чином впроваджуються в життя ті чи інші інтереси фірм.

Інституційне середовище формує базу, у межах якої приватні підприємці, компанії та уряди взаємодіють один з одним. Якість інституційного середовища впливає на спосіб, у який різні суспільства розподіляють свої переваги та зазнають втрат від реалізації стратегій і програм розвитку. Соціально-економічний розвиток супроводжується удосконаленням інституційної сфери: збільшенням кількості та підвищенням якості роботи інститутів, розширенням їх функцій, повноважень та відповідальності. Розвинута система інститутів буде сприяти зниженню ступеня хаотичності та непередбачуваності ринку, що позитивно впливає на стабільність конкуренції.

Як зазначає Р. Коуз: «Навіть на початковому етапі розвитку ринкова економіка неможлива без відповідних інститутів» [66, с. 343]. На нашу думку, без ефективного інституційного середовища неможливо створити ефективне конкурентне середовище.

Умови ринкової трансформації багато в чому визначаються станом інфраструктури. Її наявність забезпечує нормальний хід економічних реформ, а відсутність прирікає їх на неефективність.

Інфраструктура – це сукупність елементів, що забезпечують та регулюють безперебійне функціонування господарських взаємозв'язків, взаємодію суб'єктів економіки і рух товарно-грошових потоків. Розвинута інфраструктура в реальному секторі має велике значення для економічного зростання, вона сприяє скороченню витрат обороту та пришвидшує рух товарних потоків. Високоякісна транспортна інфраструктура зменшує вплив відстаней між регіонами, що забезпечує реальну інтеграцію національного ринку та зв'язок з ринками інших країн і регіонів. Також стимулює рух робочої сили в країні у пошуку найбільш придатних робочих місць. Ефективна робота економіки також залежить від безперешкодного постачання електроенергії в необхідному обсязі, що забезпечує належний режим роботи підприємств та

заводів. Широка й розвинена телекомунікаційна мережа гарантує швидкий і вільний потік інформації.

Ще одним фактором, що впливає на базові умови конкуренції є макроекономічна стабільність. Вона сама по собі не може збільшити продуктивність країни, макроекономічний хаос серйозно шкодить конкуренції. На нашу думку, показники макроекономічної стабільності у широкому розумінні становлять індикатори загального стану економіки. Компанії не в змозі прийняти обґрунтовані рішення при нестійкому рівні цін, фінансовий сектор не може функціонувати, якщо в державі спостерігається гігантський дефіцит бюджету. Держава не може ефективно надавати послуги, якщо вона повинна виплачувати величезні відсотки за борги. З іншого боку, макроекономічна стабільність визначається зростанням соціальної сфери, а саме рівня освіти, охорони здоров'я населення, соціального забезпечення та рівня життя.

Завданням соціальної сфери є забезпечення громадських, політичних, соціально-економічних, культурних та інших прав людини. Сучасне суспільство характеризується швидкими змінами у всіх сферах життя. Швидкий розвиток прогресу, глобалізація та інноватизація вплинули на вимоги, що стоять перед освітньою системою.

Система освіти є провідною сферою формування світогляду особистості. Початкова освіта формує базу інтелектуального розвитку особистості, велику увагу приділяє моральному та естетичному розвитку учнів. Освітні заклади, зокрема школи, відіграють важливу роль – готують людину до життя в сім'ї, громаді, країні, до роботи та творчості, до реалізації себе як особистості в суспільстві. Тому надзвичайно важливим є надання доступу до базової освіти усьому населенню, що забезпечить зниження бідності, поліпшення соціальних та економічних умов окремих націй і держав.

Освіта тісно пов'язана із галуззю охорони здоров'я, адже є визначальною при характеристиці соціальної політики держави. Ефективність діяльності галузі охорони здоров'я набуває нових ознак, оскільки здоров'я людини

розглядається як соціально-економічна цінність держави. Охорона здоров'я визначається одним із соціальних пріоритетів державної політики, що прискорює впровадження нових ефективних механізмів фінансування та управління галуззю, а також створює передумови формування здорового способу життя.

Зростає потреба в якісному лікуванні, консультаціях, профілактичних процедурах, препаратах для самостійного лікування, технологіях безпечного лікування. Це змінює умови функціонування органів охорони здоров'я у напрямі гуманізації і підвищенні якості обслуговування населення [69, с. 113].

Здорова та освічена людина має важливе значення для конкурентоспроможності й продуктивності країни. Інвестиції в охорону здоров'я надзвичайно важливі як з економічного, так і з морального погляду. Хворі працівники створюють значні додаткові витрати для бізнесу, оскільки їх продуктивність праці невисока. Здоров'я населення є одним із визначальних чинників розвитку економіки будь-якої країни, показником її благополуччя, відображенням ефективності соціально-економічних реформ. Адже, як вказують експерти ВООЗ, здоров'я населення – це фактор довготривалого стійкого економічного зростання, підвищення якості людського капіталу, фактор, що запобігає значній загрозі здоров'ю і бюджетам соціального забезпечення та сприяє безперервному економічному зростанню і зниженню рівня бідності [40, с. 113].

Перелічені вище фактори створюють базову конструкцію ринку, формують соціально-економічну систему і відіграють роль регуляторів конкурентних відносин. Наступним кроком є формування групи факторів орієнтованих на ефективність, до яких належать: освіта, професійна підготовка, ринок товарів, фінансовий ринок, ринок праці, технологічна оснащеність та розмір ринку.

В умовах сучасного динамічного розвитку, ускладнюється технічна та соціальна інфраструктура суспільства. Рівень використання інформації стає одним з найважливіших із існуючих факторів успішного економічного

розвитку, тому зростає значення вищої освіти, як фактора, що дозволяє людині здійснювати грамотне управління сучасними технологіями. При цьому мова йде не тільки про накопичення спеціальних знань, але і про готовність змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, вчитись думати аналітично, системно, вміти бачити взаємозв'язок, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. І якщо, на побутовому рівні, дана проблема це приватна справа кожної людини, то на рівні держави освіта населення, здатність здійснювати управління інформацією, стає одним з найважливіших конкурентних переваг в інноваційній економіці.

Найважливішим завданням освітньої системи за нових умов є забезпечення інноваційного типу розвитку і саморозвитку людського капіталу, створення активних працівників – інноваторів лідерського типу, які відчують постійну потребу у свідомому і цілеспрямованому вдосконаленні трудового процесу, технологій, кінцевої продукції. Інноваційний тип розвитку забезпечує формування нового типу культури, спрямованого на створення умов, які б покращили процес ухвалення управлінських рішень, розроблення інноваційного механізму управлінських відносин, впровадження інноваційної мотивації працівників.

Ефективна конкуренція в економіці неможлива без розвитку самих ринків. Ринок є одним з найбільших досягнень цивілізації, загальноекономічним явищем, характерним для будь-якого способу виробництва, де діють закони товарного господарства.

Сучасна економіка – це синтез великої кількості ринків, головними серед яких є: ринок товарів, фінансовий ринок та ринок праці.

Ринок товарів віддзеркалює соціально-економічні та соціально-психологічні відносини між продавцями та покупцями, продавцями та виробниками і в результаті стає індикатором ефективності конкуренції. Здорова конкуренція на внутрішньому та зовнішньому ринку гарантує виживання найефективніших фірм. Ефективність ринку товарів також враховує умови попиту, що змушує компанії впроваджувати інноваційні рішення та

орієнтуватися на потреби клієнта, таким чином стимулювати здорову конкуренцію. Ефективно діючий товарний ринок гарантує, що товари продаватимуться та купуватимуться найефективнішим чином.

Фундаментом фінансової системи в ринковій економіці є фінансовий ринок – основна забезпечувальна складова державних та приватних фінансів.

Переважає більшість країн світу, як промислово розвинутих, так і з перехідною економікою відчувають нестачу фінансових ресурсів, тому відбувається жорстка конкуренція за доступ до цих коштів. Перемагає у цій конкурентній боротьбі той, хто може запропонувати більш вигідні умови залучення інвестиційних ресурсів: стабільне і передбачуване законодавство, технологічно оснащений фінансовий ринок, широкий асортимент товарів та послуг.

Ефективний фінансовий ринок дає можливість забезпечувати акумулювання та нарощення заощаджень громадян і бізнесових структур та їх трансформацію в інвестиційні ресурси для реального сектору економіки. Розвинений фінансовий сектор спрямовує ресурси не тим, хто має політичні зв'язки, а найбільш ефективним підприємцям або інвестиційним проектам з найбільшим очікуваним прибутком, що передбачає ретельну оцінку ризиків. Функціонуючи належним чином фінансовий ринок забезпечує створення товарів та послуг відповідно до потреб економіки за допомогою таких інструментів як позики, ринок цінних паперів та венчурний капітал.

Ринок праці є системою суспільних відносин, соціальних, юридичних норм та інститутів, що забезпечують нормальне відтворення та ефективне використання праці, кількість і якість якої відповідним чином нагороджується [89, с. 26].

Ефективність і гнучкість ринку праці вкрай важливі для забезпечення швидкого переміщення працівників з одного сектора в інший, що стимулює найбільш ефективно їх використання в економіці та створює необхідну ініціативу для максимальної самовідданості на робочому місці. Гнучкість ринку праці — це можливість пристосуватись до мінливих умов за рахунок

переходу працівників від однієї форми зайнятості до іншої, широкого спектру умов найму, організації заробітної плати, додаткових виплат, робочого часу, форм і методів праці [10, с. 28]. Гнучкість ринку праці забезпечує бізнесу незалежність у регулюванні заробітної плати працівникам, та стабільно добрі відносини між роботодавцем і працівником. Ефективність ринку праці забезпечує рівність між жінками і чоловіками та можливість утримувати «знання» від виїзду за кордон.

Конкуренція на ринку праці стимулює: скорочення непродуктивних видів діяльності, освоєння нових спеціальностей та професій, підвищення зацікавленості працівників у зростанні власної професійної майстерності, соціального статусу.

Ринок праці виступає регулятором соціально-економічного становища працівника на виробництві та у суспільстві, що безпосередньо впливає на ефективність конкуренції.

Важливим фактором конкурентоспроможності є розмір ринку, що впливає на продуктивність, оскільки великі ринки дозволяють компаніям використовувати переваги ефекту масштабу виробництва. Традиційно, ринки, доступні компаніям, обмежувалися внутрішніми кордонами країни. В епоху глобалізації міжнародні ринки прийшли на заміну внутрішнім, більшою мірою це стосується невеликих держав. При аналізі складової економічної конкурентоспроможності враховується розмір як внутрішнього, так і зовнішнього ринку, що допомагає уникнути дискримінації географічних територій, які складаються в багатьох країнах, але при цьому мають єдиний ринок, такий як у Європейському Союзі.

Рівень забезпеченості та швидкість, з якою економіка переймає та використовує новітні технології, визначається 9-тим фактором конкурентоспроможності, який називається «Оснащення новітніми технологіями». При відсутності власних інноваційних технологій цей фактор стає найважливішим у формуванні технологічного забезпечення економіки. Оновлення старих засобів виробництва здатне сформувати нову технічну базу

та збільшити можливості економічного зростання. Наприклад, використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які еволюціонували в технології «загального застосування» нашого часу та поширились в глобальні економічні сектори, де відіграють роль ефективної інфраструктури для комерційних операцій. Тому здатність переймати та використовувати новітні технології стала однією з найбільш важливих конкурентних переваг та базою до переходу на інноваційний тип розвитку економіки.

Інноваційне лідерство забезпечує країнам група факторів конкурентоспроможності, яка включає такі складові: розвиток бізнес процесів та технологічні інновації.

Рівень розвитку бізнесу визначає якість бізнес-середовища країни, складність господарських операцій і стратегій фірм. Це впливає на рівень ефективності виробничих процесів, що збільшує продуктивність і підвищує конкурентоспроможність всієї країни. У результаті індивідуальної діяльності та розробки стратегій фірм (брендинг, маркетинг, наявність ланцюга створення доданої вартості, виробництво унікальних і складних товарів) виникають комплексні та сучасні бізнес-процеси, оскільки нові ідеї переходять від одних компаній до інших. При розвинутому бізнес-середовищі ефективність господарської діяльності зростає, адже компанії та постачальники об'єднуються в кластери та географічно перебувають недалеко один від одного. Таким чином виникає більше можливостей для інновацій, зменшується кількість бар'єрів для створення нових фірм.

У свою чергу, тільки технологічні інновації здатні підвищити ефективність економіки та рівень життя у довгостроковій перспективі. Більшість країн забезпечують підвищення конкурентоспроможності своїх товарів шляхом впровадження інновацій, розробки високотехнологічних товарів, виробництво яких неможливе без використання науково-технічного потенціалу. Технології оновлюються з розвитком науки і техніки. Основні тенденції розвитку сучасних технологічних інновацій складають три основні напрямки:

— популяризація «зелених» інновацій та впровадження замкнених (безвідходних) технологічних циклів в складі виробництва як найбільш екологічно нейтральних;

— перехід від дискретних (циклічних) технологій до неперервних (поточних) виробничих процесів як найбільш ефективних та економічних;

— підвищення наукоємності «високих» та «найновіших» технологій як найбільш пріоритетних у бізнесі.

З розвитком біотехнологій і нових інформаційних технологій, багато країн світу особливу увагу приділяє проблемам екології. Природоохоронні та ресурсозберігаючі стратегії розробляються в кожній великій компанії. Екологічна політика все більш активно реалізується в економічній стратегії розвинутих країн. Ця політика проводиться як на рівні держави, яка встановлює законодавчі норми в галузі охорони природного середовища, так і на рівні компаній, які беруть на себе обов'язки виконання цих норм. Однак бізнес розглядає екологічну сферу не як перешкоду чи великі витрати, а більше як сферу додаткових можливостей підвищення конкурентоспроможності. Заходи по охороні навколишнього середовища часто призводять до зниження витрат виробництва через зменшення втрат та переробці відходів. Необхідність вирішення екологічних проблем та жорстка конкуренція на ринку відкриває можливості для розробки нової інноваційної продукції, яка є екологічно безпечною.

Конкуренція зумовлює перехід до неперервного інноваційного процесу. Проведення НДДКР відіграє дедалі більше значення в інвестиціях та перевищує в наукоємних галузях витрати на придбання обладнання і будівництво. Підприємства можуть втрачати конкурентні переваги, якщо відмовились від неперервного оновлення виробництва. Одночасно підвищується значення державної науково-технічної, інноваційної та освітньої політики, що визначає загальні умови науково-технічного прогресу. Постійно зростає частка інноваційно-активних підприємств у розвинутих країнах. Інтенсивність інноваційних впроваджень визначає рівень економічного

розвитку – в глобальній економічній конкуренції виграють ті країни, які забезпечують умови для наукових досліджень та науково-технічного прогресу. В результаті інновацій досягається стійка тенденція здешевлення одиниці споживчих властивостей товарів, забезпечуючи підвищення загального добробуту та покращення рівня життя населення.

Всі дванадцять факторів взаємопов'язані та складають загальний індекс конкурентоспроможності. Проте кожен з факторів впливає на країни по-різному. Залежно від етапу розвитку країни, одні мають більший вплив, інші – менший. Вибрані для ранжирування країни були розподілені Всесвітнім економічним форумом за рівнем соціально-економічного розвитку на п'ять груп відповідно до різних стадій: три основні групи з економічним розвитком на основі базових факторів (стадія 1), факторів підвищення ефективності (стадія 2) та інноваційних факторів (стадія 3), а також дві «проміжних групи» з переходом економіки від стадії до стадії. Включення країн в ту чи іншу групу визначалось за показниками ВВП на душу населення з врахуванням ринкового обмінного курсу (рис. 3.2)

Для країн 1-ої стадії типова невисока продуктивність праці та низька заробітна плата, а джерелом конкурентоспроможності служать сировина та дешева робоча сила. Збереження конкурентоспроможності на цій стадії розвитку економіки залежить в основному від державних та приватних інститутів, інфраструктури, макроекономічної стабільності, охорони здоров'я та освіченості робочої сили. Питома вага базових факторів у визначенні конкурентоспроможності складає 60%, факторів ефективності – 35%, а інноваційних факторів – 5%.

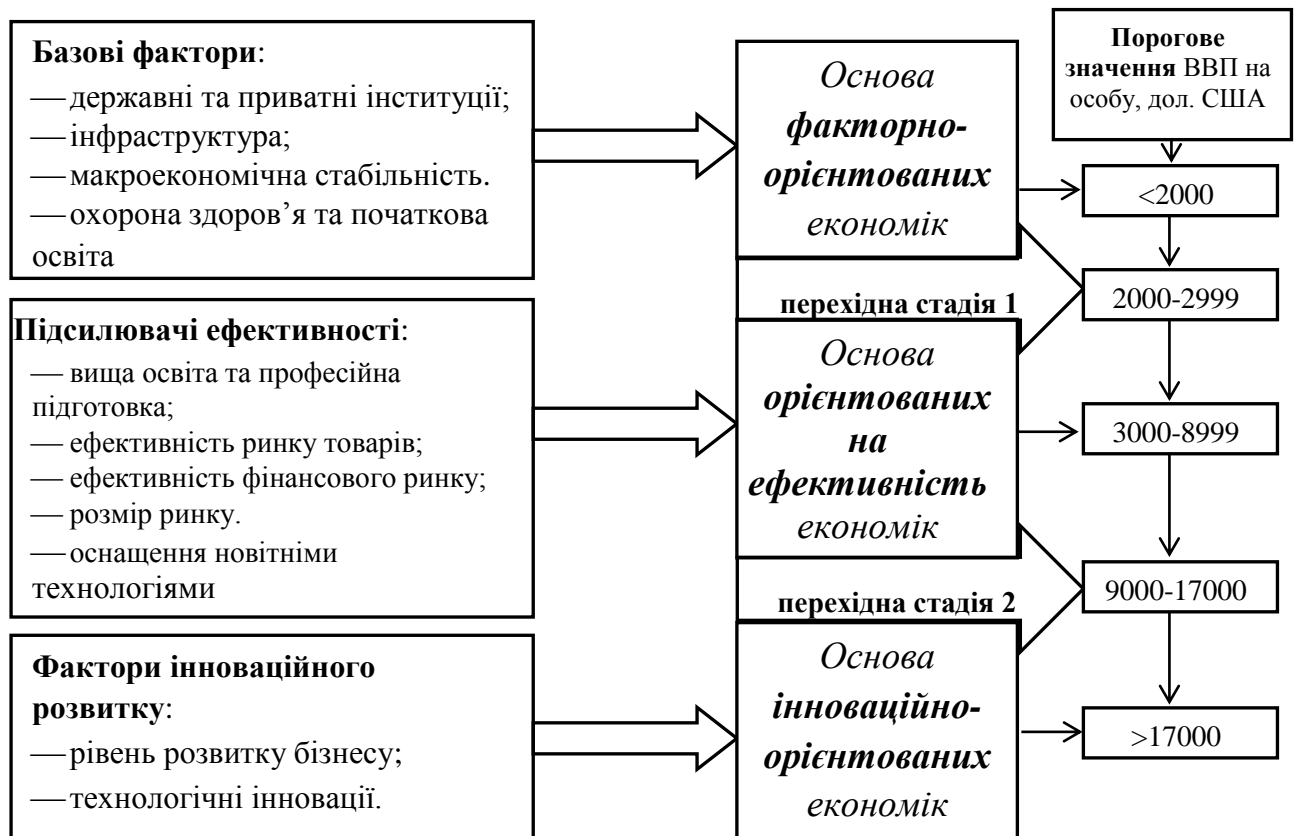

Рис. 3.2. Стадії розвитку економік країн

Джерело: [169].

В країнах на 2-ій стадії економічне зростання залежить від ефективності, розвиваються складні виробничі процеси, що підвищують продуктивність праці та якість товару, зростає додаткова вартість та заробітна плата. На цій стадії підвищення рівня конкурентоспроможності найбільшою мірою залежить від вищої освіти та професійної підготовки, ефективного ринку товарів, надійного функціонування ринку праці, розвиненості фінансового ринку, розміру ринку, а також технологічної оснащеності. У визначені індексу конкурентоспроможності питома вага перелічених вище факторів складає 50%, доля «базових факторів» - 40%, а «інноваційних факторів» - 10%.

В країнах на стадії 3 утворюються інноваційні конкурентні переваги, які залежать від інновацій, здатності підтримувати високий рівень заробітних плат і відповідний рівень життя. На цій стадії компанії повинні конкурувати завдяки інноваціям, виробляючи нові й різноманітні товари, що забезпечується високорозвинутими виробничими процесами. Питома вага «базових факторів»

у визначенні індексу для цієї групи країн складає 20%, «факторів ефективності» - 50%. Тоді, як для реалізації конкуренції в умовах інноваційної моделі розвитку економіки доля «інноваційних факторів» збільшена до 30%.

Країни, економіка яких перебуває між двома з будь-яких трьох стадій, вважаються країнами з «перехідною економікою». Для цих країн питома вага складових плавно змінюється протягом розвитку країни, що відображає процес переходу від однієї стадії до іншої.

У рейтингу «Індекс глобальної конкурентоспроможності» в 2011 році Україна посіла 73-є місце серед 144 країн та знаходиться на стадії економічного розвитку орієнтованого на модель ефективності. Найгіршими показниками серед 142 країн є державні та приватні інститути (132 місце), ефективність товарного ринку (117 місце), розвиток фінансового ринку (114 місце), бізнес-середовище (91 місце) та макроекономічна стабільність (90 місце). Найкращими показниками є розмір ринку (38 місце), вища освіта та професійна підготовка (47 місце), ефективність ринку праці (62 місце). За даними звіту конкурентоспроможності у 2011 році ВВП на душу населення становив 3621 дол. США/рік, що означає перехід України до економік, що орієнтовані на ефективність. Це визначає пріоритетність факторів другої та третьої групи на конкурентоспроможність країни.

3.2. Модель взаємозв'язку факторів конкурентоспроможності

За рівнем соціально-економічного розвитку Україна відноситься до країн, що розвиваються з низьким показником конкурентоспроможності. Україна має статус постачальника сировинних ресурсів та великий споживчий ринок. На українських товарних ринках домінує великий бізнес, який

забезпечує свою перевагу двома факторами: масштабом виробництва і доступом до адміністративного ресурсу, що призводить до зниження конкуренції, росту монопольної влади та пошуку додаткових владних преференцій. Тому низький рівень конкурентних відносин в Україні пов'язаний із недосконаліми державними та приватними інститутами, які не створюють необхідних умов для розвитку бізнес-середовища.

Бізнес-середовище можна охарактеризувати як структуру та якість виробників і продавців, їх здатність до ефективної інноваційної діяльності. Генератором економічної активності бізнес-середовища, що стимулює розвиток виробничого потенціалу є конкуренція. Ефективність бізнес-середовища пов'язана із здатністю економіки до організаційно-технічних та структурних змін. Їх швидкість залежить від досягнутого рівня природного, виробничого, науково-технічного, інтелектуального розвитку та визначається якістю постачальників, рівнем розвитку бізнес-кластерів, ефективністю процесу виробництва та маркетингу. Розвиток бізнес-середовища має значний вплив на інноваційність економіки. Країна може мати розвинутий науковий сектор, що створює велику кількість нововведень для практичного застосування, однак через недосконалість бізнес-середовища ці інновації не отримують розповсюдження. Україна є прикладом невідповідності науково-технічного потенціалу та розвитку бізнес-середовища, оскільки має низький попит на інновації. Наприклад, у 2010 році інноваційну продукцію впроваджувало 1217 підприємств (11,5% від загальної кількості промислових підприємств України), що на 18% менше ніж в 2000 р. [119]. На основі даних можна стверджувати про нерівномірність науково-технічного прогресу в нашій країні та складність динаміки інноваційного потенціалу. Країна, яка орієнтується на практичне застосування інноваційного потенціалу через бізнес-середовище, може досягти значних економічних результатів.

Тому, ми вважаємо необхідним побудувати модель впливу бізнес-середовища на інновації для глибшого розуміння взаємозв'язку між цими економічними категоріями.

Бізнес-середовище України у рейтингу ВЕФ займає 91 місце з 144 країн [184], що відображає дуже низьку бізнес-активність в українській економіці. Для нашої країни найбільш проблемними є такі складові бізнес-середовища: рівень розвитку бізнес-кластерів (127 місце), готовність делегувати повноваження (118 місце), природа конкурентної переваги (109 місце), кількість місцевих постачальників (82 місце), складність виробничого процесу (80 місце), що свідчить про нерозвиненість бізнес-процесів та відсутність пріоритетності інноваційного розвитку в українській економіці.

Для глибокого аналізу факторів конкурентоспроможності бізнес-середовища та інновацій, побудовано математичну регресійну модель їх взаємозалежності. Для дослідження впливу бізнес-середовища на інновації було використано дані Державного комітету статистики України [119] та офіційну інформацію Всесвітнього економічного форуму [184].

В загальному вигляді регресійна модель має вигляд:

$$IN_t = a_0 + a_1 BS_t + \varepsilon_t, \quad (3.1)$$

де IN_t - інновації в t -ому році;

BS_t - бізнес середовище в t -ому році;

a_0, a_1 - невідомі параметри регресійної моделі;

ε_t - стохастична (випадкова) складова.

Для знаходження невідомих параметрів моделі було використано метод найменших квадратів. В табл. 3.1 наведено результати використання табличного процесора MS Excel для пошуку параметрів впливу бізнес-середовища на інновації:

Таблиця 3.1

Результати використання MS Excel для пошуку невідомих параметрів регресійної моделі взаємозв'язку бізнес-середовища та інновацій

$a_1 = 0,277$	$a_0 = 2,170$
$\sigma_{a_1}^2 = 0,054$	$\sigma_{a_0}^2 = 0,184$
$R^2 = 0,721$	$\sigma_u^2 = 0,084$
$F = 25,951$	$n - m = 10$
$t_{a_1} = 5,094$	$t_{a_0} = 11,75$
$DW_{\text{fact}} = 1,48$	
$Q_{\text{fact}} = 1,616$	

Джерело: розраховано автором самостійно

Модель має такий вигляд:

$$IN_t = 2.170 + 0.277BS_t \quad (3.2)$$

Результати аналізу параметрів моделі показують, що зростання значення показника бізнес-середовища на один бал призводить до збільшення показника інновацій на 0,277 бала. Отже, між змінними існує прямопропорційна залежність.

Значення коефіцієнта детермінації (R^2) рівне 0,722. Це значення показує, що варіація показника інновації визначається на 72,2 % зміною значень показника бізнес середовища. Для знаходження тісноти зв'язку між досліджуваними показниками знайдено значення коефіцієнта кореляції ($R = \sqrt{R^2} = 0.850$). Чим ближче значення коефіцієнта кореляції до 1, тим зв'язок між показниками тісніший. Отже, можна стверджувати, що між інноваціями та бізнес середовищем існує тісний зв'язок.

Подальше використання моделі для прогнозування та аналізу взаємозалежності досліджуваних показників можливе при виконанні умов застосування методу найменших квадратів. Необхідно перевірити модель та її параметри на значущість.

Рівень значущості зв'язку між інноваціями та бізнес-середовищем оцінимо за допомогою F - критерію:

$$F_{fact} = \frac{R^2(n-2)}{(1-R^2)}, \quad (3.3)$$

де F_{fact} - фактичне (розрахункове) значення F - критерію;

R^2 - коефіцієнт детермінації;

n - кількість елементів вибірки.

Значення F_{fact} для нашої моделі рівне 25,95 і воно більше табличного значення F -розподілу з рівнем значущості 95% ($F_{tabl} = 4.96$). Отже, гіпотеза про істинність зв'язку між інноваціями та бізнес середовищем підтверджується.

Коефіцієнт кореляції є вибірковою характеристикою і може відхилятися від свого значення, тому потрібно перевірити на значущість і цей показник з допомогою t - критерію. Розраховане значення t - критерію для аналізованої моделі рівне 16,11 і воно більше відповідного табличного значення розподілу Стюдента з рівнем значущості 95% ($t_{tabl} = 2.23$). Коефіцієнт кореляції між інноваціями та бізнес-середовищем є значущим (істинним).

Наступним кроком є перевірка значущості параметрів моделі з допомогою t - критерію. Формула для розрахунку цього критерію наведена нижче:

$$t_{a_j} = \frac{|a_j|}{S_{a_j}}, \quad (3.4)$$

де t_{a_j} - розрахункове значення t - критерію для параметра a_j ;

a_j - оцінюваний параметр моделі;

S_{a_j} - стандартна похибка оцінки параметра a_j .

Значення t - критерію для параметра a_0 нашої моделі дорівнює $t_{a_0} = \frac{|2.170|}{0.185} = 11.75$, а для параметру a_1 - $t_{a_1} = \frac{|0.277|}{0.054} = 5.094$. Табличне значення розподілу Стюдента для нашої моделі з рівнем значущості 95% рівне 2,23. Оскільки розраховані значення t - критерію для оцінок параметрів моделі є більшими за табличне значення, то з ймовірністю 0,95 всі оцінки моделі є статистично значущими, тобто істинними.

Знайдемо розрахункові значення показника інновації на заданому числовому діапазоні скориставшись наявною інформацією про бізнес-середовище та розробленою моделлю. На рис. 3.3 зображено графіки фактичних та теоретичних (розрахованих нами) значень інновацій для досліджуваного періоду.

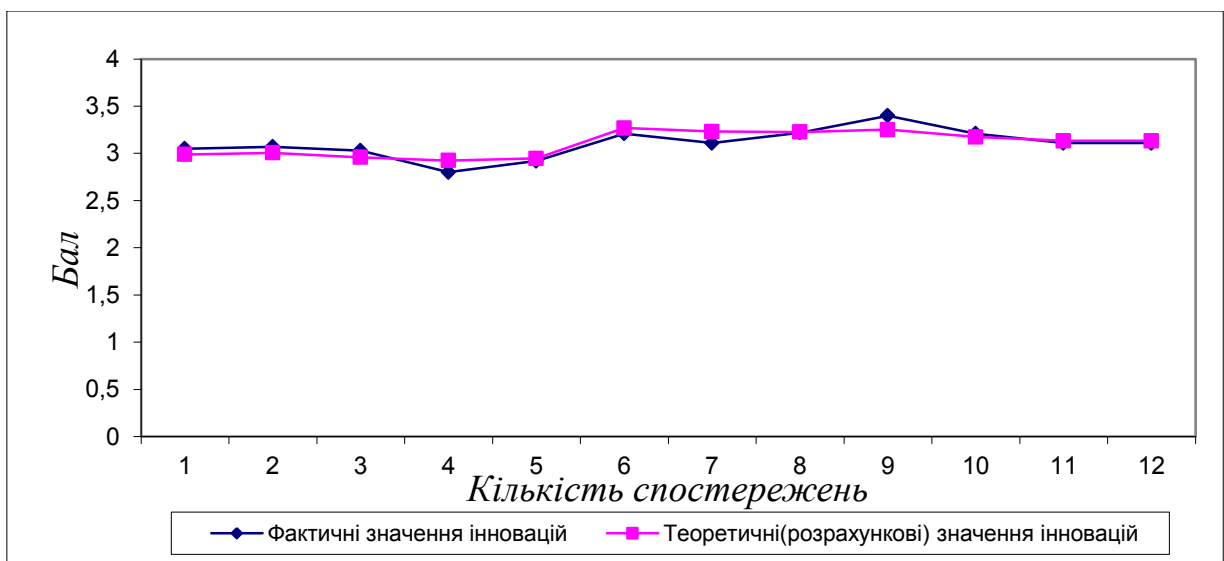

Рис. 3.3. Розрахункові та фактичні значення інновацій

Джерело: складено автором самостійно

Використання моделі для отримання прогнозів і аргументованих висновків можливе при відсутності взаємозв'язку між послідовними елементами часового ряду. Необхідно перевірити нашу модель на наявність автокореляції. Для аналізу використаємо критерій Дарбіна-Уотсона, який розраховується за формулою:

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^n (\varepsilon_t - \varepsilon_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n \varepsilon_t^2}, \quad (3.5)$$

де ε_t - залишки в t -ому році, які обчислюються, як різниця між фактичними і теоретичним значеннями залежної змінної.

Якщо залишки ε_t – випадкові величини, розподілені за нормальним законом, а не автокорельовані, то значення критерію Дарбіна-Уотсона наближається до 2. Для нашої моделі це критерій рівний: $DW_{fact} = \frac{0.107}{0.072} = 1.48$. Порівняння отриманого фактичного значення з критичними (табличними) для 12 спостережень і рівня значущості $\alpha = 0,05$ дає підстави стверджувати про відсутність автокореляції в даній моделі.

Розрахунок критерію фон Неймана допоможе ще раз перевірити наявність автокореляції в розробленій моделі. Формула для обчислення значення цього критерію для нашої моделі має вигляд: $Q_{fact} = \frac{n \cdot DW}{n-1} = \frac{12 \cdot 1.48}{11} = 1.616$. Фактичне значення (Q_{fact}) більше відповідного табличного значення для заданої кількості спостережень і рівня значущості $\alpha = 0,05$. Критерії Дарбіна-Уотсона та фон Неймана доводять відсутність залежності між залишками досліджуваної моделі (3.2).

Аналіз запропонованої моделі на наявність гетероскедастичності (зміни дисперсії залишків для кожного спостереження) з допомогою критерію Гольфельда-Квандта підтверджують її відсутність за рівня довіри $p = 0,99$. Отже, розроблена нами модель використовує однорідні дані, задовольняє усі необхідні вимоги для використання методу найменших квадратів і її можна застосовувати для знаходження прогнозних значень і подальшого аналізу отриманих результатів.

Дані математичної моделі свідчать про взаємозв'язок між бізнес-середовищем та інноваціями, що підтверджує нашу гіпотезу щодо визначальної ролі бізнес-середовища на розвиток інноваційної економіки.

Впровадження інновацій та розвиток новітніх технологій не є пріоритетними напрямками діяльності українських підприємств. Для того, щоб впроваджувати інновації та стати більш конкурентоспроможним на товарних ринках підприємства в Україні мають долати багато труднощів. Роль держави – допомогти їм у цьому шляхом зменшення податкового навантаження та спрощення процедур ведення бізнесу. Однак через зарегульованість влади, підприємствам в Україні складно запроваджувати інновації або підтримувати темпи зростання, адже великих витрат часу та коштів вимагають забюрократизовані процедури, великий документообіг та корупція.

Низький рівень розвитку бізнес-середовища в країні пов'язаний такими обставинами:

- несправедливість конкуренції (преференції, рейдерство);
- заплутаність та незрозумілість податкового та правового регулювання;
- складність реєстрації підприємства та отримання різноманітних ліцензій та дозволів, що, в першу чергу, пов'язано з адміністративними бар'єрами і бюрократією;
- посилення «пресингу» зі сторони регулюючих та контролюючих державних органів;
- низький доступ до кредитних ресурсів;
- відсутність дійсних програм державної підтримки малого та середнього бізнесу.

Опитування здійснене в Україні серед керівників підприємств у більшості галузей свідчить, що найбільшою перепоною для ефективного бізнес-середовища є податкова політика, що ймовірно пов'язане із початком дії Податкового кодексу [91] з 1 січня 2011 року та високим рівнем невизначеності з приводу його подальшого адміністрування. Також до складу трьох головних перешкод для українського бізнесу було названо корупцію та нестабільність державної політики [37, с. 25].

Вдосконалення державної підтримки бізнес-середовища потребує: розробки та впровадження єдиної податкової та фінансово-кредитної політики, спрямованої на дієву підтримку суб'єктів бізнесу; вдосконалення системи обліку та статистичної звітності, інформаційного та консультативного забезпечення; усунення дублювань функцій органів управління щодо їх регулятивного впливу на підприємства і введення незалежної періодичної оцінки ефективності діяльності останніх; стимулювання кредитування підприємницької діяльності, особливо тієї, яка носить інноваційний характер; розробки програм розвитку бізнес-середовища, здійснення прозорих державних замовлень із залученням усіх зацікавлених підприємств та підтримки пріоритетних напрямків розвитку. При цьому економічна політика держави повинна будуватись з позиції збереження добросовісної конкуренції на товарних ринках, на засадах забезпечення місткості внутрішнього ринку, реалізації факторних переваг із врахуванням соціально-економічних та політичних особливостей.

При конкуренції на товарному ринку, коли продавці не можуть самостійно регулювати ціну товару, головним методом підвищення прибутковості стає зменшення витрат виробництва. Тобто відбувається цінова конкуренція, яка дає змогу при зменшенні індивідуальних витрат збільшити обсяги реалізації продукції.

Однак, в сучасних умовах методи конкурентної боротьби видозмінюються – збільшення ринкової долі вимагає покращення споживчих якостей товару, що збільшує попит на нього та примушує інших продавців задовольняти його, в іншому випадку вони можуть втратити прибуток. Цінова конкуренція відходить на другий план. Її змінює нецінова конкуренція, яка полягає у створенні сильних та стійких конкурентних переваг, в основі яких закладені більш складні для копіювання інновації. Ще В. В. Леонт'єв зазначав, що «вигідно виготовляти не те, що дешевше, а те, що недоступно іншим, тобто створювати інновації» [42].

Наводимо три практичні моделі застосування інновацій на конкурентних товарних ринках. За першою моделлю, підприємці працюють на внутрішньому ринку в умовах конкуренції і мають мотиви до нововведень, а на зовнішньому – отримують монопольний прибуток (Британська імперія XIX ст.); друга модель передбачає монопольний прибуток як можливість для інновацій на внутрішньому ринку з метою отримання переваг на зовнішніх ринках (Японія, другої половини XX ст.); третя – поєднує елементи монополії та конкуренції на одному і тому ж ринку. Останню модель досліджував американський вчений Ф. Шерер, який на прикладі ринку США за допомогою емпіричних даних довів, що за відсутності конкуренції інноваційна діяльність також не має місця. При появі конкуренції на ринку інноваційна діяльність активізується, що веде до зростання ефективності товарного ринку [146, с. 312].

Особливістю сучасного ринку товарів є швидкі зміни смаків та очікувань споживачів у всьому світі. Якість товарів потрібно постійно підвищувати, адже покупці уже не приймають другокласне або другорядне. Конкуренція на ринку товарів змушує підприємства розробляти нові види товару або удосконалювати існуючі. Цьому найбільше сприяють інноваційні процеси, які здатні стимулювати розвиток товарного ринку та конкуренцію на ньому.

ВЕФ визначає такі складові товарного ринку як внутрішня і зовнішня конкуренція, умови попиту. Внутрішню конкуренцію варто розглядати як платформу для економічної експансії на ринки споживчих товарів і послуг інших країн. При неефективній внутрішній конкуренції неможливо розраховувати на успіхи у зовнішній конкуренції. Третім фактором, що визначає ефективність ринку товарів є якість умов попиту. Попит створює сприятливі умови в економіці для збільшення виробництва товарів та максимального використання наявного виробничого потенціалу. Ефективність товарного ринку в міжнародному рейтингу ВЕФ для України у 2012-2013 рр. посідає лише 117 місце з 144 країн. Це один з найгірших показників серед факторів конкурентоспроможності України. Зокрема, для нашої країни проблемними залишаються: ступінь та ефективність оподаткування (139

місце), поширеність торгових бар'єрів (138 місце), ефективність антимонопольної політики (132 місце), рівень домінування на ринку (108 місце), інтенсивність внутрішньої конкуренції (104 місце), що свідчить про необхідність активних дій щодо створення сприятливих конкурентних умов для стабілізації економічного розвитку в країні, формування сприятливого підприємницького середовища та ефективних конкурентних ринків, а також створення умов інноваційного розвитку, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність.

Для дослідження взаємозв'язку між інноваціями та ринком товарів побудуємо математичну регресійну модель на основі даних Всесвітнього економічного форуму [184] та Державного комітету статистики України [119].

Регресійна модель має такий вигляд:

$$RT_t = a_0 + a_1 IN_t + \varepsilon_t, \quad (3.6)$$

де RT_t - ринок товарів в t-ому році;

IN_t - інновації в t-ому році;

a_1 - параметр, який показує вплив інновації на ринок товарів;

a_0 - параметр, який показує базовий рівень ринку товарів без врахування впливу інновацій;

ε_t - стохастична (випадкова) складова.

Для розрахунку невідомих параметрів математичної моделі ми використали метод найменших квадратів. За допомогою табличного процесора MS Excel були розраховані параметри взаємозв'язку інновацій та товарного ринку (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Результати використання MS Excel для пошуку невідомих параметрів регресійної моделі впливу інновацій на товарний ринок

$a_1 = 0,936$	$a_0 = 0,722$
$\sigma_{a_1}^2 = 0,176$	$\sigma_{a_0}^2 = 0,547$
$R^2 = 0,737$	$\sigma_u^2 = 0,08$
$F = 28,049$	$n - m = 10$
$t_{a_1} = 5,296$	$t_{a_0} = 1,319$
$DW_{\text{fact}} = 1,835$	
$Q_{\text{fact}} = 2,001$	

Джерело: розраховано автором самостійно

Підставивши знайдені параметри у рівняння модель матиме наступний вигляд:

$$RT_t = 0.722 + 0.936IN_t \quad (3.7)$$

Знайдемо коефіцієнти детермінації та кореляції для нашої моделі. Вони є кількісними характеристиками, які дають можливість зробити висновки про достовірність зв'язку і моделі загалом. Аналіз даних критеріїв моделі (табл. 3.2) показує, що коефіцієнт детермінації (R^2) рівний 0,737. Це означає, що варіація показника товарного ринку на 73,7% визначається зміною значення показника інновації. Коефіцієнт кореляції дорівнює 0,86, що характеризує взаємозв'язок даних факторів як тісний.

Для глибшого аналізу взаємозалежності та прогнозування результатів математичної моделі використаємо декілька тестів перевірки значущості моделі. Оцінимо рівень істинності взаємозв'язку між ринком товарів та інноваціями за допомогою F – критерію. За даними табл. 3.2 F_{fact} дорівнює

28,04. Для нашої математичної моделі F_{fact} є більше за значення F - розподілу з рівнем значущості 95% ($F_{tabl} = 4.96$), що підтверджує істинність взаємозв'язку.

Перевіримо даний показник за допомогою t -критерію для підтвердження його значущості. Розраховане нами значення t -критерію дорівнює 16,75. Це підтверджує істинність зв'язку, адже воно більше табличного значення розподілу Стюдента з рівнем значущості 95% ($t_{tabl} = 2.23$).

Також необхідно перевірити значущість параметрів моделі за допомогою t -критерію. Підставимо значення з табл. 3.1 у формулу для розрахунку t -критерію (1.4): для параметру a_0 - $t_{a_0} = \frac{|0.722|}{0.547} = 1.319$, а для a_1 - $t_{a_1} = \frac{|0.936|}{0.176} = 5.296$

Дані табличного значення розподілу Стюдента для нашої моделі свідчать про наступне: параметр a_1 є істинним з рівнем значущості 95%, оскільки його розрахункове значення більше за відповідне табличне ($t_{tabl} = 2,23$); параметр a_0 має нижчий рівень значущості (85%), але це несуттєво впливає на істинність зв'язку моделі і її можна використовувати для аналізу і прогнозування.

Для перевірки наявності автокореляції залишків використаємо критерій Дарбіна-Уотсона. Для нашої моделі цей критерій рівний: $DW_{fact} = \frac{0.148}{0.080} = 1.835$. При критичному рівні значущості для 12-ти спостережень та $\alpha = 0,05$ підтверджується відсутність автокореляції в даній моделі.

Для того, щоб остаточно впевнитись у відсутності взаємозв'язку між послідовними елементами часового ряду для даної моделі перевіримо її за критерієм фон Неймана. Формула для розрахунку якого має такий вигляд:

$$Q_{fact} = \frac{n \cdot DW}{n - 1}, \quad (3.8)$$

де Q_{fact} - розрахункове значення критерію фон Неймана;

n – кількість спостережень;

DW – значення коефіцієнта Дарбіна-Уотсона для даної моделі;

Отже, наша модель матиме такий вигляд: $Q_{fact} = \frac{12 \cdot 1.835}{11} = 2.001$

Фактичне значення (Q_{fact}) є більшим від табличного значення для 12 спостережень і рівня значущості $\alpha = 0,05$, що доводить відсутність автокореляції залишків за критерієм Дарбіна-Уотсона та фон Неймана і дає можливість для здійснення подальших прогнозів.

За допомогою критерію Гольфельда-Квандта перевірили нашу модель на наявність гетероскедастичності. Розрахунки підтверджують відсутність гетероскедастичності за рівня довіри $p = 0,99$.

За допомогою математичної моделі та інформації про інновації знайшли значення показника товарного ринку. Теоретичні та фактичні значення товарного ринку для досліджуваного періоду зображено нами графічно на рис. 3.4.

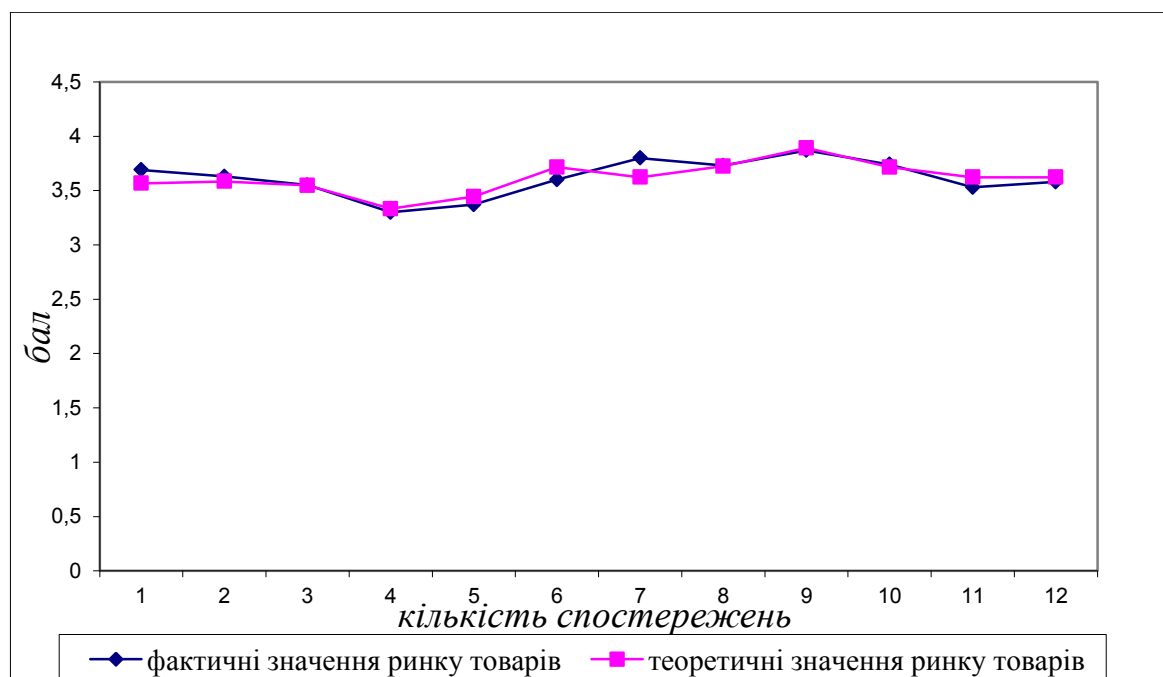

Рис. 3.4. Розрахункові та фактичні значення ринку товарів

Джерело: складено автором самостійно

Перевірка нашої моделі на достовірність підтверджує, що задовольняються усі вимоги необхідні для використання методу найменших

квадратів. Тому використовуємо розроблену модель для прогнозування на наступний період.

Нехай значення показника бізнес-середовище у наступному періоді зросте на 0,12 і становитиме 3,6 балів. Скористаємося моделлю (див. рис. 3.2) для знаходження прогнозного значення показника інновації. Точковий прогноз для інновацій дорівнює:

$$IN_{\text{прогноз}} = 2.170 + 0.277BS_{\text{прогноз}} = 2.170 + 0.277 \cdot 3,6 = 3,17$$

З цього виходить, що при збільшенні значення показника бізнес-середовища на 0,12 балів, прогнозне значення для інновацій зросте на 0,06 балів і становитиме 3,17 балів у наступному періоді. Тому підвищення ефективності бізнес-середовища матиме значний вплив на розвиток інновацій.

Використовуємо отримане прогнозне значенням показника інновації (3,17 балів) для знаходження прогнозу ринку товарів за допомогою розробленої нами моделі (див. рис. 3.7):

$$RT_{\text{прогноз}} = 0.722 + 0.936IN_{\text{прогноз}} = 0.722 + 0.936 \cdot 3.17 = 3.68$$

Отже, при збільшенні значення показника бізнес-середовища на 0,12 бала інновації збільшаться на 0,06 бала і становитимуть 3,17 бала, а ринок товарів збільшиться на 0,1 бал і становитиме 3,68 бала у прогнозованому періоді. Наявні дані підтверджують, що підвищення інноваційної складової в українській економіці сприятиме формуванню ефективного товарного ринку, що є вагомим стимулом підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Нинішній стан товарного ринку в Україні не відповідає потребам економічної модернізації через нерозвиненість конкурентних процесів, недостатність інноваційної складової у виробничих процесах, відсутність дієвого механізму ціноутворення та незбалансованість між попитом і

пропозицією. Така ситуація зумовила деформацію усього відтворювального процесу і консервацію неефективних зв'язків між виробництвом, обміном та споживанням. Ось чому вітчизняний товаровиробник позбавлений можливості орієнтуватись на ринковий попит.

Для здійснення інноваційної діяльності на товарних ринках діє система технічного регулювання. На ринку виробники не мають повної свободи дій щодо розміщення своєї продукції, особливо тієї, яка може становити загрозу здоров'ю та безпеці споживачам чи навколишньому середовищу.

У цей процес втручається держава, щоб шляхом запровадження технічного регулювання підвищити ефективність ринкових механізмів та захистити споживачів і навколишнє середовище. Але система технічного регулювання може перешкодити конкуренції, якщо вона побудована неправильно.

Українські підприємства виробляють продукцію відповідно до національних стандартів, більшість з яких була розроблена ще в 1970-80-х рр. Якщо ж певного виду продукції у реєстрі національних стандартів немає, підприємствам необхідно зареєструвати нові технічні умови. Відповідно, для будь-якого інноваційного продукту вимагається реєстрація технічних умов у Державному комітеті України з питань технічного регулювання та споживчої політики. Підприємство розробляє власні технічні умови згідно з національними стандартами й зобов'язане їх виконувати, але водночас ці умови не повинні суперечити існуючим стандартам і мають бути зареєстровані і схвалені державним органом – процедура, що є досить тривала та витратна.

Дослідження ІФС показує, що 47 % підприємств, які реєстрували технічні умови у 2010 році, витратили понад два місяці на підготовку необхідних документів. Починаючи з 2006 року частка таких підприємств стабільно збільшується. За умов існування таких витрат часу розробляти нові продукти та запроваджувати інновації надзвичайно важко [173].

В ЄС, де будь-які нововведення заохочуються і єдиною вимогою до нового продукту є його безпечність, такої процедури не існує, а безпечність

продукції забезпечується дотриманням вимог відповідних директив. На ринках ЄС переважна більшість продукції не підлягає технічному регулюванню. Система ринкового нагляду функціонує ефективно й забезпечує здоров'я та безпеку споживачів.

В Україні ні дотримання вимог обов'язкової сертифікації та національних стандартів, ні розробка технічних умов не гарантують якісних товарів для споживачів, оскільки їх вимоги більшою мірою пов'язані з технічними характеристиками продукції, ніж з її безпечністю.

3.3 Напрямки підвищення ефективності конкуренції в Україні

Україна позиціонує себе як держава, що здатна активно конкурувати на міжнародних товарних ринках та у сферах високих технологій. Україна – це країна з величезним потенціалом, яким необхідно вміло скористатись. Основними причинами, через які держава досі не використала свої можливості є: низька ефективність державного регулювання, «недружнє» бізнес-середовище та низька інноваційність виробничих процесів, що призводить до низької конкурентоспроможності вітчизняного товарного ринку, знижує інвестиційну зацікавленість та зупиняє розвиток економіки. До конкурентних переваг України відносять: сировинні запаси, інтелектуальні та трудові ресурси, потенційно великий внутрішній ринок, який привабливий для іноземних інвестицій.

Два десятиліття Україна володіє потенціалом для значного економічного зростання та має перспективи для входження у когорту розвинутих країн світу. На жаль, з кожним роком потенціал та перспективи нашої держави зменшуються через нездатність сформулювати правильний вектор розвитку у

напрямку ринкових відносин та конкурентної економіки. Конкуренція виступає ефективним стимулом економічного зростання, який здатний усунути основну проблему українських фірм – їх внутрішньо-організаційну неефективність. Розвиток конкурентного середовища залежить від групи факторів зі сторони пропозиції – необхідність формування сприятливих умов для ефективного бізнес-середовища і групи факторів зі сторони попиту – розвиток товарних ринків і стимулювання зростання споживчого попиту.

В сучасній світовій економіці вільна конкуренція як стимул та мірило ефективності ринкового господарства передбачає вільний ринок з вільним господарством. Україна є формально вільною, а фактично – охопленою монополістичними утвореннями, які здійснюють конкурентну боротьбу у владних кабінетах. За роки реформ це призвело до значних особливостей конкурентної поведінки серед вітчизняних підприємств.

В сучасній економіці України виділяють декілька видів конкурентної поведінки:

- традиційна поведінка, властива розвинутій ринковій економіці (наприклад, цінова та нецінова конкуренція);
- специфічні форми, успадковані від командної економіки:
- очікування підтримки від місцевих та центральної влади, боротьба за отримання пільг (дешевих кредитів, ліцензій, податкових звільнень);
- невиконання зобов'язань перед державою (несплата податків, обов'язкових платежів) в надії на їх списання;
- пов'язані з нерозвиненістю ринкових інститутів і кризовим економічним середовищем:
 - невиконання зобов'язань перед кредиторами;
 - не виплата заробітної плати;
 - бартер та інші види негрошових розрахунків;
 - виробництво незареєстрованої продукції (тіньовий сектор);

— використання незареєстрованої робочої сили та інших ресурсів [111, с. 112].

Більшість з вищеперелічених методів конкурентної поведінки є недобросовісними. Відсутність в Україні протягом тривалого часу цілеспрямованої державної політики щодо забезпечення діалогу влади і бізнесу призвела до суттєвого викривлення конкурентних відносин. Підприємці були фактично відсторонені від впливу на економічну політику держави і не маючи нормативно-правових інструментів вирішення накопичених проблем, змушені застосовувати антиконкурентні дії, «проникати» у владні структури реалізуючи свої корпоративні інтереси. Все це сприяло поширенню тіньових, корупційно-кримінальних псевдоринкових стосунків та призвело до зниження ефективності конкуренції, відсутність конкурентних передумов та можливостей для економічного розвитку. На підставі цього формулюємо основні рекомендації щодо регулювання конкуренції:

— вдосконалити нормативно-правову базу, яка б формалізувала розробку і проведення конкурентної політики в Україні, зокрема у частині визначення її цілей, пріоритетів, принципів, завдань, механізмів і критеріїв реалізації, організації виконання, відповідальності та підзвітності її суб'єктів тощо. Усі нормативні акти мають бути піддані незалежній експертизі на предмет виявлення норм, які створюють підґрунтя для корупції чи лобізму;

— встановити відповідальність органів влади за її результати та їх відповідність поставленим цілям і завданням, які слід формулювати виходячи з конкретних кількісних параметрів-індикаторів;

— взаємоузгодити параметри конкурентної політики та інших видів державної економічної політики з метою уникнення нейтралізуючого ефекту від їх паралельного проведення;

— покращити адвокатування конкуренції, забезпечити істотно кращу обізнаність суспільства та політико-економічної еліти в конкурентній політиці;

— удосконалити антимонопольне законодавство, розробити діяльний механізм реалізації законів. Антимонопольна політика держави повинна бути

направлена на формування рівних умов для всіх суб'єктів господарювання та створювати умови для розвитку конкурентних переваг вітчизняних фірм. Антимонопольне законодавство необхідно направити не проти створення великих інтегрованих об'єднань, а на нейтралізацію їх можливих негативних наслідків в результаті домінування;

— стимулювати і проводити політику підтримки малого бізнесу шляхом зниження бар'єрів входу малих підприємств на товарні ринки, пільгового кредитування та оподаткування, знищення бар'єрів для взаємодії малих підприємств на міжрегіональних ринках. Підтримка малих підприємств веде до зменшення монополізму в економіці та підвищує її інноваційний характер;

— розподілити державні замовлення на прозорій конкурсній основі та розширити практику притягнення до відповідальності посадових осіб органів державного регулювання за їх нечесну організацію;

— усунути дублювання функцій органів управління щодо їх регулятивного впливу на конкурентні відносини і ввести незалежну періодичну оцінку ефективності діяльності за показниками та критеріями, що використовуються в розвинутих країнах.

Необхідно також створити сприятливі умови для покращення бізнес-середовища та підвищення інвестиційної зацікавленості:

— спростити системи оподаткування та упорядкування самого процесу збору податків;

— вжити заходів до зниження обтяжливості для суб'єктів господарювання зовнішньоторговельних обмежень та митних процедур;

— спростити порядок реєстрації та ліквідації суб'єктів господарювання;

— скоротити кількість дозволів та перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню. Це також стимулюватиме конкуренцію та розвиток підприємництва;

— обмежити кількість перевірок та контролюючих заходів за діяльністю підприємницьких структур;

— розробити механізм застосування протекціоністської політики щодо вітчизняних підприємств (включаючи захист від недоброякісної та небезпечної імпоротної продукції), пріоритетних галузей та сфер економічної діяльності. Необхідна розумна протекціоністська політика, яка б захищала вітчизняного виробника від руйнівного впливу імпорту, але в той же час не порушувала право споживача на свободу вибору товарів.

Отже, для побудови економіки, яка базується на принципах конкуренції, необхідне створення рівних умов для всіх господарських суб'єктів з особливою підтримкою малого та середнього бізнесу, ефективне регулювання монополізації з протекційними цілями для створення умов інтеграції українських товаровиробників в систему міжнародної конкуренції. Обов'язковим є зменшення тиску на підприємства з боку державних органів, спрощення та пришвидшення дозвільних процедур. Державні органи повинні мати ефективну систему обміну (передачі) інформації, щоб не вимагати дозволів, сертифікатів, довідок тощо, видані іншими державними органами. Важлива необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника не тільки через пошук різноманітних пільг чи політичного захисту, а через збільшення продуктивності праці, розробки та впровадження інновацій, ефективне впровадження найновіших систем управління, логістичних новинок, використання можливостей глобальних інформаційних мереж.

Інновації є головною зброєю у конкурентній боротьбі. Вони призводять до зниження цін, зростання прибутку, створення нових потреб, до відкриття і захоплення нових ринків, в тому числі і зовнішніх. Це викликано тим, що основною конкурентною перевагою є науково-технічна перевага нового товару, що визначається науковими досягненнями вчених і якісною практичною діяльністю інженерно-технічних працівників, які створюють об'єкти інтелектуальної власності.

Конкуренція та попит на інновації часто сприяють модернізації базових технологій. Проте впровадження радикальних нововведень вимагає державного регулювання, що дозволяє подолати властиву для суб'єктів ринкової економіки орієнтацію на короткостроковий прибуток. Можливість реалізації інновацій тісно пов'язана з соціально-економічною політикою держави та політичною ситуацією в країні та світі. Державне фінансування НДДКР залежить від стадії економічного розвитку: в період найвищого росту – заохочення модифікації та покращення техніки та технології, а в період фінансової кризи – стимулювання радикальних нововведень, які дозволяють вийти на новий етап економічного зростання. Проте, для забезпечення інноваційного процесу недостатнім є лише збільшення державного фінансування у сферу науково-дослідних робіт, необхідна цілеспрямована діяльність на фактори розвитку, створення технологічних, інтелектуальних, структурних, інституційних, мотиваційних передумов для інноваційного економічного зростання. А також залучення та утримання висококваліфікованої робочої сили, враховуючи домінантне значення інтелектуального капіталу для інноваційного розвитку.

Таким чином визначальним завданням економіки України є пошук нових технологій, які забезпечать технологічний розвиток країни, її економічне зростання і конкурентоспроможність.

Розвиток інноваційної економіки передбачає створення і підвищення ефективності національної інноваційної системи. Допоки наука, держава, бізнес та освіта розвиваються автономно, без врахування взаємних інтересів по відношенню один до одного, українська інноваційна система залишається малоефективною. Першою причиною є недостатній рівень розвитку малого бізнесу. Якщо у всьому світі при відповідній державній підтримці він активно розвивається, то в Україні малий інноваційний бізнес не має державних преференцій та практично не наявний. Друга причина – відсутність ефективного приватного сектору, а засновані спроби адміністративно-силового тиску не здатні змусити інвесторів вкладати кошти в інноваційний розвиток.

Третя причина – відсутній попит на інноваційні розробки з боку підприємств. Проблема відсутнього попиту є визначальною і потребує розробки економічних стимулів підвищення інноваційної активності. В практичному аспекті, здатність фірм до впровадження інновацій визначається загальними умовами господарської діяльності в країні, рівнем її економічного розвитку. Іншими словами, інноваційний потенціал підприємств залежить від успішності інституційного оформлення, що необхідний для функціонування економіки, де заохочуються нововведення.

На сьогодні без активної державної підтримки перехід України до інноваційної економіки неможливий. Для стимулювання інноваційних процесів перед державою постає ряд першочергових завдань:

- визначити пріоритетні інноваційні напрямки в економіці України та зосередити на них особливу увагу, починаючи від ефективного фінансування та пільг і завершуючи підтримкою на міжнародному рівні;

- реструктуризувати науково-технічний потенціал в різних галузях економіки з урахуванням концентрації матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів в основних напрямках науки та техніки;

- створити системи інститутів інноваційної інфраструктури, що забезпечить функціонування ринків, які обслуговують процес виробництва інновацій, потоки капіталу, товару, грошей та інформації;

- планомірно збільшувати витрати з бюджету на НДДКР з метою доведення їх до 3% ВВП. Одночасне усестороннє стимулювання підвищення витрат на НДДКР приватним сектором економіки;

- необхідно розробити систему заохочень підприємств до здійснення інноваційної діяльності. До економічних стимулів можна віднести податкове послаблення, держзамовлення, співфінансування і т.д. Таким чином можна вирішити питання із недостатнім попитом на інноваційні розробки;

- фінансово підтримувати малі наукоємні компанії, які найбільше потребують фінансування на ранніх стадіях свого розвитку;

— прийняти закон України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», що сформулює чіткі «правила гри» в даній галузі;

— розробити системи використання лізингу як ефективного ринкового механізму для суб'єктів інноваційної діяльності, які задіяні у виробництві наукоємної продукції з використанням дорогих приладів та устаткування;

— сформувати системи цільового використання засобів амортизаційного фонду на фінансування заходів, пов'язаних із проведенням НДДКР, експериментальних та інших робіт, освоєнням інновацій, патентуванням нових рішень, придбанням та освоєнням вітчизняних і закордонних патентних і безпатентних ліцензій;

— розвивати кластери на базі інноваційних та технологічних підприємств. Необхідно збільшити інноваційну складову у вже наявних кластерах та цілеспрямовано працювати над створенням нових. Необхідно задіяти в роботі кластерів максимальну кількість приватних підприємств, в тому числі малих та середніх.

Особливого значення набуває кадрове забезпечення інноваційного процесу як фахівцями-практиками, так і науковцями, генераторами теоретичних ідей. Адже, інновації – це знання, які не існують самі по собі, а їх власником є людина. Це передбачає ефективну освітню політику, яка відповідатиме інноваційним потребам економіки, здійснюватиме постійний розвиток персоналу у зв'язку з розробленням і впровадженням інновацій на підприємствах та установах.

Для покращення використання освіти як фактора розвитку конкуренції в інноваційній економіці необхідними є:

— забезпечення умов для розвитку наукових шкіл у фундаментальній та інженерній освіті, у сфері інформаційних технологій. Інноваційний характер розвитку університетської науки і на їх основі – венчурних підрозділів та підприємств.

— наявність системи управління й організаційних форм навчальних закладів, науково-дослідних, проектно-конструкторських організацій;

— підвищення якості професійної освіти в галузі економіки та управління виробництвом і суміжних соціальних наук (права, соціології);

— підвищення рівня оплати праці в науці та освіті, створення ефективної системи заохочень наукових співробітників, які внесли значний вклад в дослідження та розробки;

— створення ефективної програми переселення та репортації колишніх співвітчизників зайнятих науково-дослідницькою роботою закордоном. При цьому, необхідно створити особливі умови для повернення вчених, які досягнули значних успіхів в науковій діяльності.

Забезпечення інноваційної діяльності є складною системою взаємопов'язаних структур, що займаються виробництвом і комерційним впровадженням наукових знань і технологій у межах національних кордонів, а також комплексу інститутів правового, фінансового та соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси.

Основний вектор сучасної конкуренції направлений на переваги, що динамічно змінюються та базуються на науково-технічних досягненнях та інноваціях. Нові технології та забезпечуване ними зростання продуктивності та ефективності дозволяють досягати основної умови конкурентоспроможності: виробництво товарів та послуг, які відповідають потребам світових ринків, при одночасному підвищенні рівня життя населення. Однак, як показав аналіз конкурентних процесів, в Україні слабо відображені поточні тенденції розвитку передових країн. Закономірним постає питання про можливості України адекватно відповідати викликам сучасного світу.

Висновки до розділу 3

1. Конкурентоспроможність національної економіки – це здатність країни досягнути стійкого соціально-економічного розвитку. Конкурентоспроможність економіки визначається за допомогою «Індексу глобальної конкурентоспроможності», який розроблений Всесвітнім економічним форумом та базується на основі 12 факторів. Всі фактори конкурентоспроможності взаємопов'язані та взаємозалежні, однак їх роль змінюється залежно від етапу розвитку економіки країни.

2. Україна посідає у рейтингу ВЕФ 73 місце та знаходиться на стадії економічного розвитку, який орієнтований на модель факторів ефективності. Це свідчить про нерозвинутість приватних інститутів, макроекономічну нестабільність, занепад конкуренції на товарному ринку та низький інноваційний розвиток.

3. На основі даних Державного комітету статистики України та Всесвітнього економічного форуму для виявлення взаємозалежностей між бізнес-середовищем та інноваціями, а також інноваціями та товарним ринком побудована математична регресійна модель. Дані моделі свідчать, що між цими факторами існує тісна прямопропорційна залежність. Отримані результати підтверджують нашу гіпотезу, що для розвитку інноваційної економіки визначальну роль відіграє бізнес-середовище, яке виступає основним споживачем інноваційних розробок. Інновації, у свою чергу, є основною перевагою при конкуренції на товарному ринку.

4. Підвищення національної конкурентоспроможності до рівня економічно-розвинутих держав неможливе без активного бізнес-середовища, забезпечення конкуренції на товарних ринках при стимулюванні розвитку інноваційної економіки.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [52, 57].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в дослідженні еволюції конкуренції в умовах формування інноваційної економіки.

Основні науково-практичні результати дали змогу зробити такі висновки і пропозиції:

1. Еволюція конкуренції закладена в історії розвитку суспільства, її сутність, форми і методи зазнають неперервних змін, що відбуваються у зв'язку з постійним удосконаленням і ускладненням суспільних відносин. Конкуренція – це рушійна сила ринкової економіки, яка спонукає до створення нових видів товарів та послуг, підвищення якості існуючих, зниження цін, економію обмежених ресурсів і підвищення соціально-економічного розвитку. Головною стратегічною метою є отримання та закріплення конкурентних переваг, які забезпечують лідерство на ринку. Конкуренція через реалізацію концепції лідерства призводить до появи все більш передових технологій, нових видів бізнесу і досягнення унікальних конкурентних переваг.

2. Конкуренція є головною складовою та рушійною силою ринкових відносин, слугує основою формування та прояву конкурентоспроможності економічних суб'єктів. Для досягнення конкурентоспроможності необхідно мати певні конкурентні переваги. Останні формуються від ефективного використання факторів конкурентоспроможності і можуть відноситись до товару, підприємства, галузі, економіки в цілому, бути довгостроковими і короткостроковими, стійкими і нестабільними, унікальними і легковідтворювальними. Здатність суб'єкта утримувати конкурентні переваги та генерувати нові, швидше і ефективніше від конкурентів свідчить про конкурентоспроможність. Остання, в свою чергу, визначає потенціал участі в конкуренції та її результат.

3. Забезпечення конкуренції на ринку з необхідністю вимагає проведення державою антимонопольної політики, яка включає розробку

антимонопольного законодавства та контроль за його виконанням. У світі існує три системи антимонопольного регулювання: американська, європейська та японська, кожна з яких покликана забезпечувати чесну конкуренцію на ринках. Найважливішим при виборі однієї із систем є врахування особливостей розвитку економіки країни. В Україні при створенні системи правових та організаційних механізмів антимонопольної політики за основу бралась європейська модель. Однак, її потенціал використовується не у повній мірі, адже вітчизняне законодавство не сприяє науково-технічній кооперації, що сповільнює інноваційний розвиток та конкурентоспроможність на вітчизняному та міжнародному ринку.

4. Конкуренція проявляється як найважливіший економічний фактор виникнення інновації, а нововведення стають головним чинником підвищення конкурентоспроможності. Конкуренція спонукає до активного застосування інновацій, що призводить до формування інноваційної економіки, характерними ознаками якої є конкуренція в інноваційній сфері, інноваційна інфраструктура, ефективне бізнес-середовище, наукоємність виробництва та кваліфікація робочої сили. Держава має підтримувати розвиток інновацій та заохочувати підприємства до їх впровадження.

5. За роки незалежності в Україні не було сформованої ефективної системи конкурентних відносин, що відображається на конкурентоспроможності національної економіки та низькій ефективності української інноваційної системи. Поки що зберігається унікальний науково-технічний потенціал, однак практичність його використання для створення національної інноваційної економіки доволі незначна. Спостерігається низька ефективність державної підтримки інноваційного сектору. Методи прямого впливу на інноваційний розвиток недостатні, а непрямого – відсутні.

6. Аналіз даних свідчить про низьку конкурентоспроможність економіки України. Найбільш проблемними факторами є: державні та приватні інституції, ефективність товарного ринку, розвиток фінансового ринку, макроекономічна стабільність та бізнес-середовище. Існує пропорційний

взаємозв'язок між факторами бізнес-середовища, інноваціями та товарним ринком. Бізнес-середовище формує попит на інновації і є основним споживачем нововведень. У свою чергу розвиток інноваційної економіки стимулює конкуренцію на товарному ринку та підвищує національну конкурентоспроможність.

7. Враховуючи прямопропорційний взаємозв'язок між ефективною конкуренцією та інноваціями і їх впливом на економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності економіки, виділено низку об'єктивних передумов розвитку конкурентних відносин, бізнес-середовища, інноваційного та освітнього розвитку. Для побудови ринкової економіки, яка базуватиметься на конкуренції, необхідне створення ефективної нормативно-законодавчої бази та системи державних органів, які прозоро регулюватимуть конкурентні відносини. Держава має зменшити тиск на підприємства, впровадити різноманітні пільги та заохочення до інноваційної діяльності. Необхідною складовою інноваційної економіки є якісна система освіти, що забезпечить економіку кадровим потенціалом і створить базу для інноваційного розвитку.

Таким чином, конкуренцію необхідно розглядати як найважливіший стимул економічного розвитку альтернативи якому не існує. Завданням України є формування ефективного конкурентного середовища яке буде здійснюватись із розвитком інноваційної економіки. Побудова відповідної моделі визначатиме здатність України відповідати на глобалізаційні виклики та місце держави у сучасній світовій економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдашева, В. А. Аронин, И. К. Конкуренция та антимонопольное регулирование / В. А. Авдашева, И. К. Аронин ; [под ред. А. Г. Цыганова / ред. совет И. А. Южанов и др. -учеб. изд.]. – М.: Логос. – 1999. – 368 с.
2. Адрианов В. Д. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В. Д. Адрианов // Маркетинг. – 1999. – №2. – С. 3–19.
3. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: [навч.посіб. у 2 кн. / За ред. С. Панчишина і П. Островерха. – Кн. 2: Мікроекономіка. – 4-те вид., випр. і доп.]. – К.: Знання, 2006. – 437 с.
4. Аналітичний Центр Академія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua/?p=278>.
5. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 273 с.
6. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения: В 4 томах [пер. С. А. Жебелева под ред. А. И. Доватура]. – М.: Мысль, Т. 4. – 1983. – 832 с.
7. Архипов, А.М. Роль конкуренции в развитии рыночной экономики/ А.М. Архипов, // Региональная экономика. – 2007. – № 4. – С. 56–65.
8. Бажал Ю. Інформаційна економіка / В кн.: Роль інформації у формуванні ринкової економіки: Монографія / Ю. Бажал, В. Бакуменко, І. Бондарчук та ін.; За заг. ред. І. Розпутенка. – К.: Вид-во "К.І.С.", 2004. – С. 33–57.
9. Базилевич В. Д., Історія економічних учень: Підруч. / За ред. В. Д. Базилевича, – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
10. Баланда А. Л. Фактори збалансованості ринку праці та безпеки суспільства: проблеми співвідношення / А. Л. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 5. – С. 25-32.

11. Бейлин Л. А. Социалистическое соревнование как экономическая категория. / Л. А. Бейлин. – М.: Политиздат, 1970. – 159 с.
12. Бекетов Н. В. Инновационная модель развития национальной образовательной системы / Н. В. Бекетов. – Национальные интересы: приоритеты и безопасность – №8. – 2007. – С. 32-39.
13. Беляев О. О., Диба М. І., Бебело А. С., Зазимко А. З. Економічна політика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2005. – 136 с.
14. Білорус О. Г. Глобальний конкурентний аутсорсинг [Текст] : монографія / О. Г. Білорус, О. В. Гаврилюк ; ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана", Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАНУ, Міжнар. ін-т глобалістики. – К.: КНЕУ, 2010. – 349 с.
15. Блинов А. Дорогие работники - крепкая страна / А. Блинов// Эксперт. – 2007. – №1-2. – С. 33–35.
16. Бойет Д. Г., Бойет Д. Т. Путеводитель по царству мудрости: Лучшие идеи мастеров управления. / Д. Г. Бойет, Д. Т. Бойет ; [пер. с англ.]. – М.: Олимп-Бизнес, 2004. – 512 с.
17. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд.]. – М.: Советская Энциклопедия; Конда-Кун, 1973. – Т. 13. – 608 с.
18. Лібанова Е. М. Конкурентоспроможність українського ринку праці / В кн.: Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення: Монографія / Е. М. Лібанова; За ред. І.В. Крюкової. – К.: Основа, 2007. – С. 276–337.
19. Вініченко І. І. Роль та значення інститутів формування конкурентних відносин / І. І. Вініченко // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 8-10.
20. Воронкова А., Бешляга Є, Формирование внешней среды и конкурентоспособность предприятия / А. Воронкова, Є. Бешляга // Бизнес, информ. – № 5-6. – С. 108–109.

21. Гелд Дейвід. Демократія та глобальний устрій / Д. Гелд ; пер. О. Юдін, О. Межевікіна ; відп. ред. О. Юдін. - К.: Port-Royal, 2005. – 358 с.
22. Гельвановский М. И., Осипова Ю.М Глобализация и национальная конкурентоспособность: Экономическая теория на пороге XXI века. Глобальная экономика / М. И. Гельвановский, Ю. М. Осипова. – М.:Юрист, 2003. – 358с.
23. Господарський кодекс України: Офіційне видання. – К.: Ін Юре, 2003. – 344 с.
24. Гриценко А. А., Соболев В. М. Рыночные институты и инфраструктура / А. А. Гриценко, В. М. Соболев // Економічна теорія – 2008. – С. 35-44.
25. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество / Дж.К. Гэлбрейт ; [пер. с англ.]. — М.: Прогресс, 1969. – 308 с.
26. Державне бюро статистики Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn>
27. Джуринський О. Акт недобросовісної конкуренції: правові аспекти систематизації [Текст] / О. Джуринський // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9. – С. 47–50.
28. Дози Дж., Уинтер С. Д. Интерпретация экономических изменений: эволюция, структура и игры / Дж. Дози, С. Д. Уинтер // ЖЭТФ (Журнал экспериментальной и теоретической физики) – 2005. - №4. – С. 5–24.
29. Дятлов С. Инновационная гиперконкуренция как фактор развития экономической системы [Текст] / С. Дятлов // Экономист. – 2012. – № 5. – С. 69–76.
30. Економічна теорія: Політекономія: підручник / [за ред. В. Д. Базилевича [7-ме вид., стер]. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719с.
31. Енгельс Ф. Становище робітничого класу в Англії / К. Маркс, Ф. Енгельс / Твори: в 30 т. – К.: Держполіт-видав УРСР, 1958. – Т. 2. – 622 с.

32. Жигірь А. А. Формування конкурентоспроможності інноваційного підприємства / А. А. Жигірь // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 6. – С. 49-51.

33. Жихор О. Б., Куценко Т. М. Тенденції інноваційного розвитку економіки України в рамках реалізації стратегії економічного зростання / О. Б. Жихор, Т. М. Куценко // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка: Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 32. – С. 21–26.

34. Журик Ю. В. Антимонопольно-конкурентне право України [Текст] : навч. посібник / Ю. В. Журик. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 269 с.

35. За матеріалами сайту R&D Magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rdmag.com/>

36. Заблоцький Б. Ф. Економіка й організація інноваційної діяльності: навч. посібник / Б. Ф. Заблоцький. – Львів : Новий Світ-2000, 2011. – 456 с.

37. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України / Фонд «Ефективне управління», 2011. – 205с.

38. Зотова Н.А. Экономический рост и конкурентоспособность(о некоторых аспектах внешнеэкономической и промышленной политики России) Международная конкурентоспособность России: Сб. науч. Трудов / Под ред. В.П. Осминовой. – М.:Экономический факультет МГУ, ТЭИС, 2004. – 194с.

39. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: [монография] / Ю. Б. Иванов. – Харьков: Изд.ХНЭУ,2004. – 256 с.

40. Инвестиции в здоровье: ключевое условие успешного экономического развития стран Восточной Европы и Центральной Азии [Електронний ресурс] / Marc Suhrcke, Martin McKee, Lorenzo Rocco // Всемирная организация здравоохранения. – 2008. – 260 с., Режим доступу: <http://www.euro.who.int/pubrequest>

41. Инновационные рынки: особенности функционирования, конкуренция и регулирование [Текст] / И. В. Князева, А. А. Войцхевич // ЭКО. – 2012. – № 12. – С. 78–84.

42. Исследование структуры американской экономики теоретический и эмпирический анализ по схеме затрат – выпуск / В. Леонтьев, Холлис В. Ченери, Пауль Г. Клари и др. пер. с англ. А. Игнатьева, под ред. А. А. Конюса. М.: Госстатиздат. – 1958. – 639 с.

43. Иванов Ю. Б., Иванченко А. С. Фактори, які впливають на вибір податкових пільг щодо стимулювання інноваційної діяльності / Ю. Б. Иванов, А. С. Иванченко // Проблеми фінансово-кредитного регулювання інноваційного розвитку виробничо-господарських структур. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка» – 2007. – С. 17–36.

44. Ігнатюк А. І. Методологія дослідження функціонування галузевих ринків [Текст] / А. І. Ігнатюк // Економічна теорія. – 2009. – № 3. – С. 60–74.

45. Інноваційна праця: діагностика проблем, важелі активізації [Текст] : монографія / [М. В. Семикіна та ін.] ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси: Маклаут, 2012. – 320 с.

46. Інститут статистики ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/new/en/>

47. Карпенко Е. М., Драгун Н. П. Методологические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятий / Е. М. Карпенко, Н. П. Драгун // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3(9-10). – С. 256-258.

48. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.

49. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. / Дж. М. Кейнс ; [пер. с англ.]. — М: Эксмо, 1993. – 960 с.

50. Келічавий А. В. Конкурентні переваги та роль інновацій у світовій економіці / А. В. Келічавий // Актуальні питання, проблеми та перспективи

розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: матеріали II Міжнародної науково-теоретичної конференції, 17-19 травня 2011 р. – Рубіжне-Луганськ-Житомир-Новочеркаськ-Ніш – 2011 р. – С. 127–129.

51. Келічавий А. В. Макроекономічні фактори конкурентоспроможності в процесах глобалізації / А. В. Келічавий // Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених [Глобальна економіка в посткризовий період та Україна]: 17-18 лютого 2011 р. – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка» – 2011. – С. 38–40.

52. Келічавий А. В. Макроекономічні фактори конкурентоспроможності в процесах глобалізації / А. В. Келічавий // Глобальна економіка в посткризовий період та Україна: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, 17-18 лютого 2011 р. – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка» – 2011. – С. 38–40.

53. Келічавий А. В. Принципи сучасної конкуренції / А. В. Келічавий // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей Дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, 23-24 лютого 2012 р. – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка» – 2012. – С. 26–27.

54. Келічавий А. В. Роль держави у формуванні конкурентних відносин / А. В. Келічавий // Формування ринкової економіки: наук. журн. 2011. №26 у 2-х ч. Ч 1. – С. 72–82.

55. Келічавий А. В. Фактори конкурентоспроможності економіки / А. В. Келічавий // Економічні науки. Серія «облік і фінанси». Збірник. наук.праць. Луцький Національно Технічний Університет. Випуск 7(25). – ч.2. – Редкол.: відп. ред. д.е.н.професор Герасимчук З.В. – Луцьк. – 2010. – С 45–50.

56. Келічавий А. В. Інноваційна складова у системі конкурентних відносин / А. В. Келічавий // Проблеми раціонального використання соціально-

економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Збірник наукових праць: – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП – 2011. – Випуск XVII №3. – С. 23–32.

57. Келічавий А. В. Напрямки підвищення ефективності конкуренції в Україні [Електронний ресурс] / А.В. Келічавий // Ефективна економіка. – 2012. № 7. – Режим доступу до журналу <http://www.economy.nauka.com.ua>

58. Келічавий А. В. Роль державного фінансування у розвитку інноваційної економіки / А. В. Келічавий // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами регіону: Збірник наукових праць: – Львів – 2011. – Випуск 3 (89). – С. 194–200.

59. Кириленко В. І. Соціалізація господарського механізму та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України [Текст] / В. І. Кириленко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 1. – С. 81–85.

60. Ким Чан У., Моборн Р. Стратегія голубого океана / Ким Чан У., Р. Моборн. ; [пер. с англ.]. – М.: НІРРО, 2005. – 242 с.

61. Кларк Дж.Б. Распределение богатства. / Дж. Б. Кларк ; [пер. с англ.]. – М.: Экономика, 1992. – 442 с.

62. Кныш М. И. Конкурентные стратегии: учеб.пособ. / М. И. Кныш. – СПб.: Любавин, 2000. – 284с.

63. Князева И.В. Антимонопольная политика в России / И. В. Князева. — М.: Омега-Л, 2006. – 526 с.

64. Кобрин Ю. Инновации – условие конкурентоспособности / Ю. Кобрин// Экономист. –2004.–№12. – С 22–29.

65. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін.; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.

66. Коуз Р. Природа фірми / Р. Коуз [пер. с англ.]. – М.: Дело, 2001. – 360с.

67. Кравчук Г. В. , Гаврилко О. С. ТНК і національні держави: роль і місце в сучасній міжнародній системі [Електронний ресурс]/ Г. В. Кравчук, О. С. Гаврилко // НАУ, 2007. – Режим доступу:http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2007-2/Kravchuk_Gavrilkko_207.htm

68. Кулишер И. М. История экономического бытия Западной Европы / И. М. Кулишер. – Москва - Ленинград: Государственное издательство, Т.1. – 1931. – 324 с.

69. Левін П. Б. Теоретичні питання функціонування соціальної інфраструктури на етапі формування постіндустріальної економіки / П. Б. Левін // Демографія та соціальна економіка. – К.: ІДСД. – 2007. – № 2. – С. 104–115.

70. Лифман Р. Картели и тресты / Лифман Р.; [пер. с нем]. – М.: Экономическая жизнь, 1925. – 374 с.

71. Мазаракі, А. Інновації як джерело стратегічних конкурентних переваг [Текст] / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 2. – С. 5–17.

72. Малярец Д. М., Отенко И. П. Оценка факторов повышения конкурентоспособности предприятия / Д. М. Малярец, И. П. Отенко // Регіональні перспективи. — 2001,— № 7 — С 20–22.

73. Мамутов В.К., Чувпило О.О. Господарче право зарубіжних країн: підручник [для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / В. К. Мамутов, О. О. Чувпило – Київ: Ділова Україна, 1996. – 352 с.

74. Маркс К. Капитал. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1954–1981 – Т.3. – 629 с.

75. Марченко О.І. Податкові пільги інвестиційного характеру як засіб стимулювання інноваційної діяльності / О. І. Марченко// Економіка та держава. – 2009. – №6. – С. 33–36.

76. Маршалл А. Принципы экономической науки. / А. Маршалл ; [пер. з англ.]. – М.: Прогресс, 1993. – Т.1. – 416 с.

77. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
78. Менш Г. Технологический пат: Инновации преодолевают депрессию / Г. Менш // Кёльн. – 1975. – 261 с.
79. Меньшиков С. М. Современный капитализм. Краткая политэкономия / С. М. Меньшиков. – М.: «Мысль», 1974. – 262 с.
80. Мизес Людвиг фон Всемогущее правительство: Тотальное государство и тотальная война (Omnipotent Government: The Rise of Total State and Total War) / Людвиг фон Мизерс ; [пер. с англ.]. – М.: Социум, 2007. – 466 с.
81. Мур Дж.Ф. Путеводитель по царству мудрости. Лучшие идеи мастеров управления [Текст] / Дж. Ф. Мур, Д. Т. Бойетт ; [пер. с англ.]. – М.: Олимп-Бизнес, 2004. – 189 с.
82. Назаркевич І. Б. Інноваційна складова розвитку конкурентоспроможності національної економіки. / «Економіка України: національна стратегія розвитку»: Монографія – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 444 с. (С.179-210).
83. Назаркевич І. Б. Напрями удосконалення міжрегіональних інноваційних процесів // Вісник Львівського університету. Серія економічна., Випуск 44. – Львів. – 2010. – С.692-698.
84. Національна наукова рада США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nces.ed.gov/>
85. Нежиборець В. Інноваційна інфраструктура: проблеми, перспективи, рішення / В. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – № 5. – 2007. – С. 60–69.
86. Основы экономической теории: учебник / [С. В. Мочерный, В. К. Симоненко, В. В. Секретарюк и др.]; под общ. ред. С. В. Мочерного. – К.: Т-во «Знання» КОО, 2000. – 607 с.
87. Павленко І. М. Конкурентоспроможність економічних систем: сутність і специфіка [Текст] / І. М. Павленко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 159–165.

88. Пахомов С. Ю. Глобальна конкуренція: нові явища, тенденції та чинники розвитку [Текст] : монографія / С. Ю. Пахомов ; М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. заклад "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – К.: КНЕУ, 2008. – 224 с.

89. Петюх В. М. Ринок праці: [навч. посібник] / В. М. Петюх – К.:КНЕУ, 1999. – 288 с.

90. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.

91. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

92. Пономаренко В. С., Піддубна Л. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: [підручник] /В. С. Пономаренко В. С., Піддубна Л. І. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 280 с.

93. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; [пер. с англ. под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина]. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

94. Портер М.Э. Конкуренция/ М. Э. Портер ; [пер. с англ.]. – М.: Вильяме, 2000. – 608 с.

95. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 №3659-ХІІ зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

96. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 №236/96-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

97. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 №2210-111 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

98. Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій: Указ Президента України від 19.08.1997 №853/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua>.

99. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18.02.1992 №2132-ХІІ зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakonl.da.gov.ua>.

100. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 №1682-111 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua>.

101. Програма інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920

102. Райзберг Б. А., Фатхудинов Р. А. Управление экономикой: учебник. / Б. А. Райзберг, Р. А. Фатхудинов. – М.: ЗАО «Бизнес – школа «Интел – Синтез», 1999. – 784 с.

103. Реверчук С. К., Сива Т. В., Реверчук Л. С. Основы теории экономической конкуренции: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 271 с.

104. Регіональна конкурентоспроможність економіки України [Текст] : навч. посібник / [М. С. Гамов, О. І. Шнирков] ; [Запорізький нац. техн. ун-т]. - Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. – 291 с.

105. Рикардо Д. Сочинения. Том I. Начала политической экономии и податного обложения. / Д. Рикардо ; [пер. с англ.]. – М.: Экономика, 1995. – 360 с.

106. Рикардо Д. Сочинения. Том II. Начала политической экономии и податного обложения. / Д. Рикардо. – М.: Огиз-Соцэкгиз, 1935. – 295 с.

107. Робинсон. Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. / Дж. Робинсон ; [пер. с англ. общ. ред. И. М. Осадчей]. – М.: Прогресс, 1986. – 471 с.

108. Романенко В. А. Конкуренція і конкурентоспроможність / В. А. Романенко // Вісн. НАН України. – 2007. – № 8. – С. 14–17.
109. Рубин Ю. Б. Конкуренция: упорядоченное взаимодействие в профессиональном бизнесе. [2-е изд.] / Ю. Б. Рубин – М.: Маркет ДС, 2006. – 458 с.
110. Русанова А. Л. Эффективность кооперации в сфере исследований и разработок: временные аспекты [Текст] / А. Л. Русанова, В. В. Клочков // Инновации. – 2011. – № 8. – С. 71–77.
111. Савчук В. С. Конкурентна політика держави в умовах глобалізаційних викликів [Текст] / В. С. Савчук // Економічна теорія. – 2010. – № 2. – С. 110–114.
112. Симоненко В. К. Становлення інноваційної моделі розвитку економіки України: проблеми центральної влади і регіонів / В. К. Симоненко // Регіональна економіка. – №3. – 2009. – С.7-15.
113. Синько В. И Конкуренция и конкурентоспособность: основные понятия / В. И Синько // Стандарты и качество. – 2000. – №4. – С. 54-59.
114. Служба статистики Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.stat.go.jp>
115. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А. Сміт. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
116. Соловйов В. П. Эволюция взглядов на взаимодействие факторов инновационного развития экономики / В. П. Соловйов // Наука та Наукознавство. – 2004. – №4 (додаток). – С. 166–171.
117. Соловьев В. П. Конкуренция в условиях инновационной модели развития экономики / Под научн. ред. д-р екон. наук Б. А. Малицького. – К.: Фенікс, 2006. – 168 с.
118. Сорнеттс Д. Как предсказать крахи фінансових рынков. Критические события в сложных финансовых системах / Дидье Сорнеттс. – М.: SmartBook, И-Трейд. – 2008. – 345 с.

119. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. Осауленка О. Г. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011 – 560 с.

120. Степаненко Д. М. Методы реализации государственной инновационной политики в зарубежной практике / Д. М. Степаненко // Вестник ДГТУ. – 2005. – Т.5. – №2(24). – С. 238–245.

121. Стиглер Дж. Совершенная конкуренция: исторический ракурс. Теория фирмы // Дж. Стиглер ; [пер. с англ.]. – СПб., 1995. – 300 с.

122. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : Монографія / За ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2010. – 488 с.

123. Табачникас Б. И. Государственные корпорации – «за» и «против» / Б. И. Табачникас // Проблемы современной экономики. – 2008. – №2(26). – С. 119-129.

124. Тарануха Ю. В. «Конкуренция»: определение понятия и содержательного наполнения [Текст] / Ю. В. Тарануха // Маркетинг в России и за рубежом. – 2012. – № 4. – С. 129–137.

125. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс [Сокр. пер. с англ./Авт. предисл. и науч. ред. К.Ф. Пузыня]. - М.: Экономика, 1989. – 271 с.

126. Тикін В. С. Конкуренция и соревнование: общее и особенное / В. С. Тикін // Проблемы современной экономики. – 2008. – №1. – С. 14–20.

127. Туган-Барановский М. Русская фабрика в прошлом и настоящем. Соч в 3 т. / М. Туган-Барановский. – М. Наша жизнь, 1907–Т.3: Конкуренция и ее границы.

128. Тюрго Анн Робер Жак. Избранные экономические произведения / Тюрго Анн Робер Жак; [пер. с фр. Ред.-сост., авт. вступ. ст. и примеч. д-р экон. наук И. С. Бак]. – Москва.: Соцэкгиз, 1961. – 198 с.

129. Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:www.uaib.com.ua

130. Ульянов К. Є. Теоретико-методологічні питання еволюції монополії і конкуренції [Текст] / К. Є. Ульянов // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 3. – С. 40–43.

131. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств [Текст] : кредитно-модульний курс : навч. посібник / за ред. І. Ю. Сіваченка, Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

132. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств [Текст] : навч. посібник / М-во освіти і науки України ; за ред. І. Ю. Сіваченка, Ю. Г. Козака, Ю. І. Єханурова. - Вид. 2-ге, переробл. і доповн. - К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

133. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг, 2002. – 886 с.

134. Филлюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. / Г. М. Филлюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.

135. Фридмен М., Хайек Ф. О свободе PDFB серии «Философия свободы», вып. II. / М. Фридмен, Ф. Хайек Ф. – М.: Социум, Три квадрата, 2003. — 182 с.

136. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек [пер. с англ. / предисл. Н.Я. Петракова]. – М.: Экономика, 1992. – 176 с.

137. Хайек Ф. А. Общество свободных / Ф. А. Хайек ; [пер. с англ. А. Кустарева; под ред. Ю. Колкера, предисл. и пояснения к русс. изд. Э Батлера]. – Лондон, 1990. – 309 с.

138. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия. / Ф. Хайек ; [пер. с англ.]. – М.: «Мировая экономика и международные отношения – 1989. – № 12. – С. 6-14.

139. Хамел Г. Конкурируя за будущее. Создания рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. Прахалад. ; [пер. с англ.] – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 288 с.
140. Харинович Д.О. Зовнішньоекономічна безпека України: економічні проблеми і загрози глобалізації / Д.О. Харинович // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2009. – № 4 – С. 90–104.
141. Хасанова А. Ш. Развитие конкурентных отношений как основа для создания инновационной экономики / А. Ш. Хасанова // Креативная экономика. — 2007. — № 2 (2). – с. 92–96.
142. Хашукаев С. Ф. Формирование конкурентной среды в условиях переходной экономики / С. Ф. Хашукаев. – Н. Новгород: ВВАГС. – 2002. – 273 с.
143. Хищенко О. Україна інноваційна: реалія чи обрій? / О. Хищенко // Зовнішньоекономічний кур'єр. – 2006. – № 1–2. – С. 2–10.
144. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости). / Э Чемберлин ; [пер. с англ. / под ред. Ю. Я. Ольсевича]. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.
145. Швиданенко, О. А. Основні тенденції трансформації глобальної конкурентоспроможності [Текст] / О. А. Швиданенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 46–55.
146. Шерер Ф., Росс Д Структура отраслевых рынков / Ф. Шерер, Д. Росс ; [пер. с англ.]. — М.: ИНФРА-М, 1997. – 698 с.
147. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації [Текст] : [монографія] / О. С. Шнипко ; [наук. ред. В. М. Геєць]. - К. : ДУ "Ін-т екон. та прогнозування НАНУ", 2009. – 455 с.
148. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер [пер. с англ. / предисл. и общ. ред. В. С. Автономова]. — М.: Экономика, 1995. — 540 с.
149. Экономическая теория / под ред. Видяпина В.И, Добрынина А.И, и др. – М.: ИНФРА-М, 2003. — 714 с.

150. Энциклопедический словарь [под изд Брокгауз Ф. А., Эфон И. А]. Т. XIX А СПб., 1896. – 960 с.
151. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика. [учеб.- практик. пособ. – 3-е изд., испр. и доп.] / А. Ю. Юданов. – М.: ГНОМ и Д, 2001. – 304 с.
152. Юхименко В. В., Юхименко Т. В. Проблеми венчурного фінансування в Україні / В. В. Юхименко, Т. В. Юхименко // Фондовий ринок № 27. – 2009 р. – С. 17–19.
153. Юхименко В. В. Еволюція концепцій конкуренції: від класичного капіталізму до інноваційно-інформаційної економіки [Текст] / В. В. Юхименко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 2. – С. 17–26.
154. Aghion P., Howitt P. Model of Growth through Creative Destruction / P. Aghion, P. Howitt // Econometrica. – 1992. – V. 60, № 1. – P. 323–351.
155. Don L. Boroughs and Besty Carpenter, «Helping the Planet and the Economy» U.S. News and World Report 110, no.11, March 25, 1991. – P. 46.
156. Foundation for Effective Governance in partnership with the World Economic Forum, The Ukraine Competitiveness Report 2008, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://members.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/Ukraine.pdf
157. Foundation for Effective Governance in partnership with the World Economic Forum, The Ukraine Competitiveness Report 2009, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/Final_Eng_2009.pdf
158. Foundation for Effective Governance in partnership with the World Economic Forum, The Ukraine Competitiveness Report 2010, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/Competitiveness_report_2010_en.pdf
159. Foundation for Effective Governance in partnership with the World Economic Forum, The Ukraine National Competitiveness Report

- 2011, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.feg.org.ua/docs/Ukraines_Competitiveness_Report_2011_en.pdf
160. Foundation for Effective Governance in partnership with the World Economic Forum, The Ukraine National Competitiveness Report 2012, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_en_20.11.2012.pdf
161. Knight F. Risk, Uncertainty and Profit /F. Knight // Chicago London, – 1971.
162. Kuznets S. S. Population, Capital and Growth / S. S. Kuznets. – Heinemann Educational Books, 1974 – P. 342.
163. Levet J.L. Mondialisation suave: L'impasse (Revue des deux mondes.) / J. L. Levet. – PJ. – 1994. – P. 57.
164. OECD Innovation Policy Platform, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/dataoecd/32/37/48141363.pdf>
165. Porter M. Competitive strategy / M. Porter. – USA, 1985. – P. 562.
166. Robinson-Patman Act, 15 U.S.C. §§ 13a, 13b, and 21, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.usdoj.gov>.
167. Stephen J. DeCanio, «Why Do Profitable Energy-Saving Projects Languish?» working paper, Second International Research Conference of the Greening of Industry Network, Cambridge, Massachusetts, 1993.
168. The 2010 Legatum Prosperity Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.prosperity.com/country.aspx%3Fid%3DUP>.
169. The Global Competitiveness Report 2009-2010. WEF. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.weforum.org>
170. The Global Competitiveness Report, 1998. – Geneva: World Economic Forum, 1998. – P. 190.
171. The World Bank [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/>

172. Treacy M., Wieseema F. The Discipline of Market Leaders: Choose Your Customers, Narrow Your Focus, Dominate Your Market / M. Treacy, F. Wieseema. – Perseus Book – 1997. – P.224.

173. Ukraine Investment Climate Advisory Services Project [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://www.ifc.org/ifcext/uspp.nsf/AttachmentsByTitle/IC+report_2011UA/\\$FILE/IC_UA.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/uspp.nsf/AttachmentsByTitle/IC+report_2011UA/$FILE/IC_UA.pdf)

174. UNECE, Statistical Division [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://w3.unece.org/pdxweb/database>

175. United Nation Statistics Division [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>

176. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2004 – 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.weforum.org/pdf/Gcr/GCR_04_05_Executive_Summary.pdf, accessed 28 Oct. 2008.

177. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2005 - 2006, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.weforum.org/pdf/Gcr/GCR_05_06_Executive_Summary.pdf, accessed 28 Oct. 2008.

178. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2006 - 2007, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/chapter_1_1.pdf, accessed 16 Oct. 2006.

179. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2007 - 2008, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2007/gcr2007_rankings.pdf, accessed 28 Oct. 2008.

180. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2008 - 2009, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.weforum.org/pdf/GCR08/Chapter%201.1.pdf>, accessed 28 Oct. 2008.

181. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2009-2010, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf>, accessed 11 May 2010.

182. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2010-2011, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitiveness_Report_2010-11.pdf, accessed 13 January 2011.

183. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2011-2012 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_2011-12.pdf, accessed 23 February 2012.

184. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2012-2013, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitiveness_Report_2012-13.pdf

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
Науково-дослідний економічний інститут

Україна 01103, м.Київ
 бульв. Дружби Народів, 28
 www.ndei.me.gov.ua

тел.: +38 044 529-03-25
 факс: +38 044 529-42-81
 e-mail: admin@eco-in.kiev.ua

12.10.2012 № 2/559
 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Келічавого Арсена Вікторовича

Довідка видана у підтвердження того, що науково-методичні матеріали, висновки та пропозиції, розроблені та сформульовані в дисертаційній роботі «Еволюція конкуренції в інноваційній економіці» Келічавого А.В. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук використані в ході реалізації науково-дослідної теми Інституту «Визначення та наукове обґрунтування пріоритетів розвитку економіки України на середньо- і довгострокову перспективу» (№ держреєстрації 0111U006021).

При цьому, зокрема, було використано такі найбільш суттєві наукові результати:

- систематизація факторів конкурентоспроможності в інноваційній економіці;
- розроблена модель взаємозв'язку факторів конкурентоспроможності;
- напрямки підвищення ефективності конкуренції на ринках інноваційної продукції.

Результати дисертаційного дослідження використані при розробці пропозицій стосовно удосконалення державного регулювання цілеспрямованого нарощування потенціалу конкурентоспроможності національного господарства в умовах формування економіки інноваційного типу.

003035

Учений секретар
 д.е.н., професор,
 Заслужений економіст України

С.Г. Дрига

SE Bordnetze – Ukraina TOV • 15 Kvitnya, 7 • 47711 Bajkiwzi, Ternopil Rayon • Ukraine

Вих. № 565

ДОВІДКА

про використання у господарській діяльності результатів дисертаційного дослідження Келічавого А.В.
«Еволюція конкуренції в інноваційній економіці»

Видана Келічавому Арсену Вікторовичу, аспіранту кафедри політичної економії факультетів управління і управління маркетингу Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», в тому, що наукові результати проведеного ним дисертаційного дослідження на тему «Еволюція конкуренції в інноваційній економіці» використовуються у практичній діяльності ТОВ «СЕ Борднетце-Україна», а саме у формуванні стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на національному та світовому рівні; здійсненні інноваційної діяльності.

Керівник відділу фінансів Білобровко О.І.

15.09.2012 р.

◆ SUMITOMO ELECTRIC BORDNETZE Group Company

SE Bordnetze – Ukraina TOV
15 Kvitnya, 7
47711 Bajkiwzi
Ternopil Rayon
Ukraine
Phone +38 (0352) 510840
Fax +38 (0352) 510838

VAT No. 344193819180
Identification No. 34419383

President of the Supervisory Board:
Yasumasa Ono
Members of the Supervisory Board:
Markus Korsten
Yoshinori Mizutani

CEO:
Eckhard Bistram

CFO:
Tomasz Wiszczuk

Bank Beneficiary „RB Aval”, Kiev, Ukraine, Ternopil Branch
Bank address: 46001 Ternopil, Kardynala Josypa Slipogo 8
Account no.: 26004706798019 [Euro]

Банк ТОВ „Райффайзенбанк Аваль”, Україна
Адреса банку: 46001 Тернопіль, вул Кардинала Йосипа Сліпого, 8
р/р: 26004706798019
МФО: 380805

Товариство з обмеженою відповідальністю

«Мрія Лізинг»

48257, Тернопільська область, Гусятинський район, с. Васильківці

п/р 26000707245219 в ТОД ВАТ «РБ Аваль» МФО 380805 Код ЄДРПОУ 35855770
Свідоцтво № 100136668 ІПН 358557719046 тел/факс 8 03557 63 999

«20» Липня 2012 р.

Вих. № 175

ДОВІДКА

про використання у господарській діяльності результатів дисертаційного дослідження Келічавого Арсена Вікторовича «Еволюція конкуренції в інноваційній економіці»

Видана Келічавому Арсену Вікторовичу, аспіранту кафедри політичної економії факультетів управління і управління маркетингу Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», в тому, що наукові результати проведеного ним дисертаційного дослідження на тему «Еволюція конкуренції в інноваційній економіці» використовуються у практичній діяльності ТОВ «Мрія Лізинг», а саме в здійсненні екологічної політики на підприємстві як однієї з умов підвищення конкурентоспроможності; адаптації до умов конкурентного ринку в Україні.

Директор

Карпінський В.В.

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор

О. І. ОЛЕКСЮК

"Вересня" 2012 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
член-кореспондент НАН України

В. С. САВЧУК

"Вересня" 2012 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів науково-дослідної роботи
у навчальний процес**

Келічавого Арсена Вікторовича на дисертаційну роботу за темою: «Еволюція конкуренції в інноваційній економіці»

Результати дисертаційної роботи на тему «Еволюція конкуренції в інноваційній економіці» аспіранта Келічавого Арсена Вікторовича використовуються у навчальному процесі кафедри політичної економії факультетів управління і управління персоналом та маркетингу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Зокрема, у циклі лекцій з дисциплін «Політична економія» та «Основи економічної науки».

Завідувач кафедри
політичної економії факультетів управління і
управління персоналом та маркетингу
д.е.н, професор

О.О. Беляєв